

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ: ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ: ΟΙ ΠΡΟΕΚΚΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ
ΧΡΥΣΗΣ ΑΥΓΗΣ (2012-2015): ΣΥΓΚΛΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΛΙΣΕΙΣ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΥΡΗΝΑ ΤΩΝ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΩΝ.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΚΑΤΣΑΝΗ ΒΑΡΒΑΡΑ-ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ

Α.Μ.: (1119M028)

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΗ

ΑΘΗΝΑ, ΙΟΥΝΙΟΣ 2021

Τριμελής επιτροπή:

Γεωργιάδου Βασιλική, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (επιβλέπουσα).

Κουντούρη Φανή, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου.

Μητσοπούλου Χρυσούλα, ΕΔΙΠ Παντείου Πανεπιστημίου.

Copyright © Κατσάνη Βαρβάρα - Αναστασία, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω, για την παρούσα διπλωματική εργασία, όλους όσους με βοήθησαν με τον τρόπο τους, προκειμένου να φέρω εις πέρας αυτή τη διπλωματική εργασία.

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου Γεωργιάδου Βασιλική, για όλες τις γνώσεις που μου μετέδωσε τόσο στο Προπτυχιακό όσο και στο Μεταπτυχιακό επίπεδο σπουδών. Η πολυετής ενασχόλησή της με τον ακροδεξιό χώρο και ο τρόπος προσέγγισης του θέματος, μου προκάλεσε και εμένα το ενδιαφέρον να θέλω να εμβαθύνω σε αυτό το επιστημονικό πεδίο. Επιπλέον, η συνεργασία μας ήταν άψογη, οι κατευθύνσεις της ήταν πολύ στοχευμένες και ήταν πάντα παρούσα σε ό,τι χρειαζόμουν.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω και τα υπόλοιπα δύο μέλη της τριμελούς επιτροπής. Την καθηγήτριά μου, ήδη από το Προπτυχιακό επίπεδο σπουδών, Κουντούρη Φανή, η οποία ήταν ιδιαίτερα υποστηρικτική και ενθαρρυντική καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου. Καθώς, και την κυρία Μητσοπούλου Χρυσούλα, της οποίας η συμβολή, για την παρούσα διπλωματική εργασία, ήταν πολύ σημαντική.

Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω την Τζένη Μαυροπούλου για τις πολύτιμες συμβουλές της, στη διαχείριση του Manifesto Project Database, που χρησιμοποίησα για την έρευνά μου.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, που πάντα με στηρίζει σε κάθε απόφασή μου, για όλη την στήριξη και την υπομονή τους καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου και όλους τους κοντινούς μου ανθρώπους που είναι πάντα δίπλα μου.

Περίληψη

Αντικείμενο μελέτης της παρούσας διπλωματικής εργασίας αποτελούν οι συνθήκες εκλογικής ανόδου ενός, ιδιαίτερης φυσιογνωμίας, ακροδεξιού κόμματος, της Χρυσής Αυγής και συγκεκριμένα της περιόδου Μαΐου / Ιουνίου 2012 και Ιανουαρίου / Σεπτεμβρίου 2015. Διερευνώνται τόσο οι ιδεολογικές αρχές της ακροδεξιάς παράταξης όσο και οι επίσημες προεκλογικές της θέσεις, περιοχές που εμπίπτουν στο πεδίο της λεγόμενης «εσωτερικής προσφοράς» (internal supply) και οι οποίες θεωρούνται σημαντικές για την εκτίναξη των εκλογικών ποσοστών της ακροδεξιάς οργάνωσης.

Για την συγκριτική μελέτη, αξιοποιήθηκαν καταρχάς οι προεκλογικές θέσεις της Χρυσής Αυγής που ανακτήθηκαν από τα δεδομένα του Manifesto Project Database. Επίσης, για την αντίστοιχη έρευνα όσον αφορά την ιδεολογία του κόμματος, μελετήθηκε το βασικό κείμενο των ιδεολογικών αρχών της οργάνωσης, καθώς και επίσημα κείμενά της, ενώ επιπλέον λήφθηκαν υπόψη ορισμένα άρθρα και ομιλίες του αρχηγού της Χρυσής Αυγής Νίκου Μιχαλολιάκου και μερικών εκλεγμένων βουλευτών του κόμματος.

Μέσω της ανάλυσης περιεχομένου (content analysis) των προεκλογικών θέσεων της Χρυσής Αυγής των εκλογών του 2012 και του 2015, όπως επίσης και των ιδεολογικών αρχών της οργάνωσης, θα επιδιώξουμε να ανιχνεύσουμε συγκλίσεις και αποκλίσεις των ιδεολογικών μοτίβων της οργάνωσης από τις προγραμματικές της θέσεις και να κατανοήσουμε τη γενικότερη φυσιογνωμία του συγκεκριμένου κόμματος, που αποτελεί παράγοντα απόκτησης εκλογικής ορατότητας και αύξησης των εκλογικών ποσοστών.

Λέξεις κλειδιά:

Ακροδεξιό κόμμα, κομματική προσφορά, μανιφέστο, ιδεολογία, προγραμματικές θέσεις

Abstract

This master thesis aims to present the circumstances under which the extreme right-wing party ‘Golden Dawn’ exhibited electoral rise during the periods between May / June 2012 and January / September 2015. In order to accomplish this, we must demonstrate both the ideological principles and the positions of the pre-election campaign of Golden Dawn, areas belonging to the “internal supply”. Both these areas of research contributed to the meteoric rise of Golden Dawn’s percentages during the elections.

For this comparative study the party’s pre-electoral positions have been utilized as they have derived from the ‘Manifesto Project Database’. Moreover, in order to establish Golden Dawn’s ideological background, we conducted research on the basic principles of the political party, as well as from official articles and speeches made by the party leader N. Michaloliakos and by several elected Members of the Parliament.

Via content analysis of the 2012 and 2015 campaign positions, we aim to detect convergences and deviations from the ideological motifs. In conclusion, we aim to comprehend this party’s overall profile which has contributed to its electoral visibility and increasing its percentages.

Keywords:

Far-right party, supply-side, manifesto, ideology, programmatic party positions

Πίνακας περιεχομένων

Ευχαριστίες	3
Περίληψη.....	4
Abstract	5
Πίνακες - Διαγράμματα.....	7
Συντομογραφίες	8
Εισαγωγή.....	9
Κεφάλαιο 1 ^ο	11
Α) Το φαινόμενο της Ευρωπαϊκής Άκρας Δεξιάς	11
1.1. Φυσιогνωμία και ορισμοί	11
Β) Η Άκρα Δεξιά στην κομματική σκηνή.....	20
1.2. Η πλευρά της ζήτησης.....	20
1.3.1. Η πλευρά της εξωτερικής προσφοράς	24
1.3.2. Η πλευρά της εσωτερικής προσφοράς.....	29
Κεφάλαιο 2 ^ο	33
Ερευνητικός σχεδιασμός, μεθοδολογία και δεδομένα	33
2.1. Η περίπτωση της Χρυσής Αυγής	33
2.2. Ερευνητικά ερωτήματα και στόχοι εργασίας	37
2.3. Συλλογή δεδομένων	39
Κεφάλαιο 3 ^ο	46
Η Χρυσή Αυγή από την πλευρά της εσωτερικής προσφοράς	46
3.1. Η φυσιогνωμία της Χρυσής Αυγής, όπως προκύπτει από	46
τις επίσημες προεκλογικές της θέσεις.....	46
3.2. Η φυσιогνωμία της Χρυσής Αυγής, όπως προκύπτει από	57
επίσημα ιδεολογικά της κείμενα.	57
3.3. Συγκλίσεις και αποκλίσεις μεταξύ των προεκλογικών θέσεων	66
και των ιδεολογικών αρχών	66
Συμπεράσματα	72
Βιβλιογραφία – Πηγές.....	78
Ελληνόγλωσση	78
Ξενόγλωσση	80
Παράρτημα.....	85

Πίνακες - Διαγράμματα

Πίνακας 1: Μανιφέστο 2012. Σύνολο 186 έγκυρων αναφορών (policy categories).....	85
Πίνακας 2: Υπολογισμός της συχνότητας (salience) των θεματικών κατηγοριών πολιτικής (policy categories) σε ποσοστό επί τοις 100 (%).....	87
Πίνακας 3: Μανιφέστο 2015. Σύνολο 172 έγκυρων αναφορών (policy categories).....	88
Πίνακας 4: Υπολογισμός της συχνότητας (salience) των θεματικών κατηγοριών πολιτικής (policy categories) σε ποσοστό επί τοις 100 (%).....	90
Διάγραμμα 1: Απεικόνιση των προεκλογικών θέσεων της ΧΑ στην παραδοσιακή κλίμακα Αριστεράς -Δεξιάς.....	52
Διάγραμμα 2: Απεικόνιση των προεκλογικών θέσεων της ΧΑ στον κοινωνικό-οικονομικό άξονα.....	53
Διάγραμμα 3: Απεικόνιση των προεκλογικών θέσεων της ΧΑ στον κοινωνικό-πολιτισμικό άξονα.....	55

Συντομογραφίες

ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΠΕΝ	Εθνική Πολιτική Ένωση
ΕΡΤ	Ελληνική Ραδιοφωνία Τηλεόραση
ΚΑΛ	Κριτική Ανάλυση Λόγου
ΚΚΕ	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΛΑΟΣ	Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός
MARPOR	Manifesto Research on Political Representation
MME	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
ΝΔ	Νέα Δημοκρατία
ΠΑΜΕ	Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο
ΠΑΣΟΚ	Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα
ΣΥΡΙΖΑ	Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς
ΧΑ	Χρυσή Αυγή
FN	National Front
FPÖ	Freiheitliche Partei Österreichs - Freedom Party of Austria

Εισαγωγή

Η ανά χείρας διπλωματική εργασία εστιάζει στην εκλογική ανάδειξη της Χρυσής Αυγής, έπειτα από μια μεγάλη χρονική περίοδο πολιτικής αφάνειας της οργάνωσης. Το ερώτημα που αποτελεί το έναυσμα για την συγγραφή της συγκεκριμένης εργασίας είναι το εξής: Πώς από μία περιθωριακή οργάνωση που επί σειρά ετών ήταν πολιτικά αόρατη, κατάφερε το 2012 να εισέλθει στο ελληνικό Κοινοβούλιο με ένα αρκετά αξιοσημείωτο εκλογικό ποσοστό και παράλληλα τι επίδραση άσκησε η ιδιαίτερη ιδεολογία της οργάνωσης στην εκλογική της ενδυνάμωση;

Αναμφίβολα, η εκλογική άνοδος της Χρυσής Αυγής είναι πολυπαραγοντική, όμως στην προκειμένη περίπτωση θα εστιάσουμε μόνο σε έναν καθοριστικό παράγοντα εκλογικής ανόδου, που προκύπτει ως απόρροια των προεκλογικών της θέσεων και των ιδεολογικών της αρχών, παραγόντων δηλαδή που εμπίπτουν στο πεδίο της λεγόμενης «εσωτερικής προσφοράς». Σαφέστατα οι συνθήκες που οδηγούν ένα πολιτικό κόμμα στην εκλογική επιτυχία ή ακόμη και στην εκλογική αποτυχία είναι πολλές, όμως για την εν λόγω εργασία στόχος μας είναι να διερευνήσουμε την επιρροή που άσκησε ο συνδυασμός της ιδιαίτερης ιδεολογίας και των προγραμματικών θέσεων της Χρυσής Αυγής.

Η δομή της παρούσας εργασίας αποτελείται από τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος πραγματοποιείται η θεωρητική προσέγγιση του ακροδεξιού φαινομένου. Μελετάται η φυσιογνωμία της ακροδεξιάς κομματικής οικογένειας και παρατίθενται οι επικρατέστεροι ορισμοί, κατά την κρατούσα βιβλιογραφία. Εν συνεχεία, ερευνάται η πορεία της άκρας δεξιάς στην κομματική σκηνή, μέσα από τη διάσταση της κομματικής ζήτησης (demand-side) και, για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, ως επί το πλείστον της κομματικής προσφοράς (supply-side).

Στο δεύτερο μέρος επισημαίνονται οι στόχοι της εργασίας, ο ερευνητικός σχεδιασμός, η μεθοδολογία και τα δεδομένα που αξιοποιήθηκαν για τη διεξαγωγή της έρευνας. Η χρονική περίοδος που επιλέχθηκε αφορά τις διπλές εθνικές εκλογές του 2012 και του 2015 αντίστοιχα. Για την πραγματοποίηση της έρευνας, όσον αφορά τη μελέτη των προγραμματικών θέσεων χρησιμοποιήσαμε τα πρωτογενή δεδομένα που ανακτήθηκαν από το *Manifesto Project Database*. Το εν λόγω πρόγραμμα έχει τη δυνατότητα να συλλέγει και να αναλύει τα εκλογικά προγράμματα των κομμάτων (party manifestos), βάσει συγκεκριμένων κωδικοποιήσεων και να τα διαχωρίζει σε

θεματικές κατηγορίες πολιτικής (λ.χ. εθνικός τρόπος ζωής, οικονομία, στρατός, διεθνισμός, νόμος και τάξη, αντί-ιμπεριαλισμός, δημοκρατία, φαυλοκρατία κλπ.).

Αντίστοιχα, για τη διεξαγωγή της έρευνας στο πλαίσιο των ιδεολογικών της διακηρύξεων, αξιοποιήσαμε το βασικό κείμενο των ιδεολογικών αρχών της οργάνωσης, καθώς και ορισμένα επίσημα άρθρα - ομιλίες του αρχηγού Νίκου Μιχαλολιάκου και μερικών -την περίοδο που εξετάζουμε- εκλεγμένων βουλευτών, που αποτυπώνουν τα καθοριστικά γνωρίσματα της ιδεολογίας αυτού του ιδιαίτερου ακροδεξιού/νεοναζιστικού κόμματος και αναδεικνύουν τα ιδεολογικά του μοτίβα.

Το τρίτο και τελευταίο μέρος της εργασίας επικεντρώνεται στην περίοδο της εκλογικής ανόδου της Χρυσής Αυγής, μέσα από τη διάσταση της εσωτερικής προσφοράς. Βάσει των πρωτογενών δεδομένων που έχουμε στη διάθεσή μας, καλούμαστε να εξάγουμε τα βασικά μας συμπεράσματα και να αποτυπώσουμε τη φυσιογνωμία της Χρυσής Αυγής, όπως αυτή προκύπτει από την εξέταση των προγραμματικών και ιδεολογικών της διακηρύξεων. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, αφού αποτυπώσουμε τη φυσιογνωμία της Χρυσής Αυγής, στη συνέχεια θα επιδιώξουμε να εντοπίσουμε τυχόν συγκλίσεις ή και αποκλίσεις, τόσο μεταξύ των προγραμματικών θέσεων των δύο εκλογικών αναμετρήσεων (2012-2015) όσο και μεταξύ των προγραμματικών θέσεων και των ιδεολογικών αρχών, για να οδηγηθούμε κλείνοντας σε ένα τελικό συμπέρασμα και να απαντήσουμε στο ερώτημα του κατά πόσο είναι αρκετή μια ισχυρή ιδεολογία ώστε να αναδείξει ένα κόμμα εκλογικά;

Κεφάλαιο 1^ο

Α) Το φαινόμενο της Ευρωπαϊκής Άκρας Δεξιάς

1.1. Φυσιογνωμία και ορισμοί

Αφετηρία για την εμφάνιση και, συνεπώς, την ερευνητική ενασχόληση με το ακροδεξιό φαινόμενο αποτελεί η πτώση των φασιστικών καθεστώτων με το πέρας του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, την περίοδο που λαμβάνει χώρα η απονομιμοποίηση του δεξιού εξτρεμισμού στις ευρωπαϊκές χώρες. Κύριο μέλημα των ευρωπαϊκών χωρών μετά τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ήταν η αποκατάσταση της δημοκρατίας με σκοπό την εγκαθίδρυση ενός φιλελεύθερου δημοκρατικού πολιτεύματος. Με το πέρασμα των ετών και κυρίως από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, η ακροδεξιά πολιτική νοοτροπία, με έντονο το στοιχείο του εθνικισμού και του ναζιστικού παρελθόντος, κερδίζει σταδιακά έδαφος και η παρουσία της στην ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή γίνεται ολοένα και πιο έντονη. Όπως συνέβη στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες (λ.χ. Γερμανία, Ιταλία, Ισπανία, Γαλλία, Ολλανδία, Αυστρία κλπ.), έτσι και στην Ελλάδα, έπειτα από την μαζική εισροή μεταναστών και την ένταξη σε μια «παγκοσμιοποιημένη» κοινωνία, η άκρα δεξιά ως πολιτικό φαινόμενο κατόρθωσε να οδηγηθεί σε σταδιακή ανοδική πορεία, με αποτέλεσμα το ακαδημαϊκό ενδιαφέρον για τη μελέτη του ακροδεξιού χώρου να αναπτύσσεται με γοργούς ρυθμούς.

Ένας σημαντικός αναλυτής της ακροδεξιάς, ο Paul Hainsworth, έχει παρομοιάσει την ακροδεξιά με τον όρο «*πολύπλοκη αλχημεία*». Επεκτείνοντας την εύστοχη αυτή παρομοίωση του Hainsworth, και επεκτείνοντας τον συλλογισμό του, η Βασιλική Γεωργιάδου αναφέρει ότι η ακροδεξιά σε «*επίπεδο ιδεολογικού λόγου, θέσεων πολιτικής και προγραμματικών στοχεύσεων, όπως και σε επίπεδο (δυννητικής) εκλογικής απήχησης στους ψηφοφόρους, παρουσιάζεται ως ένα μείγμα ετερόκλιτων στοιχείων*» (Γεωργιάδου 2004 : 9, Hainsworth 2008).

Όπως υποστηρίζει ο Αντώνης Έλληνας, καμία άλλη κομματική οικογένεια δεν πραγματοποίησε τόσο σημαντικές εκλογικές επιτυχίες σε όλη την Ευρώπη και μάλιστα σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα. Πράγματι, η ακροδεξιά κομματική οικογένεια, όσο ξαφνικά εμφανίστηκε στην πολιτική σκηνή, άλλο τόσο ξαφνικά οδηγήθηκε σε εκλογικές επιτυχίες, απέκτησε εκλογική εκπροσώπηση και επιρροή, με τις περισσότερες από αυτές τις επιτυχίες, να είναι αρκετά αξιοσημείωτες και ελκυστικές προς κάθε είδους ακαδημαϊκή διερεύνηση. Σύμφωνα με την εμπειρική

μελέτη του Έλληνα, από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, η υποστήριξη της άκρας δεξιάς μεγάλωσε, σχεδόν τετραπλασιάστηκε στη Δυτική Ευρώπη, γεγονός που αιτιολογεί την ραγδαία ανάπτυξη της ακαδημαϊκής βιβλιογραφίας στον ακροδεξιό χώρο (Έλληνας 2012).

Επιστρέφοντας στον χαρακτηρισμό του Hainsworth, όπου παρομοιάζει τη μεταπολεμική ακροδεξιά ως πολύπλοκη αλχημεία και αντίστοιχα στον χαρακτηρισμό της Γεωργιάδου ως μείγμα ετερόκλιτων στοιχείων αλλά και ως αντιθετικό φαινόμενο, μπορούμε να αντιληφθούμε πολλά για την αντιφατική φυσιογνωμία που παρουσιάζει η άκρα δεξιά. Καταρχάς, αναλύοντας την μεταπολεμική ακροδεξιά, διακρίνουμε ότι η πολυπλοκότητα του φαινομένου δεν γίνεται αντιληπτή *«μόνο ως προς την οντολογία του, αλλά και ως προς τις επιδιώξεις του, καθώς και το λόγο που διατυπώνει και τα μέσα που χρησιμοποιεί για να πραγματοποιήσει αυτές τις επιδιώξεις»* (Γεωργιάδου 2008 : 31). Για τον Betz (1993) η φυσιογνωμία της μεταπολεμικής ακροδεξιάς είναι ως επί το πλείστον αντιφατική. Πρόκειται για μία αντιφατικότητα καθόλου τυχαία ή περιστασιακή, αλλά αποτελεί διαρκές και κεντρικό στοιχείο της.

Όπως είναι αναμενόμενο, πρόκειται να αντιμετωπίσουμε ένα ιδιότυπο ακροδεξιό κράμα, όπου συνυπάρχουν παράλληλα αρκετά αντιφατικά στοιχεία, τα οποία δικαιολογούν τον χαρακτηρισμό ως «αντιφατικό φαινόμενο» (Γεωργιάδου 2004). Αφενός, διακρίνουμε την ύπαρξη μιας νεοφιλελεύθερης εθνικής οικονομίας της αγοράς και αφετέρου διακρίνουμε την ιδέα ενός «εθνικού – πολιτισμικά περιχαρακωμένου σοβινιστικού κράτους – πρόνοιας». Επιπλέον, παρατηρούμε να συνυπάρχουν ο αντικρατισμός με τον κρατικό αυταρχισμό, ο αντιφιλελευθερισμός και ο αντικαπιταλισμός, αλλά και ο αντισοσιαλισμός με τον αντικομμουνισμό (Γεωργιάδου 2008, Betz 1993, Kitschelt & Mc-Gann 1995) ¹.

Επιπροσθέτως, αντιλαμβανόμαστε ότι κυριαρχούν και περαιτέρω στοιχεία τα οποία συνεισφέρουν στην κατανόηση του αντιφατικού χαρακτήρα της άκρας δεξιάς. Μπορούμε να πούμε ότι η άκρα δεξιά *«ακολουθεί ταυτοχρόνως μια πορεία μερικής προσαρμογής στο δημοκρατικό καθεστώς»*. Έτσι, ενώ εξακολουθεί να καταγγέλλει, να απαρνείται και να υπονομεύει το δημοκρατικό καθεστώς, στην πραγματικότητα όμως *«δηλώνει σε κανονιστικό επίπεδο, υπακοή, αποδοχή και υπάγεται στο δημοκρατικό*

¹ Βλ. όπως παρατίθεται: Γεωργιάδου, Β. (2008). *Η άκρα δεξιά και οι συνέπειες της συναίνεσης – Δανία – Νορβηγία – Ολλανδία – Ελβετία – Αυστρία – Γερμανία*. Εκδόσεις Καστανιώτη. Αθήνα.

καθεστώς με έναν τρόπο ελλειπτικό, επιλεκτικό αλλά και διπρόσωπο» (Γεωργιάδου 2008 : 35).

Για να μπορέσουμε να αντιληφθούμε καλύτερα την πολυπλοκότητα του χαρακτήρα της ακροδεξιάς, σε αυτό το σημείο κρίνεται σκόπιμο να πραγματοποιηθεί μια σύντομη αναφορά στα τρία «κύματα» - στις τρεις χρονικές περιόδους που επεκτείνεται η άκρα δεξιά². Άλλωστε οι επιτυχίες της άκρας δεξιάς δεν είναι πρόσφατες. Παρόλο που το ακαδημαϊκό ενδιαφέρον για την ακροδεξιά εστιάζει περισσότερο στην πιο πρόσφατη πορεία της, υπήρχαν δύο ακόμη κύματα, όπου σημειώθηκε σημαντική υποστήριξη στην άκρα δεξιά (Έλληνας 2012). Έτσι λοιπόν, καλούμαστε να ανατρέξουμε στο ιστορικό παρελθόν και να εντοπίσουμε τα χρονικά σημεία- κύματα που ακολούθησε η άκρα δεξιά κατά την εξελικτική της πορεία.

Η εμφάνιση του πρώτου κύματος, εντοπίζεται γύρω στο 1945, αμέσως μετά τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Πρόκειται για μια ακροδεξιά η οποία συνδέεται με τα διάφορα φασιστοειδή κατάλοιπα από τη δεκαετία του 1920 και του 1930. Γίνεται λόγος για την άκρα δεξιά της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου, όπου η κατάρρευση των μεσοπολεμικών καθεστώτων άφησε πίσω της μια αξιοσημείωτη μερίδα ανθρώπων που παρέμεναν προσκολλημένοι και φιλικά προσκείμενοι στο παλαιό καθεστώς, αρνούμενοι να δεχτούν τη νέα κατάσταση. Έτσι λοιπόν, κάνουν την εμφάνισή τους και οι πρώτες νέο-ναζιστικές οργανώσεις (Γεωργιάδου 2008, Έλληνας 2012). Η ακροδεξιά του πρώτου κύματος διαφέρει από την ακροδεξιά της περιόδου του μεταβιομηχανισμού που ακολουθεί.

Εδώ λοιπόν, εντοπίζουμε το δεύτερο κύμα, η εμφάνιση του οποίου τοποθετείται περίπου στις αρχές της δεκαετίας του 1970 και συμπίπτει χρονικά με τα διακυβεύματα της «νέας πολιτικής» που έφερε στο φως η ανερχόμενη «νέα» αριστερά. Αν και το πρώτο κύμα της άκρας δεξιάς αναπτύχθηκε σε διαφορετικές χώρες ορισμένες εκ των οποίων είχαν βιώσει τη γρήγορη μεταβολή καθεστώτος, το δεύτερο κύμα εκτείνεται σε μια συνολική περίοδο τριών δεκαετιών που χαρακτηρίστηκε από ταχύτατη οικονομική ανάπτυξη και πολιτική σταθερότητα. Επιπλέον, οι ακροδεξιοί του δεύτερου κύματος, παρουσιάζεται ως μια πολύ πιο ποικιλόμορφη ομάδα από τους προγενέστερους, με κυρίαρχη ιδέα την ελεύθερη

² Ο χαρακτηρισμός «κύματα» προκύπτει λόγω της μη ευθύγραμμης πορείας της άκρας δεξιάς. Η πορεία της είναι κυματοειδής καθώς διακρίνουμε φάσεις ανόδου και ύφεσης. Τέλος, προκύπτει ότι το κάθε κύμα της άκρας δεξιάς εμφανίζει μεγαλύτερη ταλάντωση από το προηγούμενο (Γεωργιάδου 2008 : 92).

αγορά, αλλά οι επιτυχίες που κατάφεραν να σημειώσουν αποδείχτηκαν και αυτές εξίσου σύντομες (Έλληνας 2012). Τέλος, οι ακροδεξιοί του δεύτερου κύματος προβάλλουν μεταξύ των άλλων, τη δυσaráσκεια τους ενάντια στις επιπτώσεις του εκσυγχρονισμού και της Παγκοσμιοποίησης με τη μορφή διαμαρτυρίας.

Εν συνεχεία, η άκρα δεξιά του τρίτου κύματος διακρίνεται από τα δύο προηγούμενα κύματα. Συμπίπτει χρονικά με την μετακομμουνιστική περίοδο, γύρω στο 1985. Υποστηρίζει τη διαφάνεια στο δημόσιο βίο, τάσσεται υπέρ της άμεσης ή / και δημοψηφισματικής πολιτικής συμμετοχής και προωθεί τον κοινωνικό προστατευτισμό, ταυτόχρονα όμως η ακροδεξιά του τρίτου κύματος, είναι θετικά προσκείμενη σε μια επιλεκτική κοινωνική φροντίδα, βάσει εθνοθηρσκευτικών και γενικότερα εθνοπολιτισμικών κριτηρίων (Γεωργιάδου 2008, Έλληνας 2012). Οι πρόσφατες επιτυχίες της άκρας δεξιάς συνέβησαν σχεδόν ταυτόχρονα σε ολόκληρη τη Δυτική Ευρώπη και αποδείχτηκαν πιο ανθεκτικές από τις επιτυχίες των προηγούμενων ετών, καθώς από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, η άκρα δεξιά έχει καταφέρει να παγιωθεί σε αρκετές δυτικοευρωπαϊκές χώρες. Γενικά, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι το συγκεκριμένο κύμα της άκρας δεξιάς προβάλλει νέα διακυβεύματα, υιοθετώντας στο λόγο της την ξενοφοβία, την ανεργία και την τρομοκρατία, εξαιτίας της μετανάστευσης που παρουσιάζει σημαντική αύξηση τη δεδομένη περίοδο. (Betz 1994, Hainsworth 2008, Γεωργιάδου 2008, Έλληνας 2012).

Συνεπώς, από την μελέτη των τριών κυμάτων προκύπτει ότι το ακροδεξιό φαινόμενο δεν αποτελείται από ομοιογενή ιδεολογικά χαρακτηριστικά τα οποία διατηρούνται αναλλοίωτα με την πάροδο των ετών. Η ταυτότητα της συγκεκριμένης κομματικής οικογένειας αλλάζει και προσαρμόζεται, καθώς μεταβαίνει σε επόμενες δεκαετίες. Κατά τον πρώτο εντοπισμό του φαινομένου- πρώτο κύμα διακρίνουμε τους συνεχιστές - υποστηρικτές των ναζιστικών και ολοκληρωτικών καθεστώτων ³. Ακολουθεί ως δεύτερο κύμα μια προσπάθεια απαλλαγής από κάθε είδους σύνδεση με το ναζιστικό παρελθόν, η εναντίωση στον εκσυγχρονισμό και η υπεροχή της εθνικής

³ Η έννοια του ναζισμού είναι συνώνυμη της έννοιας του εθνικοσοσιαλισμού (Nationalsozialismus). Πρόκειται για μία ιδεολογία η οποία εκφράζει το ναζιστικό κόμμα της Γερμανίας και αναπτύχθηκε κυρίως την εποχή του Χίτλερ μέχρι και τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ο εθνικοσοσιαλισμός περιλαμβάνει τρεις βασικές αρχές: τον αντισημιτισμό, τον αντιφιλελευθερισμό και τον αντιμαρξισμό. Η ιδεολογία του ναζισμού εκφράζει την αντίθεσή της στον κομμουνισμό, στην καπιταλιστική κοινωνία, στις μεγάλες επιχειρήσεις και προωθεί με όλα τα μέσα τη βία και τον μιλιταρισμό. Βλ. Συλλογικό έργο (2017). *Ναζισμός: Το Ολοκαύτωμα των αξιών*. Εκδόσεις Ρόδον.

ταυτότητας. Τέλος, κατά το τρίτο και πιο πρόσφατο κύμα κυριαρχούν νέα διακυβεύματα πολιτικής με κατά κύριο λόγο την αντιμεταναστευτική πολιτική.

Επιστρέφοντας στην ανάλυση της πολυπλοκότητας του ακροδεξιού φαινομένου, παρατηρούμε ότι η άκρα δεξιά ενισχύεται και από το γεγονός ότι παρόλο που δεν είναι αντικοινοβουλευτική, εφόσον συμμετέχει στον κομματικό ανταγωνισμό με τις απαραίτητες και προβλεπόμενες δημοκρατικές διαδικασίες, στην ουσία φαίνεται σαν να αμφισβητεί και να υπονομεύει τις δημοκρατικές αρχές, τους θεσμούς και τους δρώντες. Επίσης, δεν είναι αντιδημοκρατική καθώς επικαλείται το λαό ως ανώτατη πηγή κυριαρχίας. Όμως, κυρίαρχος δεν είναι ο λαός που αποτελείται από τους πολίτες ενός κράτους αλλά από το έθνος δηλαδή από συγκεκριμένης *εθνικής ταυτότητας* πολίτες. Συγχρόνως, εμφανίζεται ως άμεσο-δημοκρατική καθώς προωθεί διαδικασίες άμεσης δημοκρατίας (δημοψήφισμα). Ακόμη, πρεσβεύει ένα μοντέλο δημοκρατίας πιο προσωποκεντρικό όπου στηρίζεται κατά βάση στον αρχηγό, αλλά ο αρχηγός επικαλείται πάλι το λαό ως την ανώτατη πηγή κυριαρχίας (για τα παραπάνω βλ. Γεωργιάδου 2008: 50-51). Σύμφωνα με τον Eatwell (2004), τα βασικά γνωρίσματα που διαμορφώνουν την πολυπλοκότητα του χαρακτήρα της ακροδεξιάς κομματικής οικογένειας, είναι ο εθνικισμός, ο εξτρεμισμός, ο λαϊκισμός αλλά και η διαμαρτυρία ⁴. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν, ότι ο λαϊκισμός αποτελεί κεντρική ιδέα πολλών ακροδεξιών κομμάτων (Betz & Immerfall 1998, Taggart 1995).

Επομένως, παρατηρούμε ότι ο ακροδεξιός χώρος χαρακτηρίζεται από ένα σύνολο ριζοσπαστικών, εθνικιστικών, ολοκληρωτικών και επαναστατικών πολιτικών

⁴ Η έννοια του λαϊκισμού είναι πολύ γενικευμένη και καθίσταται δύσκολη η οριοθέτηση της. Μέχρι πρόσφατα ο λαϊκισμός θα μπορούσε να οριστεί ως μια ουσιαστικά αμφισβητούμενη έννοια. Για τον λόγο αυτόν θα δανειστούμε τον ορισμό του Τάκη Παππά, όπως επίσης και τον ορισμό του Cas Mudde περί λαϊκισμού, για μια όσο το δυνατόν σαφέστερη κατανόηση και οριοθέτηση της έννοιας. Στα πλαίσια ενός ελάχιστου ορισμού, ο Παππάς ορίζει τον λαϊκισμό απλώς ως δημοκρατικό αντιφιλελευθερισμό (democratic illiberalism). Ο αγγλικός όρος «democratic illiberalism» θέλει να καταδείξει την ύπαρξη ενός πολιτικού φαινομένου που είναι μεν δημοκρατικό, αλλά όχι και φιλελεύθερο. Τα κεντρικά γνωρίσματα του λαϊκισμού είναι η καταρχήν πίστη στη δημοκρατία σε συνδυασμό με μια αντιφιλελεύθερη πρακτική, τα οποία καθίσταται απολύτως επαρκή για την οριοθέτηση της έννοιας. Έτσι λοιπόν μας φανερώνει τι είναι και τι δεν είναι ο λαϊκισμός (Παππάς 2014).

Ο Mudde ορίζει τον λαϊκισμό ως μια ιδεολογία που θεωρεί ότι η κοινωνία διαχωρίζεται τελικά σε δύο ομοιογενείς και ανταγωνιστικές ομάδες: τον «καθαρό λαό» και τη «διεφθαρμένη ελίτ» και υποστηρίζει ότι η πολιτική πρέπει να αποτελεί έκφραση της γενικής βούλησης (volonté générale) του λαού. Επίσης, πέρα από τον βασικό ορισμό επισημαίνει ότι: ενώ ο λαϊκισμός δεν απειλεί τη δημοκρατία με τον ίδιο τρόπο που έκανε ο εξτρεμισμός στις αρχές του 20ου αιώνα, αποτελεί θεμελιώδη πρόκληση για τους κύριους θεσμούς και τις αξίες της φιλελεύθερης δημοκρατίας, ιδίως για τα δικαιώματα των μειονοτήτων, τον πλουραλισμό και τον διαχωρισμό των εξουσιών (Mudde 2004).

ιδεολογιών. Ως επί το πλείστον, τα ακροδεξιά κόμματα συνδέονται με τον φασισμό και τον συντηρητισμό και πρεσβεύουν πάνω από όλα τον εθνικισμό. Ο εθνικισμός αποτελεί κοινό ιδεολογικό χαρακτηριστικό στην άκρα δεξιά και απαιτεί συμφωνία μεταξύ κράτους και έθνους (Mudde 2007). Ο όρος «νατιβισμός» που χαρακτηρίζει την πλειοψηφία των ακροδεξιών κομμάτων, χρησιμοποιείται συχνά για να διακρίνει τον εθνικισμό των ακροδεξιών κομμάτων από αυτόν των υπολοίπων κομμάτων. Πιο συγκεκριμένα, ο νατιβισμός συνδυάζει τον εθνικισμό με την ξеноφοβία, καθώς απαιτεί από τα κράτη να αποτελούνται μόνο από μέλη του ίδιου «δικού τους» έθνους και θεωρεί ότι τα άτομα που δεν ανήκουν στο ίδιο δικό τους έθνος ουσιαστικά απειλούν το έθνος-κράτος τους (Mudde 2007).

Το ακροδεξιό φαινόμενο, όπως ήδη γνωρίζουμε, έχει μελετηθεί διεξοδικά από αρκετούς μελετητές (λ.χ. Mudde, Ignazi, Hainsworth, Inglehart, Eatwell, Betz, Minkenberg, Γεωργιάδου, Έλληνας κλπ.), κυρίως από τη δεκαετία του 1990. Όμως, παρατηρούμε ότι δεν υπάρχει σαφής ορολογία που να ορίζει με ακρίβεια το θέμα. Σύμφωνα με τον Sartori (2004), είναι σφάλμα να υποτιμούμε την λειτουργικότητα των ορισμών, γεγονός το οποίο αιτιολογεί λέγοντας πως όταν προσπαθούμε να ορίσουμε με σαφήνεια ένα θέμα, τότε καθορίζουμε πρωτίστως τα όρια και το πεδίο της έννοιας. Επίσης, εφόσον «οι ορισμοί δηλώνουν το σκοπούμενο νόημα των λέξεων», τότε επιτυγχάνουμε τη μη παρανόηση του ενός ορισμού από τον άλλον. Τέλος, οι λέξεις αποτελούν τα εργαλεία των δεδομένων μας, επομένως αν αυτά τα εργαλεία είναι χαλαρά (χωρίς όρια, χωρίς σαφήνεια), τότε τα στοιχεία που θα συλλέξουμε θα είναι προφανώς εσφαλμένα. Άρα, χωρίς έναν σαφή και οριοθετημένο ορισμό καταλήγουμε σε ένα «εννοιολογικό χάος» και μία εννοιολογική υπερέκταση⁵. Σκοπός αυτής της ενότητας είναι η παράθεση των επικρατέστερων ορισμών και των βασικών γνωρισμάτων, κατά την κρατούσα βιβλιογραφία, τα οποία κρίνονται καθοριστικά για να οριοθετήσουμε την έννοια της άκρας δεξιάς.

Ο Cas Mudde στο βιβλίο του για την ευρωπαϊκή άκρα δεξιά, κάνει λόγο για ένα «χάος ορολογίας» το οποίο προκύπτει από την «απουσία σαφών ορισμών και όχι ως αποτέλεσμα διαφόρων απόψεων ως προς τον ορθό ορισμό». Γεγονός που γίνεται εύκολα αντιληπτό αν αναλογιστούμε τις ποικίλες ονοματολογίες που έχει λάβει κατά καιρούς η άκρα δεξιά (Mudde 2007). Όροι όπως: *ακροδεξιά* (extreme right) κατά τους

⁵ Βλ. Σεφεριάδης, Σ.Ι. Επιμέλεια και Εισαγωγή, Sartori G. (2004). «Σημασιολογία, έννοιες, συγκριτική μέθοδος». Εκδόσεις Παπαζήση. Αθήνα.

Hainsworth 2000 και Ignazi 1994, *υπερ-δεξιά* (far right) σύμφωνα με τους Marcus 2000 και Cheles 1995, *ριζοσπαστική δεξιά* (radical right) κατά τους Minkenberg 1998 και Kitschelt & McGann 1995, *δεξιά* (right) σύμφωνα με τους Betz και Immerfall 1998, *ριζοσπαστικός δεξιός λαϊκισμός* (radical right-wing populism) για τον Betz 1994, *δεξιός λαϊκισμός* (right-wing populism) κατά τους Eisman 2002 και Decker 2000 και πολλές ακόμη ορολογίες που αναφέρονται αναλυτικά στο βιβλίο του (Mudde 2007) ⁶.

Για τη διερεύνηση των επικρατέστερων ορισμών πρωτίστως, κρίνεται καθοριστική μια στοιχειώδης περιγραφή του πολιτικού συγκειμένου. «*Η συμπερίληψη κομμάτων όπως το γαλλικό Εθνικό Μέτωπο (FN), το αυστριακό Κόμμα της Ελευθερίας (FPÖ) ή το Βελγικό Vlaams Blok (πλέον Vlaams Blang) στην ίδια κομματική οικογένεια, προϋποθέτει ότι διαθέτουν κάποια βασικά χαρακτηριστικά που τα διαχωρίζουν από άλλες κομματικές οικογένειες*» (Ελληνας 2012 : 27).

Ο Ιταλός πολιτειολόγος και αναλυτής του δεξιού εξτρεμισμού Piero Ignazi παρουσιάζει τρία καθοριστικά κριτήρια για την αναγνώριση και ακολούθως, τον ορισμό και την οριοθέτηση της άκρας δεξιάς στο κομματικό σύστημα, βάσει των οποίων ένα πολιτικό κόμμα ανήκει στον συγκεκριμένο κομματικό χώρο: α) το *χωροθετικό κριτήριο*, με βάση το οποίο τοποθετούμε ένα κόμμα στο πιο δεξιό σημείο της πολιτικής κλίμακας, πέρα από το σημείο που τοποθετούνται τα κόμματα της παραδοσιακής δεξιάς β) το *ιστορικό – ιδεολογικό κριτήριο*, σύμφωνα με το οποίο η ιδεολογία της άκρας δεξιάς εμφανίζει συνδέσεις με την φασιστική ιδεολογία και γ) το *πολιτικό κριτήριο*, βάσει του οποίου διερευνάται η υπονομευτική στάση των κομμάτων απέναντι στο δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης (Ignazi 1996). Εκτός των συγκεκριμένων τριών κριτηρίων, επανέρχεται λίγο αργότερα με μία πιο εξειδικευμένη και σύγχρονη διάκριση ανάμεσα στην παραδοσιακή και την μεταβιομηχανική άκρα δεξιά, με τη δεύτερη να έχει καταφέρει να παραμείνει ενεργή στην πολιτική σκηνή όντας η πιο προσαρμόσιμη στα νέα ευρωπαϊκά δεδομένα (Ignazi 2003).

Η Carter (2005) από τη δική της οπτική, ορίζει τον δεξιό εξτρεμισμό θεωρώντας ότι περιλαμβάνει την «απόρριψη των δημοκρατικών αρχών και της ανθρωπίνης

⁶ Βλ. Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge University Press. New York p.11-13.

ισότητα». Τα δεξιά εξτρεμιστικά κόμματα τείνουν να συνδέονται με φασιστικές αρχές και ίσως διατηρούν διασυνδέσεις με τη δεξιά του μεσοπολέμου ⁷.

Ο Mudde επιδιώκοντας να ορίσει την ακροδεξιά κομματική οικογένεια, εντοπίζει το πρόβλημα της κυκλικότητας, «ότι δηλαδή υποχρεωνόμαστε να αποφασίσουμε με βάση ποια *post facto* κριτήρια θα έπρεπε να χρησιμοποιήσουμε, ενώ χρειαζόμαστε *a priori* κριτήρια για να επιλέξουμε τα κόμματα που θέλουμε να ορίσουμε». Έτσι προχωρά σε έναν *ελάχιστο* και έναν *μέγιστο ορισμό* αντίστοιχα. Ουσιαστικά ο ελάχιστος ορισμός εφαρμόζεται σε όλα τα κόμματα της άκρας δεξιάς στη Δυτική Ευρώπη (Έλληνας 2012). Ο ελάχιστος ορισμός σκοπεύει να περιγράψει τα χαρακτηριστικά εκείνα που απαρτίζουν τον ιδεολογικό πυρήνα όλων των κομμάτων που συμπεριλαμβάνονται στην ίδια κομματική οικογένεια. Έτσι λοιπόν προκύπτει ότι η βασική έννοια είναι το «έθνος», που αποτελεί τη βάση του ελάχιστου ορισμού.

Αυτό που ξεχωρίζει την άκρα δεξιά από τις υπόλοιπες κομματικές οικογένειες είναι η βαρύτητα που δίνει στην εθνικιστική αντίληψη της πολιτικής. Συγχρόνως, φαίνεται ότι πρεσβεύει και δημοκρατικές αρχές, παρότι στη δημοκρατία τους δεν υπάρχει θέση για όσους δεν ανήκουν στην κυρίαρχη εθνική ομάδα, στο ίδιο «δικό μας» έθνος (Έλληνας 2012). Έτσι, στον ελάχιστο ορισμό διακρίνουμε ως βασική ιδέα τον εθνικισμό και κατ' επέκταση τον νατιβισμό, όπως θα δούμε παρακάτω.

Όσον αφορά τον μέγιστο ορισμό του Mudde, αυτός περιλαμβάνει τον μέγιστο αριθμό ομοιοτήτων που εντοπίζονται μεταξύ των κομμάτων που ανήκουν στην ίδια κομματική οικογένεια και προκύπτει από τον συνδυασμό τριών βασικών ιδεολογικών χαρακτηριστικών : του *νατιβισμού* (τα κράτη πρέπει να κατοικούνται αποκλειστικά από μέλη της αυτόχθονης ομάδας του έθνους), του *αυταρχισμού* (αναφέρεται σε μη δημοκρατικά καθεστώτα, στην υπακοή και στον σεβασμό προς τις αρχές και στην αυστηρά ιεραρχημένη κοινωνία) και του *λαϊκισμού* (κατανοείται ως μια ιδεολογία η οποία χωρίζει την κοινωνία σε δύο «στρατόπεδα» - τη «διεφθαρμένη ελίτ» και τον «αγνό λαό», όμως η γενική θέληση του λαού υπερέχει των ανθρωπίνων δικαιωμάτων).

Η Carter (2018) επίσης, προχωρά με βάση τη μελέτη του Mudde στην προώθηση ενός *ελάχιστου ορισμού*, υποστηρίζοντας ότι ένας ελάχιστος ορισμός περιλαμβάνει τις καθοριστικές ιδιότητες της έννοιας που εξετάζουμε και αποκλείει όλα τα συνοδευτικά

⁷ Βλ. ο.π. Βασιλοπούλου, Σ. & Χαλικοπούλου, Δ. (2015). Η εθνικιστική λύση της Χρυσής Αυγής – κρίση του έθνους-κράτους και άνοδος της άκρας δεξιάς στην Ελλάδα. Εκδόσεις Επίκεντρο. Θεσσαλονίκη.

και δευτερεύοντα στοιχεία. Μας επιτρέπει να προσδιορίσουμε και να οριοθετήσουμε τον πυρήνα της έννοιας και να τον διακρίνουμε από άλλες έννοιες. Άρα, ο σκοπός του ελάχιστου ορισμού είναι να ορίσει και όχι να περιγράψει. Η περιγραφή μπορεί να έρθει αργότερα όταν θα έχουμε τη δυνατότητα να επεκτείνουμε τον ελάχιστο ορισμό, προσθέτοντας κι άλλες συμπληρωματικές ιδιότητες. Επομένως, ο ελάχιστος ορισμός προϋποθέτει σαφήνεια και συγκεκριμενοποίηση.

Η Carter, θέλοντας να οριοθετήσει την έννοια της άκρας δεξιάς, εκκινά από την παραδοχή ότι η έννοια του δεξιού εξτρεμισμού /ριζοσπαστισμού περιγράφει κυρίως μία ιδεολογία. Η υπεροχή της ιδεολογίας έναντι δευτερευόντων χαρακτηριστικών (πολιτικό ύφος, συμπεριφορά, στρατηγική, κομματική οργάνωση και εκλογική βάση) εξηγεί γιατί τέτοια κόμματα ανήκουν σε μια *ξεχωριστή οικογένεια (party family)* η οποία εμφανίζει ιδεολογική συνοχή και μπορεί να διακριθεί από άλλες κομματικές οικογένειες⁸. Για την Carter, ο ορισμός του Mudde είναι πιο περιγραφικός, σαν μια απογραφή χαρακτηριστικών. Καταλήγει λοιπόν, βάσει των υπάρχοντων ορισμών ότι ο αυταρχισμός, ο εθνικισμός και η αντί-δημοκρατία είναι καθοριστικές ιδιότητες του δεξιού εξτρεμισμού, σε αντίθεση με τη ξеноφοβία, το ρατσισμό και τον λαϊκισμό που αποτελούν συνοδευτικά (περιγραφικά) χαρακτηριστικά της έννοιας.

⁸ Η Carter αναφέρεται στην υπεροχή της ιδεολογίας της συγκεκριμένης κομματικής οικογένειας και σε μια ιδεολογική συνοχή. Αυτή η θέση αντιτίθεται εν μέρει στην αντιφατικότητα του ακροδεξιού φαινομένου που είδαμε σε όλη την ενότητα που μελετήσαμε. Αν και η Carter υποστηρίζει ότι τέτοιου είδους κόμματα διαθέτουν μια συγκεκριμένη ιδεολογική συνοχή, εφόσον ανήκουν σε μια ξεχωριστή οικογένεια (party family), εμείς συμφωνούμε κυρίως με την άποψη ότι η άκρα δεξιά παρουσιάζεται πρωτίστως ως αντιφατικό φαινόμενο και ότι δεν διαθέτουν όλα τα ακροδεξιά κόμματα την ίδια ιδεολογική συνοχή. Παρότι καθίσταται σαφές ότι αρκετά ακροδεξιά μορφώματα παρουσιάζουν κοινά στοιχεία μεταξύ τους (ιδεολογική συνάφεια με τον φασισμό-ναζισμό, υπεροχή της εθνικής ταυτότητας και υπονόμηση των δημοκρατικών αρχών) στην πραγματικότητα δύναται να παρουσιάζουν ορισμένες διαφοροποιήσεις. Συνεπώς, στην πλειοψηφία τους, τα ακροδεξιά μορφώματα διαθέτουν μια στοιχειώδη ιδεολογική συνοχή η οποία όμως ουσιαστικά μπορεί και να διαφέρει. Η ιδεολογική διαφοροποίηση μπορεί να εντοπίζεται είτε από δεκαετία σε δεκαετία είτε από χώρα σε χώρα κι αυτό μπορεί να γίνει αντιληπτό και από την μελέτη των τριών κυμάτων της άκρας δεξιάς που πραγματοποιήσαμε στην παραπάνω ενότητα. Επομένως, εμείς θα υποστηρίξουμε ότι τα κόμματα που ανήκουν στην ευρύτερη κομματική οικογένεια της άκρας δεξιάς παρουσιάζουν μεταξύ τους ιδεολογικές ομοιότητες αλλά και ιδεολογικές διαφορές, εξ ου και ο χαρακτηρισμός ως αντιφατικό φαινόμενο.

Β) Η Άκρα Δεξιά στην κομματική σκηνή

1.2. Η πλευρά της ζήτησης

Εξηγώντας την εκλογική επιτυχία των ριζοσπαστικών δεξιών κομμάτων στη μετα-κομμουνιστική Ευρώπη, τα οικονομικά εργαλεία της *προσφοράς* και της *ζήτησης* μας επιτρέπουν να κατανοήσουμε καλύτερα τον πολιτικό τρόπο με τον οποίο οι «αγορές» διαμορφώνουν την επιλογή των κυβερνητικών πολιτικών. Στην πολιτική αγορά διακρίνουμε τους παράγοντες της ζήτησης από τους παράγοντες της προσφοράς βάσει του βαθμού άμεσης επιρροής που ασκούν στο περιβάλλον της πολιτικής.

Η τύχη των πολιτικών κομμάτων, όχι μόνο των ακροδεξιών κομμάτων που αποτελούν το αντικείμενο της έρευνάς μας, καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τη συμπεριφορά των κομμάτων και των ψηφοφόρων, δηλαδή από την προσφορά και τη ζήτηση αντίστοιχα. Αφενός υπάρχουν μελέτες που υπογραμμίζουν, από την σκοπιά της ζήτησης, την επίδραση των κοινωνιολογικών, οικονομικών και θεσμικών μεταβλητών στις προτιμήσεις των ψηφοφόρων και αφετέρου υπάρχουν μελέτες που έχουν ασχοληθεί, όσον αφορά το πεδίο της προσφοράς, τόσο με την στρατηγική τοποθέτηση των κομμάτων στο πεδίο πολιτικού ανταγωνισμού όσο και με τα εσωτερικά χαρακτηριστικά της κάθε οργάνωσης (ηγεσία, κομματική συνοχή κ.α.) (Ελληνας 2012).

Αν και για την εν λόγω εργασία επιδιώκουμε να ασχοληθούμε αποκλειστικά με την επιρροή της εσωτερικής κομματικής προσφοράς και συγκεκριμένα με την διερεύνηση των προγραμματικών θέσεων και των ιδεολογικών αρχών του ακροδεξιού κόμματος «Χρυσή Αυγή» που επιλέξαμε ως μελέτη περίπτωσης, βάσει των δεδομένων που έχουμε στη διάθεσή μας, κρίνεται απαραίτητο να αναφερθούμε, σε θεωρητικό/αναλυτικό επίπεδο, και στην περίπτωση της κομματικής ζήτησης, έτσι ώστε -στο μέτρο του δυνατού- να αναδειχθεί μια ολοκληρωμένη εικόνα για την πορεία της ακροδεξιάς στην κομματική σκηνή. Εκκινώντας λοιπόν από τη διάσταση της *ζήτησης* (*demand-side*) δηλαδή «*τις συνθήκες που προκαλούν αλλαγές σε συναισθήματα, στάσεις και προτιμήσεις των εκλογέων ή και κινητοποιούν την έκφραση παραπόνων (grievances) εκ μέρους τους*» (Γεωργιάδου 2019 : 23), μπορούμε να ερμηνεύσουμε κατά το ήμισυ την επιτυχημένη ή μη επιτυχημένη εκλογική πορεία των κομμάτων, καθώς θεωρούμε ότι οι παράγοντες της ζήτησης και οι παράγοντες της προσφοράς είναι συμπληρωματικοί όσον αφορά την επιρροή τους στην εκλογική πορεία ενός κόμματος.

Αρκετές μελέτες προσπάθησαν να συνδέσουν την εκλογική επιτυχία της άκρας δεξιάς σε *μακρο-* και *μικρο-* επίπεδο. Από την μακρο-οπτική, γίνεται λόγος για την εκλογική συμπεριφορά σε συνδυασμό με τον εκσυγχρονισμό, τις οικονομικές και πολιτικές κρίσεις αλλά και τον αντίκτυπο της μετανάστευσης με τη μορφή παραπόνων (Betz 1993, Ignazi 1992, Minkenberg 2002, Eatwell 2005) ενώ, στα ζητήματα μικρο-επιπέδου προκύπτει η ψήφος διαμαρτυρίας και ιδεολογικής υποστήριξης (Mudde 2011). Στο μικρο-επίπεδο κυριαρχεί κυρίως η ιδεολογική αυτοτοποθέτηση του εκάστοτε ατόμου βάσει των αξιών και των συναισθημάτων του.

Ο Mudde προσεγγίζοντας την ερμηνεία της ζήτησης σε μακρο-επίπεδο αναλύει τον εκσυγχρονισμό που φέρει η Παγκοσμιοποίηση, σε συνδυασμό με τις εθνικές, οικονομικές και κοινωνικές κρίσεις και την ανάγκη των ψηφοφόρων για μια ισχυρή ηγεσία, ικανή να αντιμετωπίσει κάθε απειλή. Έτσι, οι ψηφοφόροι που κλίνουν προς ένα ακροδεξιό / ριζοσπαστικό κόμμα, κλίνουν προς αυτή την κατεύθυνση διότι εκλαμβάνουν τον εκσυγχρονισμό ως απειλή. Ομολογουμένως, δεν είναι λίγες οι μελέτες που συνδέουν την ακροδεξιά επιτυχία με τα *παράπονα εξαιτίας του εκσυγχρονισμού (modernization grievances)*, όπου ομάδες ατόμων δεν μπόρεσαν να ανταποκριθούν άμεσα και συνεπώς να αντιμετωπίσουν τη θεμελιώδη κοινωνική αλλαγή του εκσυγχρονισμού, με αποτέλεσμα να γίνονται ολοένα και πιο επιρρεπείς σε λαϊκιστικές και αντιδημοκρατικές εκκλήσεις (Norris & Inglehart 2019). Έτσι στρέφονται τελικά στην ακροδεξιά κομματική οικογένεια η οποία πρεσβεύει μια πιο συντηρητική ατζέντα, με βασικά θέματα προς επίλυση το μεταναστευτικό ζήτημα, την αλλοίωση της εθνικής ταυτότητας και την συνεχώς αυξανόμενη εγκληματικότητα ως απόρροια των μεταναστευτικών εισροών.

Ο Betz επικεντρώνεται κυρίως στους εργαζόμενους χαμηλού εισοδήματος που επηρεάστηκαν δυσμενώς από τη μετάβαση σε μια πιο παγκοσμιοποιημένη και σύγχρονη μεταβιομηχανική οικονομία. Επιπλέον, ο Minkenberg επισημαίνει ότι η διαδικασία εκσυγχρονισμού προκαλεί τη διάλυση των παραδοσιακών πολιτικών και κοινωνικών δεσμών, οδηγώντας σε μια αυξανόμενη αυτονομία, όπου οι πολίτες αισθάνονται ανασφαλείς, θυμωμένοι και απογοητευμένοι από τις κοινωνικές αλλαγές και έτσι ταυτίζονται με τα ακροδεξιά κόμματα, τα οποία υπόσχονται εξάλειψη των πιέσεων και μια απλούστερη και καλύτερη κοινωνία. Επομένως, εικάζουμε ότι η ανασφάλεια που δημιουργείται από τη μετάβαση σε μια καπιταλιστική οικονομία οδηγεί στην υποστήριξη προς τον ακροδεξιό χώρο (Betz 1993, Minkenberg 2002).

Ο Inglehart υποστηρίζει ότι η μετάβαση σε μια μεταμοντέρνα κοινωνία παράγει μια «σιωπηλή επανάσταση». Οι μετά-υλιστικές αξίες δίνουν προτεραιότητα στην επέκταση της ατομικής ελευθερίας και τονίζουν την πολυπολιτισμικότητα, τη φυλετική ισότητα και τη σεξουαλική ελευθερία (Inglehart 1977, Kitschelt 1992, Ignazi 1992). Άρα, θεωρούμε ότι όσο υπάρχουν εκείνοι που διατηρούν παραδοσιακές ηθικές αξίες θα συνεχίζεται και θα εντείνεται η υποστήριξη στην άκρα δεξιά, η οποία εμφανίζεται ως στυλοβάτης τους.

Στο επίπεδο των *οικονομικών παραπόνων*, εντοπίζουμε την οικονομική στέρηση, τον αντίκτυπο της αυξανόμενης ανεργίας, την οικονομική ανισότητα, τις δομικές αλλαγές στο ζήτημα της εργασίας και την εμφάνιση των «χαμένων της παγκοσμιοποίησης». Πιο συγκεκριμένα, τα οικονομικά παράπονα αντικατοπτρίζουν εισοδηματικές απώλειες και σε συνδυασμό με το μεταναστευτικό ζήτημα, τον αυξημένο ανταγωνισμό που προκλήθηκε με την είσοδο φθηνών εργατικών χεριών στην αγορά. Ο τυπικός ακροδεξιός ψηφοφόρος θεωρείται ότι είναι νεαρός άνδρας, χαμηλού μορφωτικού επιπέδου που είτε είναι άνεργος είτε αυτοαπασχολούμενος ή χειρώνακτας (Carter 2006, Evans 2005) και ανταγωνίζεται τα φθηνά εργατικά χέρια που προσφέρει ο μετανάστης. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν, ότι οι αντί-μεταναστευτικές στάσεις είναι στενά συνδεδεμένες με την ακροδεξιά υποστήριξη (Norris 2005) και υπάρχει η αίσθηση ως παράπονο ότι η ανεργία αυξάνει την ακροδεξιά υποστήριξη αλλά μόνο όταν η μετανάστευση είναι αρκετά υψηλή.

Αναφορικά με τα *πολιτιστικά παράπονα*, ως συνέπεια του μεταναστευτικού ζητήματος και των αλλαγών στις κοινωνικές δομές, η ακροδεξιά επιτυχία προκύπτει στο πλαίσιο της κοινωνικής και εθνικής ταυτότητας (Norris 2005). Η προσφυγική κρίση ανέδειξε σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες τους αιτούντες άσυλο. Επομένως, εφόσον αυξάνονται οι αφίξεις προσφύγων, λιγοστεύουν οι πόροι και αυξάνεται με τη σειρά του ο ανταγωνισμός σε όλα τα επίπεδα. Προκύπτει μια σχέση δράσης – αντίδρασης, τόσο σε οικονομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο, μια αντίδραση σε ένα ευρύ φάσμα πολιτιστικών αλλαγών, που επιδρά στην ψυχολογία των ατόμων, δημιουργείται ένα πολιτισμικό άγχος συνοδευόμενο από τις οικονομικές ανησυχίες, και την αίσθηση του περιθωρίου, με αποτέλεσμα οι ξένοι να αποτελούν για πολλούς τον κίνδυνο στα πλαίσια της εθνικής ταυτότητας. Η ξένη εισβολή εκλαμβάνεται ως επικίνδυνος παράγοντας για τα εθνικά δεδομένα και η ανασφάλεια που δημιουργείται, οδηγεί στην ακροδεξιά κατεύθυνση (Inglehart 1977, Norris 2005).

Συνοψίζοντας, προκύπτει ότι η παγκοσμιοποίηση και ο μεταβιομηχανισμός δημιουργούν κρίση εθνικής ταυτότητας και με τη σειρά της, την αντίληψη για μια κοινωνία γεμάτη κινδύνους. Η ανεργία και η ξενοφοβία ως απόρροια της μετανάστευσης σε περιόδους οικονομικής, πολιτικής και πολιτιστικής κρίσης εντείνουν τα αρνητικά συναισθήματα και αυξάνουν τον φόβο των ψηφοφόρων. Παράλληλα, οι ψηφοφόροι της άκρας δεξιάς στα πλαίσια της εθνικής τους ταυτότητας, εφόσον νιώθουν ότι αυτή η ταυτότητα απειλείται, προασπίζονται τα δικαιώματα «του δικού τους» έθνους.

1.3.1. Η πλευρά της εξωτερικής προσφοράς

Εκτός από τη διάσταση της ζήτησης που αναλύθηκε παραπάνω για την ερμηνεία της εκλογικής επιτυχίας ή ακόμη και της αποτυχίας των κομμάτων, η διάσταση της *προσφοράς (supply-side)* εξετάζει μέσω της *εξωτερικής προσφοράς* την πορεία των κομμάτων στα πλαίσια της δομής των πολιτικών ευκαιριών και του κομματικού ανταγωνισμού αφενός, και αφετέρου μέσω της *εσωτερικής προσφοράς* εξετάζονται ειδικότερα η ιδεολογία και οι πολιτικές θέσεις των πολιτικών κομμάτων καθώς και οι στρατηγικές που ακολουθεί ένα πολιτικό κόμμα σε συνδυασμό με το μοντέλο κομματικής οργάνωσης που έχει υιοθετήσει.

Σε αυτή την ενότητα διερευνούμε αρχικά τη διάσταση της εξωτερικής προσφοράς. Πιο συγκεκριμένα, οι εξωτερικοί παράγοντες που ερμηνεύουν την εκλογική πορεία σε κομματικό επίπεδο μπορούν να χωριστούν σε τρία πλαίσια: *το θεσμικό, το πολιτικό και το πολιτισμικό*. Πρόκειται για μία διάκριση που έχει υιοθετήσει ο Mudde, ο οποίος χρησιμοποιεί συμπληρωματικά ως ένα τέταρτο ξεχωριστό πλαίσιο το ρόλο που διαδραματίζουν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ), στην εκλογική πορεία των κομμάτων.

Εκκινώντας από το θεσμικό πλαίσιο, εικάζουμε ότι ένα ευνοϊκό θεσμικό πλαίσιο, σε συνδυασμό με την αποδυνάμωση- παρακμή των παραδοσιακών κομμάτων εξουσίας, ίσως αυξήσει τις πιθανότητες για την εκλογική επιτυχία ενός ακροδεξιού κόμματος. Όμως, ο Mudde καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «το θεσμικό πλαίσιο μιας χώρας είναι μάλλον σύμπτωμα παρά η πραγματική αιτία» για την επιτυχημένη ή μη επιτυχημένη πορεία ενός κόμματος. Τα πολιτικά και εκλογικά συστήματα απλώς παρέχουν τις εκλογικές και τις πολιτικές ευκαιρίες και εξαρτάται από το εκάστοτε κόμμα αν θα εκμεταλλευτεί ή όχι αυτές τις ευκαιρίες. Πρόκειται για ένα συμπέρασμα το οποίο συνάγεται αφενός μεν λόγω του ότι υπάρχουν εκλογικά συστήματα, όπως το πλειοψηφικό, το οποίο έχει θεωρηθεί σοβαρό θεσμικό εμπόδιο για τη λαϊκιστική ριζοσπαστική δεξιά σε ορισμένες χώρες (π.χ. Γαλλία) (Hainsworth 2004, Mudde 2011: 317), αφετέρου διότι σε ορισμένες περιπτώσεις, υπήρχαν χώρες όπου κόμματα εξουσίας άλλαζαν σκοπίμως το εκλογικό σύστημα υπέρ της λαϊκιστικής ριζοσπαστικής δεξιάς (Mudde 2011: 319). Αρα, στο θεσμικό επίπεδο, το εκλογικό σύστημα ασκεί περιορισμένο ρόλο. Σύμφωνα και με τον Kitschelt (2007) ο αντίκτυπος των θεσμικών επιδράσεων στη δυναμική αυτών των κομμάτων είναι περιορισμένος.

Η Carter (2002) όμως, από τη δική της οπτική αλλάζει λίγο τη καθιερωμένη υπόθεση που επικρατεί, ότι δηλαδή η αναλογική εκπροσώπηση ενθαρρύνει τα δεξιά εξτρεμιστικά κόμματα. Στην έρευνα της χρησιμοποιεί δύο καθοριστικούς παράγοντες για τη μελέτη των εκλογικών συστημάτων: α) *το μέγεθος της περιφέρειας και β) τον εκλογικό τύπο*. Ο καθορισμός νομικών ορίων (*κατώφλια*) στα εκλογικά συστήματα επιδρά στις εκλογικές περιφέρειες διαφορετικών μεγεθών· δεδομένου ότι το μέγεθος μιας περιοχής θεωρείται σημαντικός παράγοντας της αναλογικότητας, είναι αναμενόμενο τα εκλογικά συστήματα με χαμηλά εκλογικά όρια να έχουν καλύτερες αποδόσεις, από ότι σε εκλογικά συστήματα με υψηλά όρια.

Εκτός όμως από το μέγεθος των περιφερειών, σημαντική επίδραση ασκεί, όπως είπαμε, και ο τύπος του εκλογικού συστήματος, ο οποίος μεταφράζεται σε έδρες. Κυριαρχούν κατ' αρχάς δύο τύποι εκλογικών συστημάτων: α) ο *πλειοψηφικός* και β) ο *αναλογικός τύπος*. Στο πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα, εκλέγεται ο υποψήφιος ή ο συνδυασμός που έλαβε την πλειοψηφία των ψήφων. Στηρίζεται στην αρχή της πλειοψηφίας και προσφέρει σταθερές κυβερνήσεις που βασίζονται στην εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας των πολιτών, όμως αποκλείει από την εκλογική επιτυχία και επομένως από την εκλογική εκπροσώπηση τις μειοψηφίες. Αντιθέτως, στο αναλογικό εκλογικό σύστημα, ο υποψήφιος ή ο συνδυασμός λαμβάνει τις βουλευτικές έδρες ανάλογα με τις ψήφους που αποκόμισε. Έτσι δίνεται η δυνατότητα επιτυχίας και εκπροσώπησης και στα κόμματα μειοψηφίας (Σπυρόπουλος 2006).

Η Carter έρχεται να αμφισβητήσει, εν μέρει, την υπόθεση για τη θετική επιρροή του αναλογικού εκλογικού συστήματος στην εκλογική επιτυχία των δεξιών εξτρεμιστικών κομμάτων λέγοντας ότι δεν υπάρχει απόλυτη σχέση μεταξύ εκλογικού συστήματος και ψήφων που να ευνοεί πλήρως τα δεξιά εξτρεμιστικά κόμματα. Αν και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα αναλογικά εκλογικά συστήματα κάνουν τη ζωή ευκολότερη για τα μικρότερα κόμματα, τελικά όμως ούτε ο εκλογικός τύπος, ούτε το προφίλ αναλογικότητας των διαφόρων συστημάτων στο σύνολό του συνεισφέρει στην επιτυχία αυτών των κομμάτων. Οπότε η καθιερωμένη υπόθεση ουσιαστικά αμφισβητείται.

Αναφορικά με το πολιτικό πλαίσιο, γίνεται λόγος για μια εκλογική αρένα εντός της οποίας τα κόμματα αλληλοεπιδρούν και έτσι προκύπτει η «δομή εκλογικών ευκαιριών». Στη Δυτική Ευρώπη, από τη δεκαετία του 1990 η εκλογική κινητικότητα έχει αυξηθεί σημαντικά, με αποτέλεσμα την είσοδο νέων κομμάτων στην πολιτική

αρένα, με βασικές πολιτικές θέσεις τη μετανάστευση, το περιβάλλον και την πολυπολιτισμικότητα, θεματικές δηλαδή που δεν υπήρχαν στο προσκήνιο τις παρελθούσες δεκαετίες. Πιο συγκεκριμένα, τα νεοφερμένα κόμματα είναι πρόθυμα να εντάξουν στην ατζέντα τους θεματικές που δεν εντοπίζονται στην ατζέντα των παραδοσιακών κομμάτων. Οι ψηφοφόροι επομένως παρακινημένοι από συναισθήματα θυμού, φόβου και απογοήτευσης καταλήγουν να υποστηρίζουν προγράμματα νέων πολιτικών κομμάτων, καθώς τα κατεστημένα/παραδοσιακά κόμματα αγνοούν από τη δική τους ατζέντα αυτά τα νέα ζητήματα που έχουν προκύψει (Mudde 2011: 321-323).

Μεταβαίνοντας στο πολιτισμικό πλαίσιο για την ερμηνεία της εκλογικής πορείας της άκρας δεξιάς και υιοθετώντας το βασικό συμπέρασμα του Mudde, μπορούμε να πούμε εν μέρει ότι τα λαϊκιστικά ριζοσπαστικά δεξιά κόμματα *«δρέπουν τους καρπούς της πολιτιστικής επανάστασης που υποκινήθηκε από τη νέα δεξιά»* (Mudde 2011: 329-334).

Ολοκληρώνοντας την ερμηνεία της εξωτερικής προσφοράς, σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθούμε στον ρόλο που διαδραματίζουν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (τηλεόραση, τύπος, διαδίκτυο, ραδιόφωνο) στην εκλογική πορεία των κομμάτων. Τα ΜΜΕ και ειδικά η τηλεόραση διεισδύουν ολοένα και περισσότερο στην πολιτική διαδικασία (Παπαθανασόπουλος 2000). Τείνουν να αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της πολιτικής δράσης και της κομματικής πρακτικής. Πολιτικοί και δημοσιογράφοι έχουν ταυτίσει την πολιτική επιτυχία με την επικοινωνιακή επιτυχία κι αυτό διότι ο κόσμος της δημοσιογραφίας έχει αφήσει να δημιουργηθεί η εντύπωση ότι τα ΜΜΕ έχουν τη δύναμη να επηρεάσουν το πολιτικό πεδίο και να διαμορφώσουν την κοινή γνώμη. Η πίστη στην αποτελεσματικότητα της μιντιακής εξουσίας έχει κατορθώσει να έλκονται ολοένα και περισσότερα κόμματα από την χρήση επικοινωνιακών μεθόδων (Κουντούρη 2017).

Ο ρόλος όμως των μέσων ενημέρωσης στην πολιτική δεν λαμβάνει πλέον διαστάσεις μόνο μεσολάβησης, αλλά «μεσοποίησης» ή αλλιώς «μιντιοποίησης» (mediatization). Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνουν οι Schulz και Mazzoleni (1999), η μεσολάβηση, με την έννοια της απλής επικοινωνίας μεταξύ των πολιτικών κομμάτων και των ψηφοφόρων, δεν υφίσταται όπως παλαιότερα και πλέον κυριαρχεί η *μεσοποίηση της πολιτικής (Mediatization of politics)*, όπου η πολιτική εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα ΜΜΕ και σχεδόν έχει χάσει την αυτονομία της. Διακρίνουμε

δηλαδή μια συμβιωτική σχέση μεταξύ πολιτικών και ΜΜΕ όπου οι πρώτοι προσαρμόζονται στις επιταγές των δευτέρων και προκύπτει μια εργαλειακή χρήση των μέσων ενημέρωσης προκειμένου να επιτευχθούν οι πολιτικοί στόχοι.

Έρευνα για την επίδραση των μέσων ενημέρωσης έχει πραγματοποιήσει και ο Έλληνας, ο οποίος περιγράφει τα ΜΜΕ ως ένα καθοριστικό πολιτικό δρώμενο. Υποστηρίζει ότι τα μέσα ενημέρωσης γίνονται αντιληπτά ως ένας χρήσιμος πολιτικός πόρος για τη διάδοση πληροφοριών στους πολίτες. Τα ΜΜΕ βοηθούν τα νέα και μικρότερης εμβέλειας κόμματα, τα οποία ίσως να μην διαθέτουν ακόμη σημαντικούς οργανωτικούς και οικονομικούς πόρους ώστε να διαδώσουν τα μηνύματά τους και να αποκτήσουν μέσω της ορατότητας, επιρροή, νομιμοποίηση και αναγνώριση (Έλληνας 2012, Ellinas 2013).

Αποτέλεσμα της υιοθέτησης επικοινωνιακών στρατηγικών από τα πολιτικά κόμματα είναι ο επαναπροσδιορισμός των σύγχρονων πολιτικών κομμάτων ως προς τις τρεις βασικές όψεις τους. Πρώτον, ως προς την οργανωτική δομή, καθώς αναδύονται άτυπες ηγετικές επικοινωνιακές ομάδες με αυξημένες αρμοδιότητες ως προς τη χάραξη της καθημερινής κομματικής στρατηγικής. Δεύτερον, ως προς το πολιτικό προσωπικό, διότι επιλέγονται άτομα, για καίριες θέσεις στο πολιτικό κόμμα, που διαθέτουν επικοινωνιακές δεξιότητες. Τρίτον, ως προς την προγραμματική πολιτική, καθώς αναδιαμορφώνεται η ίδια η κομματική ατζέντα (Κουντούρη 2017).

Ως προς την σχέση των ΜΜΕ με τα ακροδεξιά κόμματα και τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν- προβάλλουν τα μέσα ενημέρωσης τα ακροδεξιά κόμματα, διακρίνουμε τρεις στρατηγικές αντιμετώπισης: την άγνοια από την πλευρά των ΜΜΕ και την προσπάθεια περιορισμού των ζητημάτων που θέτουν τα ακροδεξιά κόμματα. Επίσης τη θετική μεταχείριση και τέλος την αρνητική μεταχείριση. Η αιτιολόγηση για το ποια στρατηγική επιλέγουν τα ΜΜΕ σε κάθε περίπτωση, συνδέεται με διαφορετικές παραμέτρους, είτε λ.χ. την απόκτηση τηλεθέασης, είτε για τα διαφημιστικά έσοδα, είτε διότι στην αντίθετη περίπτωση δεν επιθυμούν να εμπλακούν με ακροδεξιά κόμματα. Η έρευνα όμως για το συγκεκριμένο ζήτημα είναι κάπως περιορισμένη (Έλληνας 2012, Eatwell 2003, Mazzoleni et al. 2003). Ωστόσο, έχουμε παρατηρήσει περιπτώσεις όπου τα ΜΜΕ προβάλλουν σε ικανοποιητικό βαθμό τη δράση των ακροδεξιών κομμάτων, προσφέροντάς τους ορατότητα, αλλά και περιπτώσεις όπου τα ΜΜΕ, ενώ δεν επιδιώκουν να προβάλλουν ένα συγκεκριμένο ακροδεξιό κόμμα, έμμεσα όμως μέσω των θεματικών που επιλέγουν να θίξουν

τηλεοπτικά (περιστατικά εγκληματικότητας, αύξηση της μετανάστευσης στα μεγάλα αστικά κέντρα) στην πραγματικότητα προβάλλουν θέματα που ταυτίζονται με τις θεματικές που κυριαρχούν στην ατζέντα των ακροδεξιών κομμάτων και έτσι κατά κάποιο τρόπο οι τηλεθεατές/ψηφοφόροι επηρεάζονται και συγχρόνως ταυτίζονται με την ατζέντα των ακροδεξιών παρατάξεων.

Ανεξαρτήτως του λόγου που επιλέγουν τα ΜΜΕ να προβάλλουν θετικά ή αρνητικά ένα κόμμα, έχει αποδειχθεί ότι τα καθιερωμένα μέσα ενημέρωσης, σε ορισμένες περιπτώσεις, έδωσαν στους ακροδεξιούς φορείς εκτεταμένη ορατότητα και έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ομαλοποίηση και την ενσωμάτωση των ακροδεξιών πεποιθήσεων, σε χώρες όπως π.χ. η Βραζιλία και η Ουγγαρία. Το οξύμωρο σημείο όμως, από την πλευρά των ακροδεξιών παρατάξεων είναι ότι, ενώ ζητούν την προσοχή των μέσων ενημέρωσης, ταυτόχρονα ασκούν κριτική στα «mainstream media» αποκαλώντας τους δημοσιογράφους προκατειλημμένους και διεφθαρμένους υπονοώντας ότι χειραγωγούν το κοινό (Holt 2018).

1.3.2. Η πλευρά της εσωτερικής προσφοράς

Παρόλο που το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας από την πλευρά της προσφοράς επικεντρώνεται στις δομές πολιτικών ευκαιριών, η ικανότητα της ακροδεξιάς κομματικής οικογένειας προκειμένου να αξιοποιήσει τις πολιτικές ευκαιρίες εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το πόσο καλά είναι οργανωμένη. Συνεπώς η κομματική οργάνωση ασκεί καθοριστικό ρόλο κυρίως όμως για την εκλογική επιτυχία και έπειτα τη πιθανή παγίωση του κόμματος (Carter 2005). Η ισχυρή κομματική οργάνωση συνεπάγεται ισχυρή κομματική συνοχή και σταθερότητα (Betz 2002). Η εσωτερική οργάνωση των ακροδεξιών κομμάτων είναι συγκεκριμένη. Τα λαϊκιστικά ριζοσπαστικά δεξιά κόμματα έχουν σχετικά λίγα μέλη, μέτρια οργανωμένη κομματική δομή και έναν χαρισματικό ηγέτη (Mudde 2007). Μπορούμε να πούμε ότι έχουν μια σχετικά αυστηρή εσωτερική ιεραρχία και ταυτόχρονα σημαντική πειθαρχία των μελών τους αλλά και αφοσίωση στον έναν και παντοδύναμο ηγέτη (Minkenberg 1998, Mudde 1995). Εκτός αυτών, χαρακτηριστικό στοιχείο της κομματικής τους οργάνωσης αποτελεί η νεολαία, η οποία εκπαιδεύεται πειθαρχημένα και εντάσσεται αργότερα στο «μητρικό κόμμα» (Mudde 2007).

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι πολλά επιτυχημένα λαϊκιστικά ριζοσπαστικά δεξιά κόμματα διαθέτουν ισχυρούς δεσμούς με τους ψηφοφόρους τους και έχουν βασίσει *την εκλογική τους ενδυνάμωση σε ένα ή περισσότερα τοπικά και περιφερειακά προγράμματα – «κάστρα»*. Αναφορικά με το αν τηρούνται οι δημοκρατικές διαδικασίες, γίνεται αντιληπτό, ότι παρόλο που κάποια κόμματα διαθέτουν καταστατικά που θεωρητικά και τυπικά ανταποκρίνονται στις προϋποθέσεις μιας δημοκρατικής πολιτείας, στην ουσία όμως η πρακτική που χρησιμοποιείται δεν είναι τόσο δημοκρατική και διαφανής και συχνά το καταστατικό χρησιμεύει ως καμουφλάζ οριακών, απέναντι στη δημοκρατία, έως και βίαιων ενεργειών τους (Mudde 2011).

Προηγουμένως έγινε αναφορά σε έναν τύπο χαρισματικού ηγέτη. Όπως είναι αναμενόμενο, αντιλαμβανόμαστε ότι το πρόσωπο του αρχηγού ασκεί καθοριστικό ρόλο και έχει εξέχουσα σημασία ο αρχηγός να διαθέτει οργανωτικό ταλέντο και να διακρίνεται για την ορθή πρακτική του ηγεσίας. Ο Eatwell (2005) διαχωρίζει τους ηγέτες στους *εσωτερικά χαρισματικούς* και στους *εξωτερικά χαρισματικούς*. Το χάρισμα της εσωτερικής έλξης σημαίνει ότι ο ηγέτης δύναται να ενοποιεί διαρκώς το κόμμα του και να αποφεύγει τις εσωτερικές διαμάχες που μπορούν πολύ εύκολα να προκληθούν σε μια πολιτική ομάδα, ενώ το χάρισμα της εξωτερικής έλξης εστιάζει

στην ευκολία και στον τρόπο με τον οποίο μπορεί να προσελκύει νέους οπαδούς (Eatwell 2005).

Κατά τον Mudde είναι σφάλμα να αποκαλούμε τα λαϊκιστικά ριζοσπαστικά δεξιά κόμματα μόνο αρχηγικά ή μονοπρόσωπα, καθώς οι αρχηγοί ναί μεν είναι σημαντικοί για τη συνοχή του κόμματος και την εκλογική επιτυχία, αλλά ουσιαστικά δεν είναι παντοδύναμοι, αν και ο ίδιος ο Mudde έχει επίσης υποστηρίξει ότι η εκλογική αποτυχία των κομμάτων οφείλεται και στην έλλειψη μιας χαρισματικής ηγεσίας. Πιο συγκεκριμένα, ένας χαρισματικός ηγέτης διακρίνεται για το χάρισμά του λόγω των σχέσεων που αναπτύσσει με το κοινό που τον ακολουθεί, στο πρόσωπο του οποίου αποδεικνύουν πίστη και υπακοή. Εν ολίγοις, αυτή η αλληλεπίδραση μεταξύ του ηγέτη και του λαού που τον ακολουθεί, είναι ικανή να οδηγήσει ένα κόμμα στην εκλογική επιτυχία (Mudde & Kaltwasser 2017). Επομένως, σε ένα γενικότερο πλαίσιο, η έννοια του χαρισματικού ηγέτη κρίνεται σημαντική τόσο για την εκλογική επιτυχία ενός κόμματος, όσο και για την εκλογική αποτυχία του.

Εστιάζοντας στην έννοια του χαρισματικού ηγέτη, μπορούμε να αξιοποιήσουμε τη μελέτη του Max Weber, σύμφωνα με τον οποίο η χαρισματική ηγεσία χαρακτηρίζεται από δυναμισμό, δημοφιλία και έναν συγκεκριμένο δεσμό μεταξύ του ηγέτη και των οπαδών του, που προκύπτει τόσο από τα ιδιαίτερα ατομικά χαρακτηριστικά του ηγέτη, όσο και από τις προσδοκίες των οπαδών του. Σύμφωνα με τον Weber προϋπόθεση για την εμφάνιση ενός χαρισματικού ηγέτη αποτελεί η εκδήλωση κρίσης, καθώς η χαρισματική ηγεσία παρουσιάζεται και διαφαίνεται σε έκτακτες περιπτώσεις (πολιτικές, οικονομικές και θρησκευτικές) (Παππάς 2002). Η επιτυχής αντιμετώπιση μιας κρίσης είναι ικανή να αποτυπώσει την ικανότητα που διαθέτει ο χαρισματικός ηγέτης. Το πλήθος ελπίζει σε αυτόν τον χαρισματικό ηγέτη, καθώς θεωρούν ότι ο ηγέτης έχει έρθει για να φέρει εις πέρας μια αποστολή (Weber 1978). Από τη δική του μεριά, ο χαρισματικός ηγέτης καταπιάνεται με την ανατεθειμένη αποστολή, απαιτώντας υπακοή και τυφλή πίστη από το πλήθος, τουλάχιστον μέχρι να επιλυθεί η κρίση και να παρέλθει ο κίνδυνος. Μετά την επίλυση της κρίσης και την άρση της απειλής, αποδεικνύεται εμπράκτως η χαρισματική ιδιότητα του ηγέτη (Gerth – Mills 1971, Παππάς 2002).

Οι κρίσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω πρέπει κατά τον Weber να συγκεντρώνουν απαραίτητως τρία στοιχεία: εθνική εμβέλεια, συγκεκριμένη απειλή και άμεσο κίνδυνο. Εθνική κρίση σημαίνει να επηρεάζει ολόκληρο το έθνος και όχι

ένα μεμονωμένο τμήμα του λαού. Συγκεκριμένη απειλή σημαίνει ότι ενέχει τον αδιαμφισβήτητο κίνδυνο εθνικής καταστροφής. Τέλος, άμεσος κίνδυνος σημαίνει ότι ο κίνδυνος είναι ορατός, επικείμενος και αναπόφευκτος (Παππάς 2002).

Η θεωρία περί χαρισματικού ηγέτη του Weber αντλεί σημαντική επιρροή από τη θεωρία περί λαϊκισμού, παρόλο που δεν αναγνωρίζεται πάντα. Ένα καθοριστικό γνώρισμα του λαϊκισμού είναι η εξάρτησή του από ισχυρούς -χαρισματικούς ηγέτες, οι οποίοι παρουσιάζονται ως η φωνή του λαού (*vox populi*) και έχουν την ικανότητα να κινητοποιούν τις μάζες με σκοπό τη διεξαγωγή ριζικών μεταρρυθμίσεων. Ως παραδείγματα ισχυρών χαρισματικών ηγετών σε επίπεδο ακαδημαϊκών μελετών, εντοπίζουμε τον Hugo Chavez της Βενεζουέλας, τον Silvio Berlusconi της Ιταλίας, τον Francisco Franco της Ισπανίας, τον Jean-Marie Le Pen της Γαλλίας κλπ. Μεταξύ των παραδειγμάτων αυτών και πολλών ακόμη, διακρίνουμε μια ισχυρή, ανδρική και αυταρχική φιγούρα πολιτικού ηγέτη. Οι λαϊκιστές πολιτικοί πρεσβεύουν την καθαρότητα ενάντια στη διεφθαρμένη ελίτ, προσποιούμενοι ότι υπερασπίζονται το κοινό καλό με κάθε κόστος (Mudde & Kaltwasser 2018). Συνεπώς, προκύπτει ότι μια χαρισματική ηγεσία δύναται να οδηγήσει μία ακροδεξιά οργάνωση σε εκλογική επιτυχία και εδραίωση αλλά ακόμη και στην αποτυχία.

Ξεφεύγοντας από την κομματική οργάνωση και τον χαρισματικό ηγέτη ως παράγοντες επιτυχίας ενός ακροδεξιού κόμματος, είναι σημαντικό να εστιάσουμε στη σημασία της ιδεολογίας ενός κόμματος ως ενός παράγοντα της εσωτερικής πλευράς της προσφοράς, καθώς οι ιδεολογικές αρχές σε συνδυασμό με τις προγραμματικές θέσεις της Χρυσής Αυγής, αποτελούν ερευνητικό μέρος της εργασίας μας όπως θα δούμε παρακάτω. Καταρχάς, τα ακροδεξιά κόμματα δεν λογίζονται μόνο ως κόμματα διαμαρτυρίας και εναντίωσης στην Παγκοσμιοποίηση και τον εκσυγχρονισμό. Είναι γεγονός ότι τα ακροδεξιά κόμματα έχουν την ικανότητα να επηρεάζουν τη μελλοντική τους εκλογική πορεία μέσω της ιδιαίτερης ιδεολογίας τους.

Πολλοί μελετητές έχουν επισημάνει ότι τα κόμματα της συγκεκριμένης οικογένειας εμφανίζουν διαφορετικές ιδεολογικές παραλλαγές. Πιο συγκεκριμένα, οι (Ignazi 1992, Taggart 1995 και Carter 2005) υποστηρίζουν ότι τα ακροδεξιά κόμματα που διαθέτουν πιο εξτρεμιστική και αντιδημοκρατική ιδεολογία, είναι πιο αδύναμα εκλογικά και λιγότερα επιτυχημένα. Το ερώτημα που προκύπτει από το συγκεκριμένο επιχείρημα είναι το εξής: γιατί τα ακροδεξιά κόμματα συνεχίζουν να διατηρούν την εξτρεμιστική ιδεολογία τους εφόσον δεν μπορεί να τους προσφέρει υψηλά εκλογικά

ποσοστά; Η εξήγηση που δόθηκε στον παραπάνω συλλογισμό υποστηρίζει ότι τα ακροδεξιά κόμματα υιοθετούν μια εθνικιστική και λαϊκιστική ρητορική η οποία όμως δεν είναι υπερβολικά ρατσιστική ή αντιδημοκρατική. Έτσι, τα ακροδεξιά κόμματα υιοθετούν μια ιδεολογία πιο μετριοπαθή και όχι υπερβολικά ακραία για να μην προκληθεί αρνητικός αντίκτυπος στα εκλογικά τους ποσοστά. Παράλληλα, οι Kitschelt και McGann (1995) ισχυρίζονται ότι η ιδεολογική «φόρμουλα νίκης» των ακροδεξιών κομμάτων αποτελεί έναν συνδυασμό αυταρχικών και φιλελεύθερων θέσεων.

Ένας ακόμη παράγοντας που η ιδεολογία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην αύξηση ή μη αύξηση των εκλογικών ποσοστών ενός κόμματος είναι ο τρόπος με τον οποίο τα κόμματα δημοσιοποιούν την ιδεολογία τους μέσω μιας επιτυχημένης ή μη επιτυχημένης προπαγάνδας. Η κομματική προπαγάνδα μπορεί να μετατρέψει τους απλούς ψηφοφόρους σε αφοσιωμένους κομματικούς υποστηρικτές (Mudde 2007, Taggart 2006, Betz 2003 & Kitschelt 2004). Σε αυτό το σημείο προκύπτει και η σύνδεση της επιτυχημένης προπαγάνδας με τις επικοινωνιακές δεξιότητες του χαρισματικού ηγέτη που αναφέρθηκε προηγουμένως.

Συνεπώς, αντιλαμβανόμαστε ότι μια ισχυρή ιδεολογία αλλά όχι υπερβολικά ακραία ιδεολογία μπορεί να αυξήσει τα εκλογικά ποσοστά ενός κόμματος, αλλά δεν αρκεί μόνο αυτό. Ο συνδυασμός μιας επιτυχημένης προπαγάνδας και ισχυρής ιδεολογίας μπορεί να φέρει την εκλογική επικράτηση και ίσως και την παγίωση και αυτό διότι όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η χρήση επικοινωνιακών πρακτικών καθώς και η επιρροή των μέσων ενημέρωσης κρίνονται καθοριστικοί παράγοντες στη διάδοση των ιδεολογικών και προγραμματικών θέσεων ενός κόμματος. Επομένως, η επιτυχημένη προπαγάνδα αποτελεί το επόμενο βήμα, μετά από μια ισχυρή ιδεολογία για την εκλογική επικράτηση του κόμματος στην πολιτική αρένα.

Κεφάλαιο 2^ο

Ερευνητικός σχεδιασμός, μεθοδολογία και δεδομένα

2.1. Η περίπτωση της Χρυσής Αυγής

Η ακροδεξιά κομματική οικογένεια, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, από τη δεκαετία του 1980 και έπειτα, γνώρισε σημαντικές επιτυχίες στο μεγαλύτερο μέρος των ευρωπαϊκών χωρών (Γαλλία, Γερμανία, Ολλανδία, Ελβετία, Ιταλία κ.α.) Είναι γεγονός ότι και στην Ελλάδα όπως και σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες, η άκρα δεξιά ενώ προϋπήρχε στον πολιτικό χώρο, απέκτησε ξαφνικά πολιτική ορατότητα και πραγματοποίησε με αρκετά γοργούς ρυθμούς τη μετάβαση από την πολιτική αφάνεια στην πολιτική εκπροσώπηση στο Κοινοβούλιο. Η άκρα δεξιά, στην ευρωπαϊκή σκηνή, κατάφερε να καταστεί υπολογίσιμη δύναμη και να διεκδικεί μέχρι και την εκλογική υπεροχή έναντι παραδοσιακών κομμάτων που κατά καιρούς εναλλάσσονταν στην εξουσία. Κάτι παρόμοιο συνέβη και με την ελληνική περίπτωση της Χρυσής Αυγής με ορισμένες διαφοροποιήσεις, καθώς η συγκεκριμένη ακροδεξιά οργάνωση αποτελεί ξεχωριστή περίπτωση ακροδεξιού κόμματος.

Καταρχάς, αξίζει να τονίσουμε ότι η Χρυσή Αυγή δεν αποτελεί πρόσφατο φαινόμενο. Πρωτοεμφανίστηκε το 1980, με την έκδοση ενός ενημερωτικού δελτίου, το οποίο εκδόθηκε από μια ομάδα πρώην μελών του νεοφασιστικού «Κόμματος της 4^{ης} Αυγούστου» και σχετιζόταν με το δικτατορικό καθεστώς του Μεταξά (Χαλικιοπούλου & Βασιλοπούλου 2015). Το 1983 ιδρύθηκε επίσημα ως *Λαϊκός Σύνδεσμος – Χρυσή Αυγή*, όμως παρέμεινε ανενεργή για αρκετά χρόνια, λόγω κάποιων συγκρούσεων που είχαν προκληθεί μεταξύ του Νίκου Μιχαλολιάκου (αρχηγού της οργάνωσης) και της Εθνικής Πολιτικής Ένωσης (ΕΠΕΝ) με τον Γεώργιο Παπαδόπουλο (Χασαπόπουλος 2013). Επομένως, γίνεται αντιληπτός ο λόγος που επιζητούμε να ασχοληθούμε με την ραγδαία εκλογική άνοδο της συγκεκριμένης πολιτικής οργάνωσης, η οποία για αρκετά χρόνια είχε περιορισμένη παρουσία στην πολιτική σκηνή.

Όπως έχει ήδη επισημανθεί στο θεωρητικό μέρος, η εκλογική πορεία ενός κόμματος, και για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, η εκλογική άνοδος της άκρας δεξιάς εξαρτάται τόσο από τους παράγοντες της ζήτησης όσο και από τους παράγοντες της προσφοράς. Στην προκειμένη περίπτωση, ωστόσο, μελετάμε μόνο την εσωτερική προσφορά και όχι συνολικά την κομματική προσφορά, αλλά ούτε και

την κομματική ζήτηση, όπως ήδη εξηγήσαμε, καθώς τα δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας και στα οποία μας ενδιαφέρει να επικεντρώσουμε την ερευνητική μας εστίαση αφορούν την ιδεολογία και την προεκλογική τοποθέτηση του κόμματος. Για να αντιληφθούμε την ατζέντα του κόμματος λαμβάνουμε υπόψιν την ευρύτερη συγκυρία, με βάση την οποία ένα από τα σημαντικότερα πεδία δράσης των ευρωπαϊκών ακροδεξιών κομμάτων καθίσταται το *μεταναστευτικό ζήτημα*. Οι συνθήκες που οδήγησαν την Χρυσή Αυγή (ΧΑ) ⁹ στην εκλογική επιτυχία είναι πολυπαραγοντικές. Αναμφίβολα, ένας από τους βασικότερους λόγους της εκλογικής επιτυχίας της ΧΑ είναι η όξυνση του μεταναστευτικού προβλήματος. Το συγκεκριμένο ακροδεξιό κόμμα χρησιμοποιώντας το αίσθημα του φόβου και της κάθαρσης προσάρμοσε την ατζέντα του με νέα δεδομένα.

Το μεταναστευτικό ζήτημα αποτέλεσε προνομιακό πεδίο δράσης για τη ΧΑ (Dinas, E., Georgiadou, V., Konstadinidis, I. & Rori, L. 2013), αφήνοντας πίσω την μέχρι πρότινος γραμμή που ακολουθούσε. Είναι γεγονός ότι από τη στιγμή που ασχολήθηκε πιο θερμά με την αντιμεταναστευτική πολιτική, τα εκλογικά της ποσοστά σημείωσαν ραγδαία αύξηση ¹⁰. Αίτημα της ακροδεξιάς οργάνωσης ήταν το κλείσιμο των συνόρων και η προστασία αυτών από ειδικές ένοπλες δυνάμεις. Για την ΧΑ όλοι οι μετανάστες λογίζονται ως εγκληματίες και άρα θα πρέπει να συλλαμβάνονται και να τιμωρούνται όπως τους αρμόζει. Η εκλογική επιτυχία της ΧΑ, εικάζουμε ότι ευνοήθηκε σημαντικά από την αυξημένη εισροή προσφύγων σε συνδυασμό με την αύξηση της ανεργίας αλλά και της εγκληματικότητας στο κέντρο της Αθήνας, για την οποία ευθύνονται, κατά τα λεγόμενα της ΧΑ, οι μετανάστες ¹¹. Είναι αυτονόητο όμως, ότι από μόνο του το μεταναστευτικό δεν αποτέλεσε τον μοναδικό παράγοντα επιτυχίας για την ΧΑ (Ψαρράς 2012).

Εκτός του μεταναστευτικού προβλήματος, εικάζουμε ότι η ΧΑ επωφελήθηκε εκλογικά τόσο από την *κατάρρευση του δικομματισμού* όσο και από τις *κοινωνικό-οικονομικές συνέπειες* που προέκυψαν από την υπογραφή και υλοποίηση των

⁹ Από εδώ και στο εξής: ΧΑ

¹⁰ Σαφέστατα το μεταναστευτικό ζήτημα δεν αποτέλεσε το μοναδικό πεδίο δράσης της ακροδεξιάς οργάνωσης. Τονίζουμε όμως το συγκεκριμένο πεδίο, καθώς σε αυτό το πεδίο έδωσε τη μεγαλύτερη έμφαση την περίοδο που εξετάζουμε και συγκρίνοντας την ατζέντα της με την ατζέντα άλλων κομμάτων.

¹¹ Υπάρχουν ξεκάθαροι ισχυρισμοί από την πλευρά της ΧΑ, τόσο στις προγραμματικές της θέσεις και τις ιδεολογικές αρχές όσο και σε δημόσια κείμενα της, άρθρα, συνεντεύξεις και ομιλίες του αρχηγού και των υπόλοιπων μελών της οργάνωσης όπου αντιλαμβανόμαστε την στάση που διατηρούν απέναντι στους μετανάστες, τους οποίους κατηγορούν για όλα τα δεινά της χώρας, συμπεριλαμβανομένης της ανεργίας και της εγκληματικότητας.

δανειακών συμβάσεων (*Μνημόνια*) εκ μέρους των ελληνικών κυβερνήσεων. Τα μέτρα λιτότητας ώθησαν τη χώρα σε σοβαρή ύφεση με καταστροφικές πολιτικές και κοινωνικές επιπτώσεις. Ο συνδυασμός της υψηλής ανεργίας και της φτώχειας, του κοινωνικού θυμού εναντίον πολιτικών και η διαφθορά των τελευταίων τριών δεκαετιών ευνόησαν τη ΧΑ (Παπαδημητρίου 2014). Η ΧΑ κατονομάζει τα Μνημόνια ως «εθνοκτόνα» και προτείνει τη δική της εναλλακτική λύση εξόδου της χώρας από την οικονομική κρίση που ταλανίζει τον ελληνικό λαό τα τελευταία χρόνια. Η αντιμνημονιακή στάση της ΧΑ ήταν έντονη πριν το 2012, δηλαδή πριν ακόμη σημειώσει ραγδαία άνοδο στα εκλογικά της ποσοστά και πριν ακόμα ασχοληθεί κατ' αποκλειστικότητα με το μεταναστευτικό ζήτημα. Όταν ξέσπασε η οικονομική κρίση και αποδυναμώθηκε ο δικομματισμός, οι πολιτικές ευκαιρίες για την Άκρα Δεξιά πολλαπλασιάστηκαν. Η άνοδος της Χρυσής Αυγής συνδέεται με «τη διείσδυσή της σε εκείνους που είχαν χάσει τους δεσμούς τους με τα κόμματα και πλέον ψήφιζαν τιμωρητικά» (Γεωργιάδου 2019).

Γνωρίζουμε βέβαια ότι οι πολιτικές ευκαιρίες μπορεί να διευκολύνουν κάποια κόμματα και κυρίως κόμματα μικρότερης εμβέλειας όπως τα ακροδεξιά, να αποκτήσουν εκλογική ισχύ μέσω της αυξανόμενης προβολής, αλλά δεν αποτελούν τον μοναδικό καθοριστικό παράγοντα για την επιτυχία τους ¹². Έτσι λοιπόν, αν θέλουμε να συμπληρώσουμε το παζλ των παραγόντων που ενισχύουν τα ακροδεξιά κόμματα, μπορούμε να πούμε ότι και η *συμβολή των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης* κρίνεται καθοριστική για την άνοδο τους. Όπως χαρακτηριστικά έχει επισημανθεί από τον Tarrow (1998), τα ΜΜΕ δύναται να αναπληρώσουν σε κάποιο βαθμό τις ελλείψεις που μπορεί να αντιμετωπίζει ένα νέο πολιτικό κόμμα μικρότερης εμβέλειας (ελλείψεις σε οικονομικό και οργανωτικό επίπεδο). Κάτι τέτοιο συμβαίνει και με τα ακροδεξιά κόμματα, τα οποία ως επί το πλείστον αρχικά εμφανίζουν μικρή εκλογική δυναμική, αλλά αξιοποιώντας το προνόμιο της προβολής που τους προσφέρουν τα ΜΜΕ, εν τέλει αποκτούν την ορατότητα που χρειάζονται για να εξέλθουν του πολιτικού περιθωρίου. Στην περίπτωση της ΧΑ πολλά τηλεοπτικά συμβάντα και

¹² Έχει υποστηριχθεί στο θεωρητικό μέρος ότι τα ΜΜΕ είτε επιλέγουν να προβάλλουν θετικά ή και αρνητικά την άκρα δεξιά είτε ακόμη να την αγνοούν άμεσα αλλά έμμεσα να προβάλλουν θεματικές που κυριαρχούν στην ατζέντα των ακροδεξιών κομμάτων. Σε κάθε περίπτωση εικάζουμε ότι η προβολή εξυπηρετεί σε ορισμένο βαθμό την απόκτηση εκλογικής ορατότητας.

στημένα ρεπορτάζ (Ψαρράς 2012), εικάζουμε ότι συνέβαλαν στην αύξηση της εκλογικής ορατότητας και άρα και της εκλογικής επιρροής¹³.

Συνεπώς, στόχος μας είναι να ανιχνεύσουμε τα ιδεολογικά μοτίβα της ακροδεξιάς οργάνωσης και παράλληλα να εντοπίσουμε τυχόν συγκλίσεις ή και αποκλίσεις σε επίπεδο ιδεολογικών και προγραμματικών διακηρύξεων, την περίοδο που η ΧΑ καρπώθηκε σημαντική μερίδα του ελληνικού πληθυσμού, εξαιτίας της αγανάκτησης του ελληνικού λαού, όπως επίσης της δυσαρέσκειας και της απαξίωσης ενάντια στο πολιτικό σύστημα (Georgiadiou & Rori 2014) ως συνέπεια της οικονομικής κρίσης και των συνεχόμενων δανειακών συμβάσεων που υπέγραφε η χώρα μας αλλά και ως συνέπεια της αυξανόμενης εγκληματικότητας.

¹³ Η εφημερίδα "Πρώτο Θέμα" παρουσίασε στημένο ρεπορτάζ, την περίοδο των εκλογών του 2012, καθώς η μία κυρία που συνοδεύτηκε στο ΑΤΜ από άνδρα της ΧΑ, ήταν μητέρα του Αλέξανδρου Πλωμαρίτη, υποψηφίου με την ΧΑ στην Α Αθήνας. Πρόκειται για ένα ρεπορτάζ το οποίο φανέρωσε στον ελληνικό λαό την ανθρώπινη πλευρά της ΧΑ καθώς και την εικόνα που ήθελε να προβάλλει η ΧΑ, ότι δηλαδή πρόκειται για μια οργάνωση που βρίσκεται δίπλα στον απλό Έλληνα πολίτη.

2.2. Ερευνητικά ερωτήματα και στόχοι εργασίας

Η παρούσα εργασία ασχολείται με την εκλογική άνοδο που σημείωσε το ακροδεξιό κόμμα της ΧΑ την περίοδο 2012 - 2015. Ερώτημα αποτελεί ο τρόπος με τον οποίο επετεύχθη αυτή η απροσδόκητη εκλογική ενδυνάμωση του εν λόγω κόμματος ιδιαίτερα σε μια χώρα που έχει υποστεί στο παρελθόν τη ναζιστική κατοχή και τη στρατιωτική δικτατορία. Αν υποθέσουμε ότι η ιδιαίτερη ιδεολογία-φυσιογνωμία της υπήρξε καταλυτική για την εκλογική της άνοδο, βάσει ποιων στοιχείων προκύπτει και πώς τεκμηριώνεται ο συγκεκριμένος ισχυρισμός;

Ο βασικός στόχος της συγκεκριμένης εργασίας έγκειται στο να αναδείξει την ανοδική πορεία του ακροδεξιού κόμματος «Χρυσή Αυγή» την περίοδο 2012 - 2015 με τη μελέτη της εσωτερικής κομματικής προσφοράς (internal supply-side). Λαμβάνοντας υπόψη την οικονομική κρίση που βιώνει η Ελλάδα τα τελευταία χρόνια καθώς και την έντονη δυσaráεσκεια και απογοήτευση των πολιτών για το πολιτικό σύστημα και την οικονομική κατάσταση της χώρας, σε συνδυασμό με την αύξηση της ανεργίας αλλά και της εγκληματικότητας, διερευνώνται οι προγραμματικές θέσεις και οι ιδεολογικές αρχές της ΧΑ υπό το πρίσμα των πολιτικών ευκαιριών στο πλαίσιο της πολυεπίπεδης κρίσης.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν και τίθενται προς διερεύνηση είναι τα ακόλουθα:

- Πόσο σημαντική είναι η διάσταση της κομματικής *προσφοράς* και ιδίως της εσωτερικής προσφοράς για την αύξηση των εκλογικών ποσοστών ενός κόμματος;
- Ποια είναι η κυρίαρχη ιδεολογία του κόμματος της Χρυσής Αυγής;
- Ποια καθοριστικά γνωρίσματα – ιδεολογικά μοτίβα κυριαρχούν στον λόγο της Χρυσής Αυγής, όπως αυτός αποτυπώνεται μέσα από τα προεκλογικά της προγράμματα (party manifestos) αλλά και σε επίσημα ιδεολογικά της κείμενα;
- Ανιχνεύονται συγκλίσεις ή και αποκλίσεις σε επίπεδο προγραμματικών και ιδεολογικών διακηρύξεων της ακροδεξιάς παράταξης στις εκλογικές αναμετρήσεις του 2012 και του 2015;

Στην περίπτωση μας, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, επιλέξαμε η έρευνά μας να επικεντρωθεί μόνο στην πλευρά της εσωτερικής προσφοράς, καθώς η ΧΑ είναι ένα κατεξοχήν ακροδεξιό κόμμα, το οποίο διαθέτει αξιοσημείωτη κομματική συνοχή, πολιτική ιδεολογία και ηγεσία με έντονο ρατσιστικό λόγο και δράση, στοιχεία δηλαδή που αξίζουν περαιτέρω έρευνα για μια πολιτική οργάνωση, η οποία ενώ προϋπάρχει εδώ και αρκετές δεκαετίες στο πολιτικό παρασκήνιο εν τέλει, πολύ πρόσφατα μετέβηκε στο πολιτικό προσκήνιο με ταχύτατους ρυθμούς. Η ΧΑ υπήρξε, κατά γενική ομολογία, ένα ακραίο κόμμα που είχε στο ενεργητικό της δεκάδες πράξεις βίαιης δράσης, όπως αποδείχτηκε εν τέλει στην πολύχρονη δικαστική διερεύνηση. *«Το ότι η ΧΑ οργανωτικά παρέμεινε अपαράλλακτη από το 1983, όταν και πρωτομετασχηματίστηκε σε πολιτικό κόμμα, μέχρι και σήμερα, φανερώνει την ύπαρξη ενός σκληροπυρηνικού οργανωτικού προφίλ μιλίτιας, που όμως σε συνθήκες κοινοβουλευτικοποίησής της δεν ήταν πλέον συντηρήσιμο»* (Γεωργιάδου 2019).

Η ΧΑ εκμεταλλευόμενη την αύξηση των μεταναστών κυρίως την περίοδο 2010-2012 αλλά και τη γενική δυσανεμία που επικρατούσε ¹⁴, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς της, για την αδυναμία των παραδοσιακών κομμάτων να ανταπεξέλθουν στις προκλήσεις που επικρατούσαν σε εθνικό επίπεδο, κατάφερε να εισαχθεί πιο ενεργά στο πολιτικό παιχνίδι, με την επιτυχία της αρχικά, το 2010 στον δήμο της Αθήνας κερδίζοντας το 5,3% όπου εξέλεξε τον αρχηγό της Νίκο Μιχαλολιάκο στο Δημοτικό Συμβούλιο.

Επομένως, αυτή η απρόσμενη άνοδος που παρατηρήθηκε στα εκλογικά ποσοστά της ΧΑ, και η μετάβαση από το πολιτικό περιθώριο που βρισκόταν επί δεκαετίες σε μια εποχή ξαφνικής εκλογικής επιτυχίας, μας οδηγεί να εξετάσουμε βαθύτερα τη δομή των πολιτικών ευκαιριών τη δεδομένη στιγμή, τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν σε συνδυασμό με τα ιδεολογικά μοτίβα του ακροδεξιού κόμματος που ανιχνεύονται σε επίπεδο ιδεολογικών και προγραμματικών διακηρύξεων και να ερμηνεύσουμε την εκλογική άνοδο που σημείωσε το ακροδεξιό κόμμα υπό το πρίσμα της εσωτερικής προσφοράς.

¹⁴ Την περίοδο που μελετάμε πολλές δημοσκοπικές έρευνες ασχολούνταν με τις απόψεις των πολιτών για το πολιτικό σύστημα, την κυβέρνηση, τους πολιτικούς αρχηγούς και την επικείμενη διεξαγωγή των εκλογών. Έτσι προκύπτει η συνολικότερη δυσανεμία και απογοήτευση του ελληνικού λαού για μια πληθώρα ζητημάτων (βλ. public issue, metron analysis 2010, 2012-2015).

2.3. Συλλογή δεδομένων

Εστιάζοντας την έρευνάς μας στην περίπτωση της ΧΑ και έχοντας ως στόχο να απαντήσουμε στα ερευνητικά ερωτήματα που θέσαμε παραπάνω, διερευνάμε τις κοινοβουλευτικές εκλογές, αρχικά του 2012 (Μάιος – Ιούνιος), την περίοδο του «διπλού εκλογικού σεισμού» (Βούλγαρης & Νικολακόπουλος 2014) που επιβεβαίωσε την πτώση του ισχυρού δικομματισμού στην Ελλάδα και έπειτα τις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2015 (Ιανουάριος – Σεπτέμβριος). Η διερεύνησή μας πραγματοποιείται, σε ένα αρχικό στάδιο, μέσω των προγραμματικών θέσεων της ΧΑ και σε ένα επόμενο στάδιο, μέσω των επίσημων ιδεολογικών κειμένων που έχουν δημοσιευθεί στα επίσημα αρχεία της οργάνωσης.

Οι προγραμματικές θέσεις ενός πολιτικού κόμματος είναι ικανές να φανερώσουν τις προτεραιότητες του αλλά και την έμφαση που αποδίδει το εκάστοτε κόμμα σε μια σειρά ζητημάτων πολιτικής. Λαμβάνοντας υπόψη αρχικά τις προγραμματικές θέσεις της ακροδεξιάς παράταξης σε προεκλογικό επίπεδο μπορούμε να αντιληφθούμε αρκετά για την φυσιογνωμία, τις πολιτικές θέσεις, το όραμα και την επιρροή, που εν τέλει επιχείρησε να ασκήσει το συγκεκριμένο ακροδεξιό κόμμα στον ελληνικό λαό. Για την έρευνα μας, χρησιμοποιήσαμε τα δεδομένα που μας παρέχει το *MARPOR Project (Manifesto Research on Political Representation)* μία πλήρης βάση δεδομένων που αποτελείται από ψηφιοποιημένα και κωδικοποιημένα εκλογικά προγράμματα (party manifesto) ¹⁵.

Τα εκλογικά μανιφέστο αξιοποιούνται ευρέως από αρκετούς μελετητές ως σημαντικοί δείκτες που επεξηγούν τον κομματικό ανταγωνισμό (Benoit & Laver 2006, Adams 2006, Georgiadou & Mavropoulou 2021). Αν και κατά καιρούς έχει ασκηθεί κριτική όσον αφορά την αξιοπιστία του τρόπου υπολογισμού των πολιτικών θέσεων των κομμάτων πάνω στην κλίμακα Αριστεράς – Δεξιάς (Gemenis 2013), ωστόσο δεν προκύπτει σαφής λόγος ώστε να αμφισβητήσουμε την αξιοπιστία των δεδομένων του προγράμματος.

Συγκεκριμένα, η ομάδα του έργου του MARPOR Project συλλέγει και αναλύει τα προεκλογικά προγράμματα των κομμάτων βάσει κωδικοποιήσεων. Το εν λόγω πρόγραμμα διαθέτει 4.582 προγράμματα, σε ένα σύνολο 1.154 πολιτικών κομμάτων, 56 δημοκρατικών χωρών από το 1920 έως το 2019. Η συλλογή των δεδομένων είναι

¹⁵ Βλ. <https://manifesto-project.wzb.eu/>

δημόσια διαθέσιμη και αποτελεί τη βάση για πολλές ακαδημαϊκές δημοσιεύσεις στην Πολιτική Επιστήμη.

Ο τρόπος συλλογής των δεδομένων και της δειγματοληψίας του MARPOR Project είναι συγκεκριμένος. Συλλέγει δεδομένα από δημοκρατικές χώρες, τα οποία προκύπτουν από κοινοβουλευτικές εκλογές, όπου τα κόμματα (που έχουν κερδίσει τουλάχιστον μία έδρα στο κοινοβούλιο) έχουν δημοσιεύσει τα προγράμματά τους, πριν τις εκλογές, με τη μορφή ενός έγκυρου εγγράφου που δημοσιεύθηκε από το ίδιο το κόμμα και περιγράφει το σχέδιο πολιτικής του για το χρονικό διάστημα μετά τις εκλογές και καλύπτει ένα ευρύ φάσμα τομέων πολιτικής.

Επομένως, το MARPOR Project στοχεύει στην ουσιαστική ανάλυση του ρόλου των κομμάτων σε διαφορετικά στάδια της πολιτικής διαδικασίας και εξετάζει συγκεκριμένα την ποιότητα του τρόπου αναπαράστασης και υλοποίησης αυτών των πολιτικών μέσω του προγραμματισμού της προσφοράς. Μελετά τον προγραμματισμό της προσφοράς των κομμάτων, τη σχέση μεταξύ κομμάτων και ψηφοφόρων, τον ρόλο των κομμάτων στο κοινοβούλιο και τη μετατροπή των κομματικών προγραμμάτων σε αποτέλεσμα πολιτικής ¹⁶.

Χρησιμοποιώντας τα δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας από το MARPOR Project, μπορούμε να μελετήσουμε τις προεκλογικές θέσεις των κομμάτων σε θεμελιώδεις τομείς πολιτικής (όπως την οικονομία, τις εξωτερικές σχέσεις, το πολιτικό σύστημα, την ελευθερία και τα ανθρώπινα δικαιώματα, το κοινωνικό κράτος σε συνδυασμό με την ποιότητα ζωής και το πλαίσιο του κοινωνικού ιστού) που τείνουν να καθορίζουν τις δομές της σύγχρονης Ευρώπης (Kriesi et al. 2006, Georgiadou & Mavropoulou 2021). Στη δική μας περίπτωση, η έρευνα θα επικεντρωθεί στην τοποθέτηση της ΧΑ πάνω σε θεμελιώδεις άξονες πολιτικής που καθορίζουν τη δομή των σύγχρονων ευρωπαϊκών κομματικών συστημάτων με βάση τις προγραμματικές της θέσεις. Πιο συγκεκριμένα, εστιάζουμε:

- α) στην κλίμακα Αριστεράς - Δεξιάς
- β) στον κοινωνικό-οικονομικό άξονα
- γ) στον κοινωνικό-πολιτισμικό άξονα

¹⁶ Βλ. <https://manifesto-project.wzb.eu/information/documents/information>

Η επιλογή των παραπάνω αξόνων πραγματοποιείται διότι ο τομέας της οικονομίας αλλά και η κοινωνικό-πολιτισμική διάσταση αποτελούν θεμελιώδεις τομείς της πολιτικής ανάλυσης και επίσης η παραδοσιακή κλίμακα Αριστεράς - Δεξιάς είναι η πιο καθιερωμένη κλίμακα ανάλυσης στην Πολιτική Επιστήμη και δεν θα μπορούσε να λείπει ούτε από τη δική μας ανάλυση. Επιπλέον, ερευνώντας την τοποθέτηση της ΧΑ στην συγκεκριμένη κλίμακα, τουλάχιστον σε επίπεδο προγραμματικών θέσεων, θα μπορέσουμε να διακρίνουμε εμπειρικά πόσο ακραία παρουσιάζεται τελικά η ΧΑ στη συγκεκριμένη κλίμακα.

Αξιοποιώντας λοιπόν, την κωδικοποίηση των κομματικών προγραμμάτων από την ομάδα του MARPOR Project, έχουμε τη δυνατότητα να παρατηρήσουμε τη σημαντικότητα- συχνότητα εμφάνισης (*salience*) μιας συγκεκριμένης κατηγορίας πολιτικής (*policy category*) και έπειτα τις θέσεις (*positions*) των κομμάτων πάνω στους επιμέρους άξονες πολιτικής που αναφέραμε προηγουμένως (βλ. παράρτημα) προκειμένου να παρατηρήσουμε πόσο δεξιά ή πόσο αριστερά τοποθετείται ένα πολιτικό κόμμα βάσει των συγκεκριμένων αξόνων ¹⁷. Επομένως, επιδιώκουμε να μελετήσουμε τις ιδεολογικές προτιμήσεις ενός πολιτικού κόμματος βάσει προτεραιοτήτων από την πλευρά της εσωτερικής προσφοράς.

Επιγραμματικά, η συχνότητα εμφάνισης μιας θεματικής κατηγορίας πολιτικής μπορεί να κυμαίνεται από το 0 έως και το 100 (όπου το 100 σημαίνει πλήρη και ολική αναφορά του μανιφέστο ενός κόμματος σε μία συγκεκριμένη κατηγορία πολιτικής, ενώ το 0 δηλώνει τη μηδενική αναφορά σε μια συγκεκριμένη κατηγορία πολιτικής). Παρακάτω αναφέρουμε συνοπτικά τις βασικές κωδικοποιήσεις του MARPOR Project οι οποίες περιλαμβάνουν τις εξής θεματικές κατηγορίες πολιτικής:

Εξωτερικές σχέσεις: στην συγκεκριμένη θεματική κατηγορία εντοπίζουμε τα ζητήματα του στρατού, του εθνικισμού, του διεθνισμού, της Ευρωπαϊκής Ένωσης της ειρήνης, των ξένων ειδικών σχέσεων μεταξύ των κρατών και τα ζητήματα του αντί-ιμπεριαλισμού με τη θετική ή την αρνητική τους διάσταση.

Ελευθερία και Δημοκρατία: εδώ εντοπίζουμε αναφορές που σχετίζονται με τη δημοκρατία, τον συνταγματισμό, την ελευθερία και τα ανθρώπινα δικαιώματα του εκάστοτε κράτους είτε με θετικό είτε με αρνητικό πρόσημο.

¹⁷ Βλ. παράρτημα για την αναλυτική καταγραφή των θεματικών κατηγοριών πολιτικής, την κωδικοποίηση και τα ποσοστά συχνότητας επί τοις εκατό (%).

Πολιτικό σύστημα: η συγκεκριμένη θεματική συγκεντρώνει ζητήματα που άπτονται της πολιτικής αρχής, της φανλοκρατίας, της κυβερνητικής και διοικητικής αποτελεσματικότητας είτε με θετική είτε με αρνητική χροιά.

Οικονομία: το οικονομικό πεδίο περιλαμβάνει την οικονομία της ελεύθερης αγοράς, τον οικονομικό προγραμματισμό, τον προστατευτισμό, την κεϋνσιανή διαχείριση ζήτησης, την μαρξιστική ανάλυση, την εθνικοποίηση, την ελεγχόμενη οικονομία και τους οικονομικούς στόχους με θετικά ή αρνητικά πρόσημα.

Ευημερία και ποιότητα ζωής: όσον αφορά τη συγκεκριμένη θεματική κατηγορία, εντοπίζουμε την προστασία του περιβάλλοντος, τον πολιτισμό, την ισότητα, την επέκταση ή τον περιορισμό του κράτους πρόνοιας, την επέκταση ή τον περιορισμό της εκπαίδευσης.

Κοινωνικός ιστός: τα ζητήματα αυτής της θεματικής κατηγορίας περιλαμβάνουν τον εθνικό τρόπο ζωής (αρνητικός ή θετικός), ζητήματα νόμου και τάξης, την πολυπολιτισμικότητα και την παραδοσιακή ηθική.

Κοινωνικές ομάδες: στις κοινωνικές ομάδες διακρίνουμε τις ομάδες εργασίας, με τους αγρότες, τις μεσαίες τάξεις, τις μειονεκτικές ομάδες μειονοτήτων και τις μη οικονομικές δημογραφικές ομάδες (ηλικιωμένους, παιδιά, γυναίκες) ¹⁸.

Λειτουργικοποίηση δεδομένων

Ενώ στις περισσότερες έρευνες τείνουμε να υπολογίζουμε τις θέσεις των κομμάτων σε μια κλίμακα που κυμαίνεται από το 0 έως το 10, στην περίπτωση του MARPOR Project η κλίμακα της Αριστεράς – Δεξιάς (βλ. Διάγραμμα 1) κυμαίνεται από το -100 έως το 100 (όπου το 0 της κλίμακας αντιστοιχεί στη θέση 5 της παραδοσιακής κλίμακας, δηλαδή στο κέντρο). Βέβαια μπορούμε, αν θέλουμε, να κάνουμε τη μετατροπή στη συνηθισμένη κλίμακα (0 έως 10) ως εξής:

Προσθέτουμε (+) 100 στη θέση/αποτέλεσμα που βρήκαμε για την κλίμακα Αριστεράς – Δεξιάς που κυμαίνεται από το -100 έως το 100 και στη συνέχεια διαιρούμε με το 2 και έπειτα διαιρούμε με το 10.

Δηλαδή:

¹⁸ Όλες οι παραπάνω θεματικές κατηγορίες πολιτικής έχουν διαχωριστεί, κωδικοποιηθεί και αναλυθεί βάσει των εκλογικών προγραμμάτων εκάστης χώρας (για τα παραπάνω βλ. MARPOR Project).

- Για την παραδοσιακή κλίμακα Αριστεράς – Δεξιάς:
 Του έτους 2012: $38,172 + 100 / 2 / 10 = \mathbf{6,90}^{19}$
 Του έτους 2015: $2,326 + 100 / 2 / 10 = \mathbf{5,11}$
- Για την παραδοσιακή κλίμακα του κοινωνικό-οικονομικού άξονα:
 Του έτους 2012: $-3,226 + 100 / 2 / 10 = \mathbf{4,83}$
 Του έτους 2015: $-8,72 + 100 / 2 / 10 = \mathbf{4,56}$
- Για την παραδοσιακή κλίμακα του κοινωνικό-πολιτισμικού άξονα:
 Του έτους 2012: $39,247 + 100 / 2 / 10 = \mathbf{6,96}$
 Του έτους 2015: $29,071 + 100 / 2 / 10 = \mathbf{6,45}$

Όσον αφορά τη δημιουργία του κοινωνικό-οικονομικού άξονα (βλ. Διάγραμμα 2), προσθέτουμε τη συχνότητα (salience) μιας σειράς υπό-κατηγοριών πολιτικής που συγκροτούν τη διάσταση «οικονομία της αγοράς» (pro-market economy) και στη συνέχεια την αφαιρούμε από το σύνολο των υπό-κατηγοριών πολιτικής που σχετίζονται με τη διάσταση του «οικονομικού παρεμβατισμού» (economic interventionism). Λέγοντας «οικονομία της αγοράς» εννοούμε την ελεύθερη οικονομία στην οποία η προσφορά και η ζήτηση οδηγούν σε οικονομικές αποφάσεις, για την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών. Επιπλέον, προάγεται ο ελεύθερος ανταγωνισμός μεταξύ των συμμετεχόντων στην αγορά με σημαντικά οφέλη, όπως την αύξηση της αποτελεσματικότητας, της παραγωγής και της καινοτομίας.

Από την άλλη πλευρά, ο οικονομικός παρεμβατισμός αποτελεί μια προσπάθεια των κυβερνήσεων των εκάστοτε χωρών να επηρεάσει την οικονομία της κάθε χώρας. Βασική προϋπόθεση, το κράτος και η οικονομία του να είναι εγγενώς χωριστά μεταξύ τους. Όπως είναι αναμενόμενο, οικονομικό παρεμβατισμό μπορούμε να έχουμε μόνο στις καπιταλιστικές αγορές ή στις μικτές οικονομίες με οποιαδήποτε κυβερνητική δράση να ονομάζεται παρέμβαση. Στον κρατικό παρεμβατισμό, οι περισσότερες επιχειρήσεις ελέγχονται από το κράτος, το οποίο μεριμνά ώστε οι συνθήκες διαβίωσης των πολιτών να είναι όσο το δυνατόν καλύτερες, χωρίς να δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο κέρδος τους²⁰.

¹⁹ Όπου το 38,172 είναι η τιμή στην παραδοσιακή κλίμακα Αριστεράς – Δεξιάς για το έτος 2012. Με τον ίδιο τρόπο υπολογισμού προκύπτουν και τα επόμενα.

²⁰ Για τις έννοιες : pro-market economy και economic interventionism βλ. Γλωσσάριο Όρων Πολιτικής Οικονομίας και Smith, Adam (1827). The Wealth of Nations.

Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, αναφορικά με τον κοινωνικό-οικονομικό άξονα, θα εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας στον τρόπο με τον οποίο η ΧΑ παρουσιάζει την οικονομική πολιτική της σε προγραμματικό επίπεδο. Τάσσεται υπέρ της ελεύθερης οικονομίας της αγοράς ή υπέρ του κρατικού παρεμβατισμού; Ο παράγοντας του Μνημονίου επιδρά στην χάραξη της οικονομικής πολιτικής που προτείνει; Ως πολιτική οργάνωση που επιδιώκει την είσοδο στο ελληνικό Κοινοβούλιο, διαθέτει οικονομικούς στόχους που θα βελτιώσουν την οικονομική κατάσταση της χώρας και θα εξαλείψουν, όσο καθίσταται εφικτό, την ανεργία; Αυτά τα ερωτήματα και μια σειρά ακόμη ερωτημάτων θα απαντηθούν στο επόμενο κεφάλαιο, κατά την ανάλυση του κοινωνικό-οικονομικού άξονα.

Αντίστοιχα, για την κατασκευή του κοινωνικό-πολιτισμικού άξονα (βλ. Διάγραμμα 3), προσθέτουμε τη συχνότητα υπό-κατηγοριών πολιτικής που συνδέονται με παραδοσιακές και αυταρχικές αξίες (traditional and authoritarian values) και στη συνέχεια την αφαιρούμε από το σύνολο των υπό-κατηγοριών πολιτικής που αντανakλούν τις φιλελεύθερες αξιακές διαστάσεις μιας κοινωνίας (libertarian values).

Οι αυταρχικές αξίες που απαρτίζουν τον λεγόμενο «κοινωνικό συντηρητισμό» υποδηλώνουν την αρχή της τυφλής υποταγής στην εξουσία και την συγκέντρωση των εξουσιών στα χέρια ενός ηγέτη ή μιας ελίτ, ενάντια στην ατομική ελευθερία σκέψης και δράσης (Carl Schmit). Αντίθετα, οι φιλελεύθερες αξιακές διαστάσεις μιας κοινωνίας, ο λεγόμενος ως «κοινωνικός φιλελευθερισμός», πρεσβεύουν την ελευθερία ως βασική αρχή (John Locke, Adam Smith κλπ.).

Στο επίπεδο του κοινωνικού ιστού, επιδιώκουμε να διερευνήσουμε την τοποθέτηση της ΧΑ σε επίπεδο κοινωνικών ελευθεριών και ατομικών δικαιωμάτων. Ακόμη, θα εξετάσουμε ποια θέση κατέχει το έθνος στην συνείδηση της συγκεκριμένης ακροδεξιάς οργάνωσης; Επίσης, ως πολιτικό κόμμα που επιζητά την υποστήριξη του ελληνικού λαού, ποιο είναι το βασικό κοινωνικό-πολιτισμικό της όραμα; Όλα τα παραπάνω ερωτήματα θα τεθούν προς διερεύνηση στο επόμενο κεφάλαιο.

Επιπροσθέτως, κατά την έρευνα μας, θα πραγματοποιήσουμε ποιοτική/θεωρητική ανάλυση περιεχομένου (content analysis), προκειμένου να μελετήσουμε επίσημα κείμενα της οργάνωσης, που προέρχονται από τον αρχηγό Νίκο Μιχαλολιάκο, και σημαντικούς βουλευτές του κόμματος (λ.χ. Ηλία Κασιδιάρη & Ηλία Παναγιώταρο), οι οποίοι είχαν εκλεγεί την περίοδο που μελετάμε, ώστε να παρατηρήσουμε ποια

ιδεολογικά μοτίβα της οργάνωσης εμφανίζονται και ταυτοχρόνως να ανιχνεύσουμε συγκλίσεις ή και αποκλίσεις με τις προεκλογικές θέσεις, στις οποίες τα ιδεολογικά μοτίβα καμουφλάρονται ή ακόμη «εξαφανίζονται».

Συνοψίζοντας, με τα δεδομένα του MARPOR Project θα μπορέσουμε να δημιουργήσουμε και να αναλύσουμε τρεις επιμέρους άξονες α) την κλίμακα Αριστεράς – Δεξιάς, ώστε να παρατηρήσουμε τη γενικότερη ιδεολογική τοποθέτηση του κόμματος, β) έναν κοινωνικό-οικονομικό άξονα και γ) έναν κοινωνικό-πολιτισμικό άξονα. Οι δύο συγκεκριμένοι άξονες είναι πολύ πιθανό να μας φανερώσουν μια πρώτη εικόνα της ΧΑ βάσει ιδεολογικής τοποθέτησης. Επίσης, θα είμαστε σε θέση να ανιχνεύσουμε τυχόν διαφορές και ομοιότητες που πιθανότατα υπάρχουν μεταξύ των προγραμματικών θέσεων των δύο εκλογικών αναμετρήσεων για τα έτη 2012 και 2015.

Κεφάλαιο 3^ο

Η Χρυσή Αυγή από την πλευρά της εσωτερικής προσφοράς

3.1. Η φυσιγνωμία της Χρυσής Αυγής, όπως προκύπτει από τις επίσημες προεκλογικές της θέσεις.

Η επιδίωξη αυτού του κεφαλαίου έγκειται στο να διερευνηθεί, σε ένα αρχικό πλαίσιο, η φυσιγνωμία της ΧΑ, όπως προκύπτει από τις προεκλογικές της θέσεις και τα δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας από το MARPOR Project. Εκκινώντας, θα αναλύσουμε τις προγραμματικές θέσεις του ακροδεξιού κόμματος, όπως αυτές έχουν αποτυπωθεί στα δύο προγράμματα των εκλογικών αναμετρήσεων των 2012 και 2015. Είναι σημαντικό να ξεκαθαρίσουμε ότι τέτοια κείμενα αποτυπώνουν μόνο τις προγραμματικές θέσεις του κόμματος πριν τις εκλογές και τις επιδιώξεις που θέτει ως στόχο μετά τη διεξαγωγή των εκλογών και την πιθανή επικράτηση. Συνεπώς, το μανιφέστο δεν αποτυπώνει συνολικά την ιδεολογία ενός κόμματος, παρά μόνο τις θέσεις του στους τομείς πολιτικής και τους στόχους που θέτει ένα κόμμα, σε περίοδο εκλογών, τις οποίες υπόσχεται να κάνει πράξη εφόσον αυτό επικρατήσει στον κομματικό ανταγωνισμό. Σαφέστατα, οι προγραμματικές θέσεις ενός κόμματος αντικατοπτρίζουν κατά κάποιο τρόπο την γενικότερη ιδεολογία του αλλά δεν αποτελούν πιστή αποτύπωση της ιδεολογίας του.

Για την ανάλυση των μανιφέστο των τεσσάρων εκλογικών αναμετρήσεων του 2012 και του 2015, χρησιμοποιήσαμε το MARPOR Project, όπως έχουμε ήδη αναφέρει. Για τις δύο εκλογικές αναμετρήσεις του 2012 (Μάιος – Ιούνιος) το μανιφέστο είναι κοινό όπως επίσης και για τις δύο εκλογικές αναμετρήσεις του 2015 (Ιανουάριος – Σεπτέμβριος). Το μανιφέστο του 2012 φέρει τον τίτλο: «Οι θέσεις μας – Προτάσεις για μια Νέα Εθνική Πολιτική – Λαϊκός Σύνδεσμος – Χρυσή Αυγή» και αντίστοιχα το μανιφέστο του 2015 ονομάζεται: «Οι κλέφτες στην φυλακή, οι Έλληνες στην εξουσία – Πιστεύω – Ψηφίζω Χρυσή Αυγή».

Μελετώντας τις προγραμματικές θέσεις της ΧΑ για το έτος 2012, προκύπτει ότι οι περισσότερες θέσεις της, με ποσοστό αναφορών 20,43%, αφορούν τον εθνικό τρόπο ζωής με θετική αναφορά. Πιο συγκεκριμένα, πραγματοποιούνται θετικές αναφορές για το έθνος της χώρας, μέσα από εκκλήσεις για πατριωτισμό, εθνικισμό και υποστήριξη συγκεκριμένων εθνικών ιδεών. Για την ΧΑ το έθνος δεν ταυτίζεται απλώς με τον λαό μιας χώρας, καθώς υπερτερούν οι δεσμοί αίματος που συγκροτούν

το ελληνικό έθνος. Από την μια πλευρά, αναφωνούν: «*εμείς οι Έλληνες*» και από την άλλη πλευρά, αναφωνούν: «*οι εχθροί, οι ξένοι, οι άλλοι*». Η εθνική ταυτότητα και η εθνική «καθαρότητα» είναι διάχυτη σε όλες τις προγραμματικές τοποθετήσεις, λέγοντας κατά κύριο λόγο ότι «*η εθνική καθαρότητα της φυλής μας απειλείται από τους μετανάστες*». Ορισμένες ενδεικτικές φράσεις που μαρτυρούν την προσήλωση στο έθνος είναι οι ακόλουθες:

«Αγωνίζεται για μια Ελλάδα που να ανήκει στους Έλληνες..., Σήμερα η πατρίδα μας διέρχεται μια βαθύτατη κρίση..., Απευθυνόμαστε στους Έλληνες και τις Ελληνίδες που αγαπούν την Πατρίδα..., Για το Έθνος, την Φυλή και τον Λαό μας..., Καμιά υποχώρηση για την Μακεδονία μας..., Φωτεινές εξαιρέσεις αποτελούν κάποιοι ελάχιστοι εκπαιδευτικοί και οι νέοι που αγαπούν την Πατρίδα και αντιστέκονται» κ.α.

Ακολουθούν επίσης με υψηλό ποσοστό 12,36% οι αναφορές που άπτονται των ζητημάτων της πολιτικής αρχής, της αρμοδιότητας του κόμματος και της ικανότητας του να κυβερνά, αλλά και της ανικανότητας των υπόλοιπων κομμάτων στον τομέα της διακυβέρνησης. Σε αυτή την κατηγορία των αναφορών, διακρίνουμε αφενός την ευνοϊκή στάση προς το ίδιο το κόμμα και τον αρχηγό του και αφετέρου διακρίνουμε την επικριτική στάση προς τα υπόλοιπα κόμματα και τους αντίπαλους πολιτικούς αρχηγούς. Φράσεις που μαρτυρούν την ικανότητα του συγκεκριμένου κόμματος αλλά και την ισχυρή ικανότητα που διαθέτει ο συγκεκριμένος αρχηγός του κόμματος, ο οποίος είναι ο καταλληλότερος για να αναλάβει το τιμόνι της χώρας μαζί με την ομάδα του είναι λ.χ. οι ακόλουθες:

«Η ΧΡΥΣΗ ΑΥΓΗ είναι ένα Κίνημα Λαϊκό και Εθνικιστικό, με δομές, αρχές και θέσεις..., Η Χρυσή Αυγή είναι ο μόνος πολιτικός φορέας που αγωνίζεται ενάντια στο διεφθαρμένο σύστημα..., Ο επικεφαλής και ιδρυτής του Λαϊκού Συνδέσμου Χρυσή Αυγή...από την ηλικία των 16 ετών συμμετέχει ενεργά στο εθνικιστικό κίνημα..., Αγωνίζεται για μια Ελλάδα που να ανήκει στους Έλληνες..., Αναζητά δε μια δυναμική ηγεσία που θα οδηγήσει το Έθνος στην ανάταση, την ανάπτυξη και την αναγέννηση» κ.α.

Δεν μας προκαλεί καμία εντύπωση η ενότητα που ακολουθεί, με εξίσου υψηλό ποσοστό της τάξεως του 11,82%. Στην προκειμένη περίπτωση αναφερόμαστε στα ζητήματα του στρατού και τη σημασία της εξωτερικής ασφάλειας και άμυνας, μέσα από δηλώσεις για ανάγκη διατήρησης ή αύξησης των στρατιωτικών δαπανών και ανάγκη εξασφάλισης επαρκούς ανθρώπινου δυναμικού στον στρατό. Επίσης, διακρίνουμε την ανάγκη εκσυγχρονισμού των ενόπλων δυνάμεων αλλά και την ανάγκη τήρησης των υποχρεώσεων της στρατιωτικής θητείας. Ο μιλιταρισμός ως χαρακτηριστικό γνώρισμα της ΧΑ έγκειται επίσης και στην ανάγκη διεκδίκησης εδαφών και σε μια γενικότερη επεκτατική πολιτική. Σημεία του μανιφέστου του 2012 που αποδεικνύουν την θετική προσέγγιση του κόμματος προς τον στρατό είναι τα εξής:

«Τα εθνικά ζητήματα έχουν εγκαταλειφθεί..., Οι ισχυρές Ένοπλες Δυνάμεις αποτελούν την μόνη εγγύηση για την Εθνική ακεραιότητα και την ανεξαρτησία της Πατρίδας μας..., Δημιουργία και εξοπλισμός νησιωτικής Εθνοφρουράς..., Όλοι οι Έλληνες να στρατεύονται υποχρεωτικά στο 18ο έτος της ηλικίας τους..., Σε όσους αρνούνται να πράξουν το καθήκον τους προς την πατρίδα να αφαιρείται η ιθαγένεια και να αποβάλλονται από την κοινωνία» κ.α.

Ακολουθούν θεματικές όπως η φαυλοκρατία με ποσοστό 5,91% και ο αντί-ιμπεριαλισμός με ποσοστό αναφοράς 4,83%. Λέγοντας φαυλοκρατία, εννοείται η ανάγκη εξάλειψης της πολιτικής διαφθοράς και των συναφών καταχρήσεων της πολιτικής καθώς και η εξάλειψη των πελατειακών σχέσεων. Μερικές από τις αναφορές του μανιφέστο που φανερώνουν την έντονη ανάγκη της ΧΑ να εκφράσει τη δυσαρέσκειά της στο πολιτικό σύστημα και την επιθυμία βελτίωσής του είναι οι ακόλουθες:

«Η διαφθορά κυριαρχεί παντού..., Η αναξιοκρατία, τα κομματικά ρουσφέτια, η τοποθέτηση ανίκανων αλλά προθύμων να υπηρετούν το σύστημα..., Είναι μέρος του σάπιου πολιτικού συστήματος» κ.α.

Παράλληλα, διακρίνουμε έντονες δηλώσεις κατά του αντί-ιμπεριαλισμού. Πιο συγκεκριμένα, διακρίνουμε δηλώσεις κατά της ξένης χρηματοοικονομικής επιρροής και κατά των διεθνών χρηματοοικονομικών οργανισμών (δηλώσεις κατά της Παγκόσμιας Τράπεζας και του ΔΝΤ) με χαρακτηριστικές τις φράσεις που ακολουθούν, όπου η ΧΑ καταγγέλλει τις συνεχόμενες δανειακές συμβάσεις που υπέγραφε η χώρα μας την περίοδο που μελετάμε. Γίνεται αντιληπτό ότι η ΧΑ θεωρεί επικοινωνιακή τρομοκρατική πρακτική της κυβέρνησης τον ισχυρισμό περί «Grexit» και προτείνει τη δική της εναλλακτική λύση για να ξεφύγουν «από τα οικονομικά δεσμά των ξένων τοκογλόφων»:

«Με μοχλό επιβολής το διεθνές τραπεζικό σύστημα παραχωρήθηκε η εθνική μας κυριαρχία..., Με βίαιο τρόπο συνθλίβονται όλα τα εισοδήματα..., Η εδαφική μας ακεραιότητα αμφισβητείται..., Καταγγελία του Μνημονίου και όλων των δανειακών συμβάσεων που δέσμευσαν την χώρα μας» κ.α.

Επομένως, γίνεται εύκολα κατανοητή η πορεία που ακολουθεί η ΧΑ από άποψη προγραμματικών θέσεων και μπορούμε να αντιληφθούμε σε ορισμένο βαθμό ποια είναι η πολιτική που πρεσβεύει και τι επιδιώκει να αλλάξει με την προγραμματική της τοποθέτηση. Στο μανιφέστο του 2012, οι θεματικές που σημειώνουν τις λιγότερες αναφορές και άρα σε αυτές εστιάζει λιγότερο είναι κυρίως οι οικονομικοί στόχοι, ο αγροτικός τομέας και η ενσωμάτωση των μεταναστών στη χώρα μας, διότι το πρωταρχικό θέμα εστίασης της ΧΑ, βάσει του μανιφέστο του 2012, είναι το έθνος.

Παρατηρώντας στη συνέχεια το μανιφέστο του 2015, διακρίνουμε ορισμένες διαφοροποιήσεις, συγκρίνοντάς το συγκεκριμένο μανιφέστο με το μανιφέστο του 2012. Κυρίαρχη θέση δεν κατέχει πλέον το έθνος και η πατρίδα, αλλά ο αντί-ιμπεριαλισμός με ποσοστό συχνότητας 14,53%. Είναι εμφανές ότι βασικό θέμα των προγραμματικών θέσεων του 2015 ήταν κυρίως η ξένη επιρροή και φαίνεται ότι η ΧΑ διατηρεί σταθερή στάση ενάντια στον παράγοντα Μνημόνιο, σε αντίθεση με τα υπόλοιπα κόμματα που τελικά άλλαξαν στάση απέναντι σε αυτό το ζήτημα, γεγονός το οποίο επισημαίνει συνεχώς η ΧΑ στο λόγο της. Τη σταθερή στάση της ΧΑ στα ευρωπαϊκά ζητήματα και το ζήτημα των δανειακών συμβάσεων αλλά και την αλλαγή

πλεύσης των υπολοίπων κομμάτων υπογραμμίζει η ίδια η οργάνωση.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτών, η παρακάτω φράση:

«Η Χρυσή Αυγή παραμένει σταθερή στην θέση της περί μονομερούς καταγγελίας του Μνημονίου, σε αντίθεση με τον Σύριζα που έχει ήδη συμφωνήσει με τους διεθνείς τοκογλόφους να συνεχίσει την μνημονιακή πολιτική μέσω της ECCL γραμμής».

Ακολουθεί όμως μία νέα θεματική πολιτικής με υψηλό ποσοστό παρουσίας στο μανιφέστο του 2015, γύρω στο 11,4%. Πρόκειται για τη θεματική «Νόμος και τάξη» με αναφορές υπέρ της αυστηρότερης επιβολής του νόμου και δηλώσεις που σχετίζονται κυρίως με την επιβολή σκληρότερης συμπεριφοράς στα δικαστήρια. Επίσης, επισημαίνεται η αύξηση της υποστήριξης των πόρων για την αστυνομία καθώς και η σημασία για την εσωτερική ασφάλεια. Η συγκεκριμένη θεματική στο μανιφέστο του 2012 κάλυπτε ένα ποσοστό αναφοράς μόλις 4,3%. Οι αναφορές για τα θέματα του Νόμου και της Τάξης -που μπορεί βέβαια να εμπίπτουν παράλληλα και σε άλλες θεματικές- είναι πολλές λ.χ.:

«Απαλλαγή της δημόσιας ζωής από τους διεφθαρμένους και τους απατεώνες..., Πάταξη του παρανόμου εμπορίου των αλλοδαπών και αυστηρός φορολογικός έλεγχος..., Μηδενική ανοχή στα διεθνή κυκλώματα λαθρεμπορίας..., Όλοι οι αστυνομικοί μάχιμοι και στον δρόμο..., Θέσπιση αυστηρότερων ποινών για επίορκους δημοσίους λειτουργούς και πολιτικά πρόσωπα» κ.α.

Το έθνος ως βασική θεματική έρχεται τρίτο στην κατάταξη συχνότητας με ποσοστό 10,46%, σημειώνοντας μικρή πτώση από το 2012. Έπεται, μετά τον κρατικό αντί-ιμπεριαλισμό η πολιτική αρχή – αρμοδιότητα του κόμματος με ποσοστό αναφοράς 5,81%. Στις τελευταίες θέσεις, από άποψη συχνότητας αναφορών διακρίνουμε πάλι τον αγροτικό τομέα, την οικονομία αλλά πλέον και τον πολιτισμό, με την έννοια των χρηματοδοτήσεων για ψυχαγωγικούς σκοπούς (μουσεία, βιβλιοθήκες κ.α.)

«Θέτει ως πρώτο στόχο την πάταξη των κοινωνικών ανισοτήτων και την ίση ανακατανομή του εθνικού πλούτου σε ολόκληρο τον ελληνικό λαό..., Επιδότηση της

αγροτικής παραγωγής από το ειδικό ταμείο που θα προκύψει από την εκμετάλλευση των ελληνικών υδρογονανθράκων..., Υποχρεωτική καθιέρωση της ανακύκλωσης των υπολειμμάτων της αγροτικής παραγωγής για την παραγωγή βιολογικών λιπασμάτων με στόχο την αειφορία σε εθνικό επίπεδο» κ.α.

Όσον αφορά τον κρατικό αντί-ιμπεριαλισμό, αντιλαμβανόμαστε ότι πρόκειται για αρνητικές αναφορές σε ένα κράτος που ασκεί ισχυρή επιρροή (πολιτική, οικονομική, στρατιωτική ή εμπορική) σε άλλα κράτη και τονίζεται ιδιαίτερος το ζήτημα της εξωτερικής πολιτικής. Παρατηρούμε ότι υπάρχουν πολλές αρνητικές αναφορές που αφορούν τον θεωρούμενο έλεγχο άλλων χωρών πάνω στο εθνικό κράτος, ωσάν αυτό να ήταν μέρος μιας αυτοκρατορίας λ.χ.:

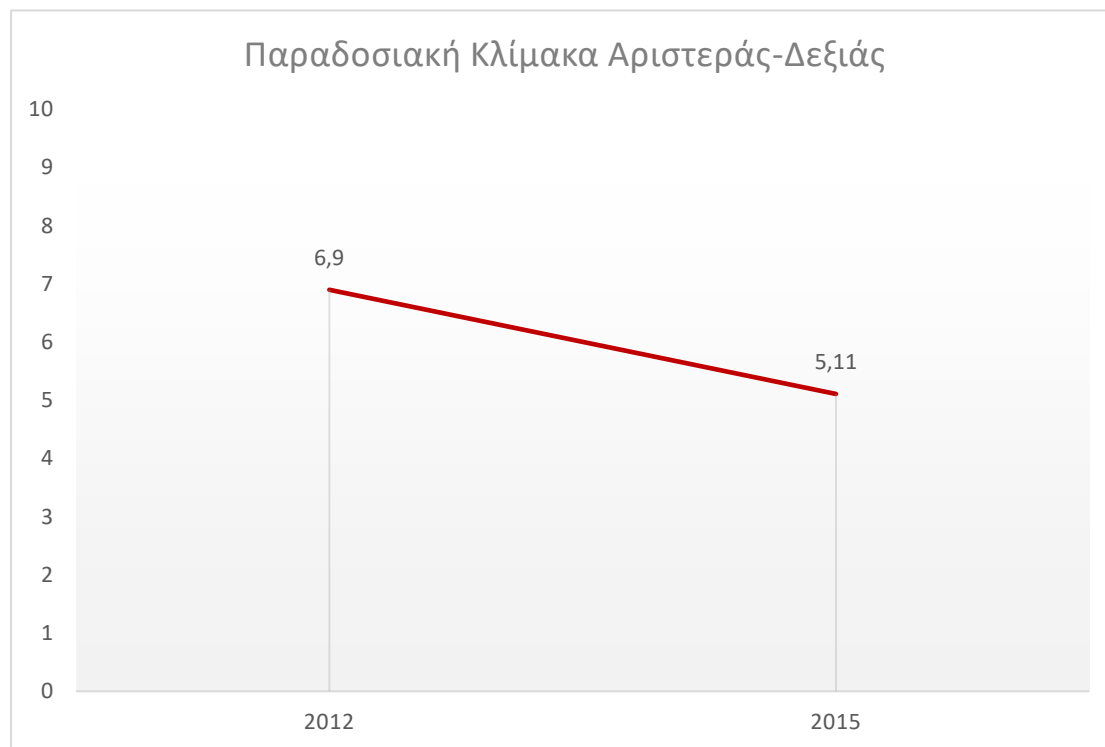
«Δυναμική διεκδίκηση του κατοχικού δανείου από την γερμανική κυβέρνηση, η οποία άλλωστε ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για τη φούσκα του ελληνικού χρέους».

«Η πρόσφατη οικονομική καταστροφή που προκάλεσε σε χιλιάδες Έλληνες το εμπόργκο της Ε.Ε. στους Ρώσους είναι ενδεικτική της λανθασμένης πορείας της εξωτερικής μας πολιτικής».

«Πολιτιστική αλλοτρίωση, ξενόφερτη αμερικάνικη υποκουλτούρα ' προσφάτως δε και... τουρκική!»

Εάν θέλουμε να απεικονίσουμε τις προγραμματικές θέσεις της ΧΑ για τις εκλογικές αναμετρήσεις του 2012 και του 2015 με τη μορφή διαγραμμάτων, αρχικά στην παραδοσιακή κλίμακα Αριστεράς – Δεξιάς και έπειτα στους δύο βασικούς άξονες τον κοινωνικό-οικονομικό και τον κοινωνικό-πολιτισμικό, για να δούμε πόσο δεξιά ή πόσο αριστερά τοποθετείται η ΧΑ, τότε η απεικόνιση εμφανίζεται ως εξής:

Διάγραμμα 1: Απεικόνιση των προεκλογικών θέσεων της ΧΑ στην παραδοσιακή κλίμακα Αριστεράς - Δεξιάς

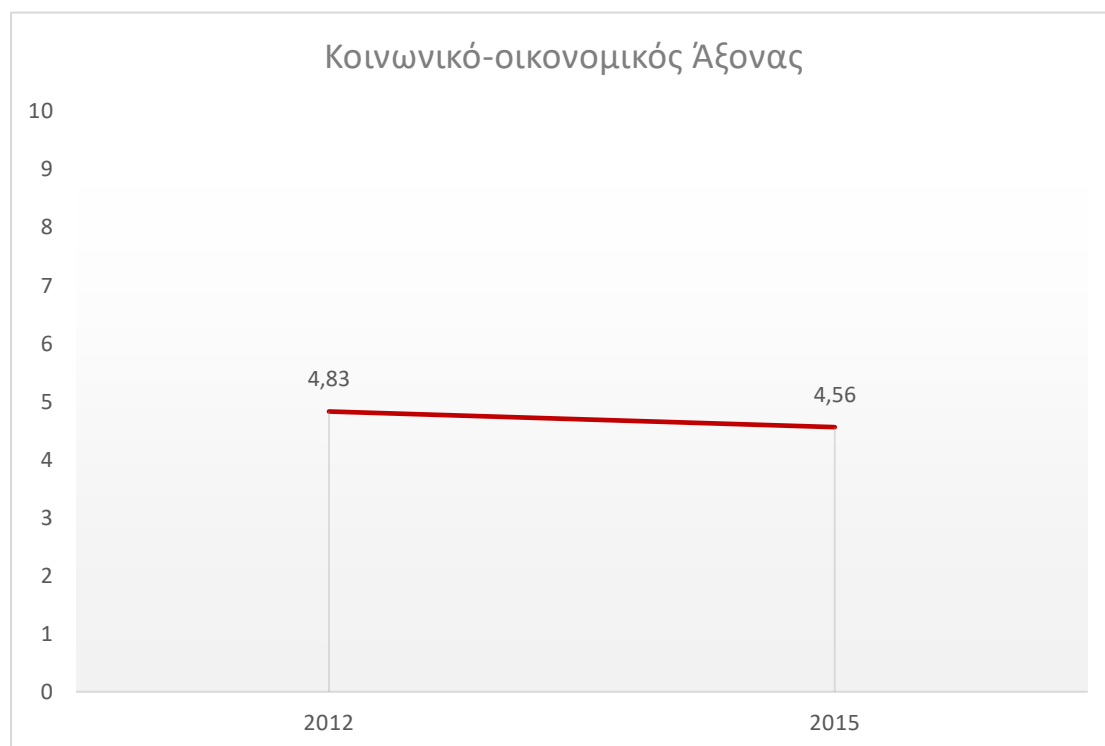
Στον άξονα της παραδοσιακής κλίμακας Αριστεράς – Δεξιάς (Διάγραμμα 1), παρατηρούμε ότι η ΧΑ το 2012 βρίσκεται στη θέση του 6,9 ενώ το 2015 η τιμή πέφτει στο 5,11. Επομένως, προκύπτει ότι σύμφωνα με τις προγραμματικές της θέσεις, δεν παρουσιάζεται τόσο ακραία όσο θεωρείται ότι είναι. Αντιθέτως, το 6,9 δηλώνει θέσεις που τοποθετούνται κυρίως στο δεξιό κομματικό άξονα, ενώ το 5,11 φανερώνει μια πιο κεντρώα και μετριοπαθή στάση.

Μελετώντας παράλληλα τις δύο εκλογικές περιόδους, μπορούμε να υποθέσουμε ότι η ΧΑ κατά την πρώτη δυναμική της εμφάνιση το 2012, έτος ορόσημο για την οργάνωση, εμφανίζεται περισσότερο ακραία συγκρίνοντας την με την πορεία της τρία χρόνια μετά ²¹. Φαίνεται δηλαδή ότι την πρώτη περίοδο που γνώρισε σημαντική απήχηση από τον ελληνικό λαό, οι απόψεις και οι δηλώσεις της ήταν πιο ξεκάθαρες, πιο στοχευμένες και άγγιζαν σε μεγαλύτερο βαθμό τον ακραίο δεξιό πολιτικό χώρο και την ακραία ρητορική των συγκεκριμένων κομματικών περιοχών. Ενδεχομένως,

²¹ Ακραία όσο μπορούμε να το πούμε, καθώς η τιμή του 6,9 ουσιαστικά δεν ανήκει στον ακραίο δεξιό πολιτικό άξονα.

με τη μείωση που παρατηρήθηκε το 2015 μπορούμε να υποθέσουμε ότι η ΧΑ επιδίωκε μια στάση διαφορετική, εγγύτερα στα άλλα κόμματα και όχι τόσο ακραία. Ίσως αποτελούσε στρατηγική της επιδίωξη, προκειμένου να προσελκύσει περισσότερους ψηφοφόρους τόσο από τον κεντρώο χώρο όσο και από τον αριστερό χώρο. Άρα, υποθέτουμε ότι η ΧΑ, με βάση αποκλειστικά και μόνο τις θέσεις της στο κομματικό της πρόγραμμα παρουσιάζεται στο κοινό με πιο μετριοπαθείς θέσεις, διεκδικώντας έτσι μεγαλύτερη μερίδα ψηφοφόρων από όλο το ιδεολογικό-πολιτικό φάσμα (δεξιά – κέντρο – αριστερά).

Διάγραμμα 2: Απεικόνιση των προεκλογικών θέσεων της ΧΑ στον κοινωνικό-οικονομικό άξονα

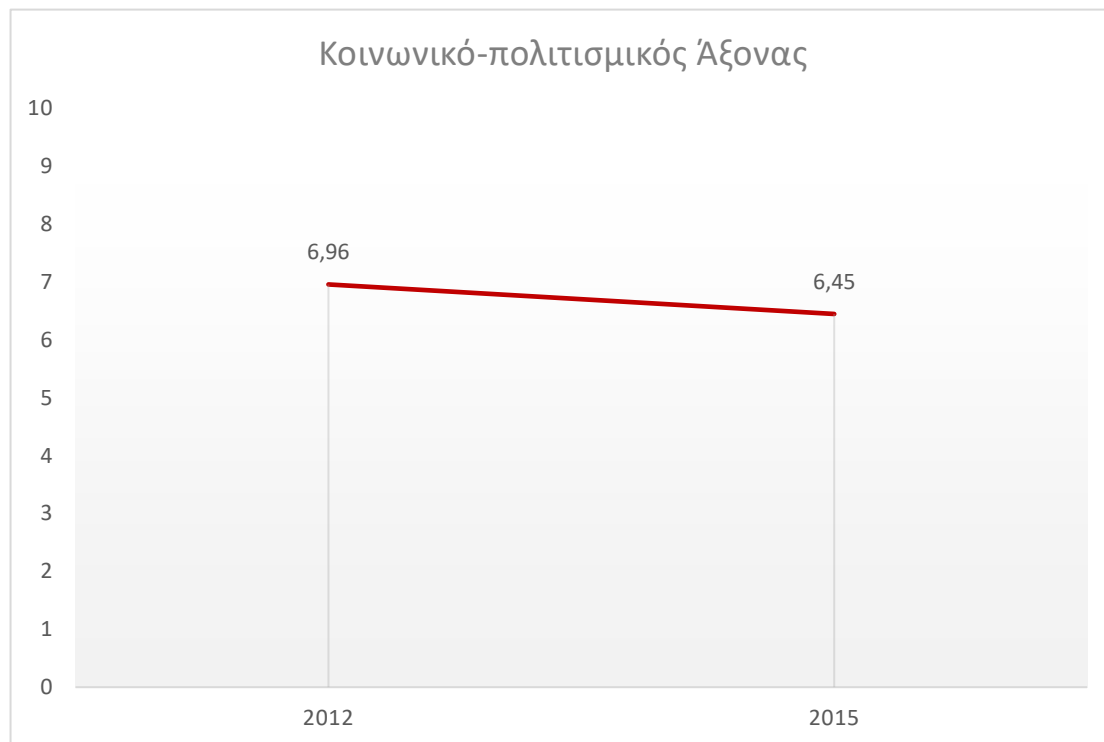
Αναφορικά με τον κοινωνικό-οικονομικό άξονα (Διάγραμμα 2), αντιλαμβανόμαστε ότι πρωταρχική επιδίωξη της ΧΑ δεν ήταν οι οικονομικοί στόχοι, παρόλο που γίνονται ορισμένες αναφορές σε επίπεδο προγραμματικών θέσεων σχετικά με την επέκταση ή τη διατήρηση της προστασίας των εσωτερικών αγορών. Επίσης, παρατηρούμε ελάχιστες αναφορές για την κυριότητα της ιδιοκτησίας βιομηχανιών και γης, ανάγκη για οικονομικά υγιή, κυβερνητική χάραξη πολιτικής αλλά και κρατικές χρηματοδοτήσεις για κοινωνική στέγαση, συντάξεις και φροντίδα

ηλικιωμένων. Εν τέλει οι οικονομικές πολιτικές είναι ελάχιστες συγκριτικά με κάποιες άλλες αναφορές που καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος του μανιφέστο (π.χ. έθνος και στρατός). Γίνεται αντιληπτό ότι η ΧΑ δεν εστίασε στα οικονομικά θέματα της χώρας, τόσο το 2012 όσο και το 2015, αλλά άφησε «ελεύθερο» αυτό το πεδίο στα υπόλοιπα –«κατεστημένα» ως επί το πλείστον αλλά και αντί-μνημονιακά κόμματα - ΝΔ, ΠΑΣΟΚ, ΚΚΕ, ΣΥΡΙΖΑ που εναλλάσσονταν κατά καιρούς στην εξουσία, για τα οποία οι οικονομικοί στόχοι βρίσκονταν πάντα στην κύρια ατζέντα τους. Είναι ευλόγως κατανοητό ότι δεν θα μπορούσε να παραλείψει τελείως την οικονομική θεματική από το πρόγραμμά της, καθώς δεν νοείται πολιτικό κόμμα χωρίς χάραξη οικονομικής πολιτικής, άλλωστε οι οικονομικές ανησυχίες του λαού καταλαμβάνουν πάντα το μεγαλύτερο μέρος των δημοσκοπικών ερευνών στις προτιμήσεις/ανησυχίες των πολιτών ²².

Συνεπώς, η τιμή του 4,83% για το έτος 2012 και η τιμή του 4,56% για το έτος 2015, φανερώνει την επιθυμία καταγραφής μιας ουσιαστικής αναφοράς οικονομικών επιδιώξεων, αλλά όχι με βαρύτητα πρωταρχικών στόχων. Βέβαια ας μην παραλείψουμε το γεγονός ότι η ΧΑ μέχρι να υιοθετήσει κατά κυριότητα το μεταναστευτικό ζήτημα στην ατζέντα της, ως προνομιακό πεδίο δράσης, η γραμμή που ακολουθούσε, αφορούσε ως επί το πλείστον τις δανειακές συμβάσεις της χώρας, το κούρεμα του χρέους και τον τρόπο με τον οποίο η χώρα θα απαλλαγεί από τα Μνημόνια. Επίσης, παρατηρούμε ότι και στον οικονομικό άξονα, η τιμή για τις εκλογικές αναμετρήσεις του 2012 εξακολουθεί να είναι λίγο μεγαλύτερη από την αντίστοιχη του 2015, αποδεικνύοντας ότι το 2012 οι προεκλογικές δεσμεύσεις της ήταν πιο ξεκάθαρες και εγγύτερα στον ακραίο δεξιό χώρο.

²² Βλ. δημοσκοπικές αναλύσεις των (public issue και metron analysis των ετών 2012, 2013 και 2015).

Διάγραμμα 3: Απεικόνιση των προεκλογικών θέσεων της ΧΑ στον κοινωνικό-πολιτισμικό άξονα

Τέλος, αναλύοντας τον κοινωνικό-πολιτισμικό άξονα (Διάγραμμα 3), παρατηρούμε ότι οι τιμές του βρίσκονται σε αρκετά υψηλότερα επίπεδα από ό,τι στον οικονομικό άξονα. Είναι αναμενόμενο ότι οι αναφορές του κοινωνικό-πολιτισμικού άξονα θα ήταν αρκετά υψηλά (6,96 και 6,45), καθώς ο εν λόγω άξονας περιλαμβάνει κυρίως τη θεματική του έθνους, μαζί με τον πατριωτισμό, την ιστορία της χώρας και την υπερηφάνεια της υπηκοότητας. Επίσης, στον συγκεκριμένο άξονα εντοπίζονται δηλώσεις για το μεταναστευτικό ζήτημα και την απειλή του όσον αφορά τον εθνικό χαρακτήρα της χώρας. Επιπλέον, τονίζεται η σημασία της εξωτερικής απειλής, της άμυνας και της εσωτερικής ασφάλειας. Τέλος, κυριαρχούν και ορισμένες αναφορές σχετικές με την κοινωνική δικαιοσύνη, την δίκαιη κατανομή των πόρων αλλά και την ειδική προστασία για τις μειονεκτούσες κοινωνικές ομάδες.

Κατανοούμε ότι πρόκειται για τομείς στους οποίους η ΧΑ αφιέρωσε το μεγαλύτερο μέρος των προγραμματικών της θέσεων και ουσιαστικά θεωρούμε ότι «επένδυσε» στους συγκεκριμένους τομείς, θεωρώντας τους σημαντικούς για τη δική της εκλογική ανάδειξη. Συνεπώς, το μεταναστευτικό ζήτημα και η εθνική κυριαρχία εν τέλει κυριάρχησαν στην ατζέντα του ακροδεξιού κόμματος και φαίνεται ότι αποτέλεσαν τον μέγιστο στόχο χάραξης πολιτικής. Όπως και στους δύο

προηγούμενους άξονες η τιμή που αναφέρεται στο έτος 2012 είναι ελάχιστα πιο αυξημένη από το 2015 και ελάχιστα πιο κοντά στον ακραίο δεξιό πολιτικό χώρο.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα ότι τα δύο μανιφέστο της ΧΑ που εξετάζουμε πρεσβεύουν τον εθνικισμό. Ο ναζιστικός προσανατολισμός της πολιτικής οργάνωσης είναι διάχυτος και με μεγαλύτερη ένταση στο μανιφέστο του 2012. Επίσης, διακρίνουμε ότι η εμμονή της ΧΑ για την υπεροχή της «λευκής φυλής» είναι εμφανής σε όλη την προγραμματική της τοποθέτηση. Αναμφίβολα, γίνεται αντιληπτό ότι πρόκειται για ένα πολιτικό κόμμα που ανήκει στην οικογένεια της εξτρεμιστικής άκρας δεξιάς, λόγω των συχνών ναζιστικών αναφορών αλλά και των βίαιων ακτιβιστικών δράσεων που αφήνει να εννοηθεί σε προεκλογικό επίπεδο. Τέλος, αντιλαμβανόμαστε πως το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίζει η χώρα μας, σύμφωνα πάντα με τα λεγόμενα της ΧΑ, είναι οι μετανάστες, οι οποίοι ευθύνονται για την ανεργία και την εγκληματικότητα στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα η αντιμεταναστευτική πολιτική να βρίσκεται στην κορυφή της ιεραρχίας από άποψη συχνότητας.

Επομένως, αντιλαμβανόμαστε ότι οι προεκλογικές θέσεις της ΧΑ είναι ικανές να φανερώσουν σε ένα αρχικό στάδιο τον χώρο στον οποίο κινείται η οργάνωση, το όραμα που έχει και τις επιδιώξεις της μετά την πιθανή εκλογική της επικράτηση. Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι έχουμε καλύψει μέχρι αυτό το σημείο ένα βασικό μέρος από τη συνολικότερη φυσιογνωμία του ακροδεξιού κόμματος. Αυτό που απομένει προκειμένου να ολοκληρώσουμε το παζλ της φυσιογνωμίας της ΧΑ είναι η μελέτη των ιδεολογικών αρχών της ακροδεξιάς οργάνωσης μέσα από επίσημα ιδεολογικά κείμενα, συμπεριλαμβανομένων της Διακήρυξης Ιδεολογικών Αρχών, αποσπάσματα από το περιοδικό της ΧΑ, ορισμένες συνεντεύξεις του αρχηγού και κάποιων εκλεγμένων βουλευτών της περιόδου αλλά και ομιλίες μέσα στη Βουλή, προκειμένου να συγκεκριμενοποιήσουμε την ταυτότητα αυτής της ιδιαίτερης ακροδεξιάς οργάνωσης.

3.2. Η φυσιογνωμία της Χρυσής Αυγής, όπως προκύπτει από επίσημα ιδεολογικά της κείμενα.

Για να κατανοήσουμε την φυσιογνωμία ενός κόμματος, δεν αρκούν μόνο οι προγραμματικές θέσεις κατά την περίοδο διεξαγωγής των εκλογών. Η φυσιογνωμία ενός κόμματος προκύπτει από την ιδεολογία, τις πολιτικές και το αξιακό σύστημα. Αρκετά ιδεολογικά στοιχεία που έχουμε εντοπίσει στις προγραμματικές θέσεις της ΧΑ αποτυπώνονται στη Διακήρυξη Ιδεολογικών Αρχών και στα δημόσια έγγραφα της οργάνωσης, άλλοτε με παρόμοιο τρόπο και άλλοτε με ορισμένες διαφοροποιήσεις. Ερευνώντας λοιπόν, την συνολικότερη ιδεολογία της ΧΑ είναι σημαντικό να λάβουμε υπόψη τα δημόσια έγγραφα του κόμματος, τη δημόσια ρητορική, τα γραπτά έντυπα, τη δραστηριότητα της ηγεσίας μέσα από τις δηλώσεις της και τη γενικότερη παρουσία της ²³.

Ο λόγος της ΧΑ τόσο στα γραπτά της κείμενα, τα οποία είναι αναρτημένα στα επίσημα αρχεία του ιστότοπού της (κείμενα ιδεολογικών αρχών, άρθρα, συνεντεύξεις κ.α.) όσο και στις προφορικές δηλώσεις της, που εκφωνούνται στη Βουλή από τον Γενικό Γραμματέα της οργάνωσης Ν. Μιχαλολιάκο και τους εκλεγμένους βουλευτές της (Η. Κασιδιάρη, Η. Παναγιώταρο κλπ.) φανερώνει σε ικανοποιητικό βαθμό τα ιδιαίτερα ιδεολογικά της μοτίβα.

Για το παρόν κεφάλαιο, αξιοποιήσαμε το βασικό κείμενο ιδεολογικών αρχών του 2012, το οποίο παραμένει μέχρι σήμερα το ίδιο και βρίσκεται αναρτημένο στα επίσημα αρχεία της οργάνωσης, καθώς και ορισμένα δημοσιευμένα κείμενα και ομιλίες του αρχηγού και των λοιπών βουλευτικών εκπροσώπων. Η επιλογή των συγκεκριμένων γραπτών και προφορικών πρωτογενών πηγών, γίνεται διότι αποτελούν την πιο αξιόπιστη βάση δεδομένων για την εξαγωγή των συμπερασμάτων που αφορούν την ιδεολογία του ακροδεξιού κόμματος, καθώς πρόκειται για πηγές που προέρχονται από τους επίσημους εκπροσώπους του κόμματος. Αυτό συνεπάγεται εγκυρότητα, αντικειμενικότητα και αξιοπιστία αναφορικά με τη εξαγωγή των συμπερασμάτων μας αλλά θεωρούμε ότι αναδεικνύει επίσης και την αυξημένη επιρροή και αποδοχή που γνώρισε η ακροδεξιά παράταξη, μέσω αυτών των κειμένων, από τον ελληνικό λαό, όπως αποδείχτηκε από τις εκλογικές αναμετρήσεις των περιόδων που εξετάζουμε.

²³ Βλ. <http://www.xryshaygh.com/kinima/ideologia>

Σκοπός αυτής της ενότητας δεν είναι η Κριτική Ανάλυση Λόγου (ΚΑΛ), ούτε προσπαθούμε να εστιάσουμε στην αλληλεπίδραση του λόγου με την ιδεολογία και την εξουσία ²⁴. Βασική μας επιδίωξη είναι η ανίχνευση των κύριων ιδεολογικών μοτίβων της ακροδεξιάς παράταξης, ώστε να οδηγηθούμε σε μια ολοκληρωμένη εικόνα της ιδεολογίας-φυσιογνωμίας της ΧΑ και εν συνεχεία να προσπαθήσουμε να ανακαλύψουμε τυχόν συγκλίσεις ή και αποκλίσεις με τις προεκλογικές θέσεις που εξετάσαμε στην προηγούμενη ενότητα βάσει των δεδομένων του MARPOR Project. Επομένως, μέσω των θεματικών που θα αναδειχθούν από τις συγκεκριμένες πηγές, στο τέλος θα διαμορφώσουμε πλήρη εικόνα για την ταυτότητα της ΧΑ και θα ανακαλύψουμε αν και πόσο καταλυτική υπήρξε εν τέλει η ιδιαίτερη ιδεολογία της στην ανύψωση των εκλογικών της ποσοστών.

Αντλώντας πληροφορίες από τα πρωτογενή δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας, αντιλαμβανόμαστε ότι η ΧΑ δεν αποτελεί το τυπικό ακροδεξιό κόμμα της ευρύτερης κομματικής οικογένειας. Είναι εμφανές ότι η ΧΑ αγκαλιάζει πλήρως τον εθνικισμό και έχει ως απώτερο σκοπό την αποκατάσταση του έθνους. Για την ΧΑ ο εθνικισμός είναι η τρίτη μεγάλη ιδεολογία της ιστορίας.

«Μια πρωτοφανής πολιτιστική παρακμή, μία χρεοκοπία πολιτική, ευρίσκεται η παρακμή ενός ολόκληρου Έθνους, του Μεγάλου Έθνους των Ελλήνων!... Δέχομαι την τρίτη μεγάλη ιδεολογία της Ιστορίας...»

Όλοι, όμως, όσοι κατοικούν σε αυτήν την Πατρίδα και έχουν την τιμή να ανήκουν στο μεγάλο Ελληνικό Έθνος πρέπει να νιώσουν βαθιά μέσα στην ψυχή τους ότι έχουν μια ξεχωριστό χρέος γιατί δεν ανήκουν σε ένα οποιοδήποτε Έθνος, αλλά στο Μεγάλο Έθνος των Ελλήνων». κ.α.

²⁴ Η ΚΑΛ περιλαμβάνει τρία στοιχεία: τον λόγο, την κριτική και την εξήγηση. Η ΚΑΛ επισημαίνει τη σχέση του λόγου με την κοινωνία, με την έννοια ότι μπορεί να αναλύει κοινωνικά προβλήματα. Επίσης, περιλαμβάνει μια μορφή κριτικής μεταξύ του λόγου και της εξουσίας. Μέσω της ΚΑΛ μπορεί να αναλυθεί η γλωσσική διάσταση των κοινωνικών φαινομένων όπως λ.χ. ο ρατσιστικός λόγος (Fairclough 2015).

Για την παρούσα εργασία δεν αποτελεί στόχο μας να ερμηνεύσουμε τον λόγο, δηλαδή τα γλωσσικά και ρητορικά μέσα που χρησιμοποιεί η Χρυσή Αυγή ώστε να προσελκύσει πιθανούς ψηφοφόρους. Δεν στοχεύουμε να ανακαλύψουμε τις κοινωνικές πρακτικές του λόγου ενός ακροδεξιού κόμματος. Δεν επιθυμούμε να ανακαλύψουμε τον τρόπο με τον οποίο η ηγεσία της ΧΑ επιδιώκει να πείσει και να επηρεάσει την κοινή γνώμη, μέσω επικοινωνιακών δεξιοτήτων προκειμένου να αυξήσει την εκλογική δυναμική της. Μας ενδιαφέρει μόνο να προσδιορίσουμε τα ιδεολογικά μοτίβα της οργάνωσης, τα οποία διαμορφώνουν την συνολικότερη ιδεολογία της ως παράγοντα ενδυνάμωσης των εκλογικών της ποσοστών. Επομένως, δε θα ασκήσουμε κριτική ανάλυση στον λόγο της ΧΑ.

Η φυλή, η κοινή καταγωγή και το αίμα αποτελούν στοιχεία που προσδιορίζουν το ελληνικό έθνος. Πιο συγκεκριμένα, το αίμα αποτελεί το βιολογικό στοιχείο που παραμένει αναλλοίωτο με το πέρασμα των ετών και καθορίζει την ελληνική κοινωνία. Το αίμα όμως φαίνεται ότι προσδιορίζεται και με μία δεύτερη ερμηνεία, σύμφωνα με τα πιστεύω της ΧΑ, διότι εκτός από την κοινή καταγωγή δηλώνει και τον αγώνα του ελληνικού λαού της επανάστασης του 1821 όπως επίσης και του δικού τους αγώνα, μέσω των βίαιων πρακτικών που κατά καιρούς έχουν βγει στο φως της δημοσιότητας και των εγκληματικών ενεργειών που τέθηκαν στη δικαστική διερεύνηση περί σύστασης και διεύθυνσης εγκληματικής οργάνωσης ²⁵. Συνεπώς, καθίσταται σαφές ότι η ιδεολογία της ΧΑ βασίζεται κυρίως στον εθνικοφυλετισμό και μάχεται υπέρ αυτού με όλα τα μέσα:

«Χρώμα της ΧΡΥΣΗΣ ΑΥΓΗΣ πρώτα απ' όλα και πάνω απ' όλα το κυανούν, που είναι το χρώμα της Εθνικής μας Σημαίας, του αιματοβαμμένου λαβάρου του Έθνους μας τους τελευταίους δύο αιώνες της Ελληνικής Ιστορίας».

«Αίμα, τιμή, Χρυσή Αυγή»

«Κυρίαρχη για εμάς τους Χρυσανγίτες η Ιδέα του Έθνους, η Ιδέα του Φυλής... Ονομάζεται Έθνος ένα σύνολο ατόμων με κοινή καταγωγή, γλώσσα, κοινούς τρόπους, κοινή θρησκεία και κοινό πολιτισμό (ΗΡΩΔΟΤΟΣ). Το Έθνος είναι η εν συνειδήσει Φυλή, η Λαϊκή Κοινότητα. Το Έθνος αποτελεί κυρίαρχη Ιδέα και Πίστη για την Ιδεολογία μας». κ.α.

Αν και στο βασικό κείμενο ιδεολογικών αρχών, η ΧΑ δεν πραγματοποιεί ξεκάθαρες αναφορές στον φασισμό και τον ναζισμό, αντιθέτως παρουσιάζεται σαν να αρνείται κάθε ομοιότητα και κάθε συνδετικό κρίκο με τον Αδόλφο Χίτλερ, στην πραγματικότητα όμως τέτοιου είδους αναφορές (αναφορές στο Τρίτο Ράιχ, ύμνοι στον Χίτλερ και η υποστήριξη στην παγανιστική θρησκεία του δωδεκάθεου) (Χασαπόπουλος 2013) κυριαρχούν στα περιοδικά της, στα ενημερωτικά φυλλάδια, σε συγκεντρώσεις και ομιλίες μελών και ηγετικών στελεχών έστω κατά τα πρώτα χρόνια της ιδρύσεώς της και όσο βρισκόταν ακόμη στο πολιτικό περιθώριο. Για αυτό το

²⁵ Βλ. Πόρισμα Ντογιάκου-Υπόμνημα Πολιτικής Αγωγής

λόγο, έρχεται το 2012 με τη Διακήρυξη ιδεολογικών αρχών να διαψεύσει κάθε κατηγορία και κάθε ομοιότητά της με τον φασισμό – ναζισμό:

«Το εάν, όμως, εμείς οι Χρυσανγίτες είμαστε ή δεν είμαστε «φασίστες», συνδέεται άμεσα με την έννοια που δίνουν στον όρο «φασισμός...», Η ΧΡΥΣΗ ΑΥΓΗ δεν είναι κίνημα φασιστικό ή ναζιστικό. Στο επίκεντρο του φασισμού δεν είναι το έθνος-φυλή, αλλά το κράτος! Εξετάζοντας, λοιπόν, ιδεολογικά το θέμα το κίνημά μας δεν είναι δυνατόν να έχει σχέση με τον φασισμό, ο οποίος υπήρξε μία έκφανση κυρίως του Ιταλικού κρατισμού. Εμείς, όμως, ούτε «κρατιστές» είμαστε, ούτε... Ιταλοί(!), όπως δεν είμαστε επίσης Γερμανοί και ναζιστές».

«Και φανατικοί είμαστε και ακραίοι για τα Ιδανικά μας, για την Πατρίδα μας, για την Φυλή μας, για την Ιδεολογία μας!». κ.α.

Η ΧΑ κυρίως μετά την είσοδό της στο ελληνικό Κοινοβούλιο, προσπαθεί μεν να αποκρύψει την προσήλωσή της στο χιτλερικό καθεστώς, αλλά ταυτόχρονα δεν μπορεί να αποκοπεί ιδεολογικά από τον ναζισμό (Βασιλοπούλου & Χαλικοπούλου 2015). Ο φυλετικός ρατσισμός και ο έντονος αντιμεταναστευτικός λόγος, ως καθοριστικά γνωρίσματα του ναζιστικού προσανατολισμού της ΧΑ είναι διάχυτα σε όλα τα κείμενά της. Αναφορικά με τον παράγοντα μετανάστες και ξένοι παρατηρούμε ότι η ΧΑ εμμένει στις απόψεις της και υποστηρίζει με κάθε τρόπο την απέλαση όλων των αλλοδαπών «για να ξεβρωμίσει ο τόπος». Δε διστάζει να κατηγορεί τους μετανάστες για όλα τα δεινά της χώρας και να τους αποκαλεί έως και εγκληματίες:

«Αγωνιζόμαστε για να φύγουν οι λαθρομετανάστες, χωρίς να λογαριάζουμε εάν μας πούνε ρατσιστές, οι μισθοφόροι της ανθελληνικής προπαγάνδας». «Οργιάζει το λαθρεμπόριο σε κάθε γωνιά της χώρας». «Τούρκικη απειλή... μυριάδες λαθρομετανάστες...ανεξέλεγκτη εγκληματικότητα».

Βάσει των παραπάνω προκύπτει η έντονη αντιμεταναστευτική πολιτική και η εναντίωση στους ξένους μέσω του έντονου ρατσιστικού λόγου. Σε επίπεδο συνθημάτων, διακρίνουμε τη μετάβαση από το «Έξω οι ξένοι» στο «Να ξεβρωμίσει ο τόπος». Ένα σύνθημα πιο ακραία αντιμεταναστευτικό και προσανατολισμένο στην ιδεολογία τους και στη δράση τους ως επακόλουθο. Για την ΧΑ δεν υπάρχει νόμιμη

μετανάστευση. Καλλιεργεί στο λόγο και τις πράξεις της τη διάκριση ανάμεσα στους εθνοτικούς Έλληνες, οι οποίοι είναι φυλετικά, ηθικά και πολιτισμικά ανώτεροι, από τους άλλους, δηλαδή τους ξένους που είναι κατώτεροι και «διεφθαρμένοι» (Χαλικοπούλου & Βασιλοπούλου 2015). Εκτός από τα λόγια δε λείπουν βέβαια και οι πράξεις, εννοώντας τα περιστατικά βίας κατά μεταναστών που μετατρέπονται σε δολοφονικές επιθέσεις (δολοφονική επίθεση του Σαχζάτ Λουκμάν στα Πετράλωνα, δολοφονική επίθεση Αιγυπτίων αλιεργατών στο Πέραμα κ.α.) ²⁶.

Από τη βασική ιδεολογία του ακροδεξιού κόμματος δε λείπουν ωστόσο και οι κατηγορίες εναντίον του «διεφθαρμένου κράτους». Για τη ΧΑ οι κυβερνητικοί εκπρόσωποι είναι οι «προδότες» του ελληνικού λαού που απαρτίζουν και πρεσβεύουν μια «ψευτοδημοκρατία»:

«Το μοναδικό πρόβλημα, το οποίο απασχολεί την διεφθαρμένη εξουσία..., Όλα τα κόμματα του πολιτικού κατεστημένου χωρίς εξαίρεση και φυσικά με πρωτοπόρο την μαρξιστική αριστερά πολεμούν την ΧΡΥΣΗ ΑΥΓΗ..., Ενοχλεί πολλούς η ΧΡΥΣΗ ΑΥΓΗ ή μάλλον για να είμαστε ακριβείς ενοχλεί όλους όσους συναποτελούν το σημερινό αμαρτωλό σύστημα..., Μίας ολιγαρχίας, η οποία για τα φτηνά κομματικά της συμφέροντα έπαιξε κυριολεκτικά την Πατρίδα μας στα ζάρια..., Ουδεμία έκπληξη, λοιπόν για τον κατήφορο στον οποίο οδήγησαν αυτοί που κυβέρνησαν και κυβερνούν την χώρα..., Δεν είναι δυνατόν να κυβερνούν την χώρα ανάξιοι δημαγωγοί, κόλακες των πιο χυδαίων τάσεων ενός λαού. Στην κορυφή της ιεραρχίας του Κράτους πρέπει να βρίσκονται οι Άριστοι και όχι οι αρεστοί στους λίγους».

Αν και τάσσεται φανερά κατά του κοινοβουλευτισμού, έχει δηλώσει ότι συμμετέχει στο κοινοβουλευτικό σύστημα και τις απαιτούμενες δημοκρατικές διαδικασίες με μοναδικό σκοπό την απόκτηση μιας στοιχειώδους νομιμότητας, τουλάχιστον κατά το «φαίνεσθαι». Ο αντικοινοβουλευτικός της χαρακτήρας είναι διάχυτος και καθόλου συγκυριακός. Τοποθετείται φανερά κατά του Μνημονίου, κατά «του ξεπουλήματος της πατρίδας» στους «εθνοπροδότες» και κατά του καπιταλισμού.

²⁶ ο όγκος των αδικημάτων είναι αρκετά μεγάλος. Για την αναλυτική περιγραφή των αδικημάτων από την πλευρά της υπερασπιστικής γραμμής του Συνηγούρου Πολιτικής Αγωγής των Αιγυπτίων ψαράδων, βλ. Παπαδάκης, Κ. (2020). Το άλλο άκρο στο εδώλιο: δικαιοσύνη ή ατιμωρησία ξανά» Γ' έκδοση. Εκδόσεις Τόπος. Αθήνα.

Στόχος της ΧΑ είναι «η σωτηρία του έθνους από την αποσύνθεση» (Φραγκουδάκη 2013).

*«ΕΙΜΑΣΤΕ ΥΠΕΡΗΦΑΝΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΜΑΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΘΝΙΚΙΣΤΕΣ!
Για εμάς στον σκληρό πυρήνα της Πίστης μας ευρίσκεται το Έθνος-Φυλή, Ο ΑΙΩΝΙΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ και όχι το κράτος».*

Σταθερή παραμένει η εναντίωση της ΧΑ στην αριστερά και τον κομμουνισμό.
*«Επανήλθαν με νέες διώξεις εις βάρος βουλευτών της Χρυσής Αυγής... από πολιτικούς
μας αντιπάλους ... τα συγκυβερνώντα πρόβατα και την εμπαθή Αριστερά».* Άλλωστε
ένας από τους βασικότερους εχθρούς της είναι η αριστερά, γεγονός το οποίο
αποδεικνύεται και στο βασικό κείμενο ιδεολογικών αρχών αλλά και στην πληθώρα
των άρθρων που δημοσιεύει κατά καιρούς, όπως επίσης και στις ομιλίες –
παρουσιάσεις της μέσα στη Βουλή, δείχνοντας την εναντίωση της στην αριστερή
πολιτική. Οι επιθέσεις κατά του αριστερού χώρου δεν αποδεικνύονται μόνο μέσα από
το λόγο και τα γραπτά της ΧΑ αλλά και από τις βίαιες πράξεις της (δολοφονική
επίθεση Παύλου Φύσσα και Δημήτρη Κουσουρή, δολοφονική ενέδρα κατά των
συνδικαλιστών του ΠΑΜΕ και τα πολυσυζητημένα περιστατικά βίας σε τηλεοπτικούς
σταθμούς με πρωταγωνίστριες τη Λιάνα Κανέλλη και τη Ρένα Δούρου):

*«Τη συνέχεια της εθνικής συνειδήσεως προσπαθούν να αμφισβητήσουν ψευτοϊστορικοί
της νέας αριστεράς..., ο ΣΥΡΙΖΑ δεν είναι τίποτε άλλο από ένα νέο ΠΑΣΟΚ, μία
πολιτική παράταξη προορισμένη να υπηρετήσει το κυρίαρχο σύστημα...»*

Συνεχίζοντας την ανάλυση του ιδεολογικού κειμένου της ΧΑ, παρατηρούμε ότι
ένα μεγάλο μέρος του είναι αφιερωμένο στο ρόλο των μέσων ενημέρωσης. Η
κατηγορηματική στάση ενάντια στα ΜΜΕ είναι διάχυτη σε όλο το κείμενο. Τα ΜΜΕ
καθίστανται στόχος κατηγοριών για εσφαλμένες ειδήσεις και μαζική διαφθορά.
Ωστόσο, αναφορικά με τις κατηγορίες εναντίον των ΜΜΕ παρατηρούμε ορισμένα
αντιφατικά στοιχεία. Ενώ από τη μια πλευρά, ο αρχηγός της ΧΑ κατηγορεί τα
κανάλια ότι δεν προβάλλουν την ΧΑ όσο θα έπρεπε και ότι δεν της δίνουν το βήμα
που χρειάζεται για να επικοινωνήσει το πρόγραμμά της, από την άλλη πλευρά ο
αρχηγός και τα μέλη της ισχυρίζονται ότι τα μέσα ενημέρωσης ασχολούνται με την

ΧΑ με σκοπό να την «χτυπήσουν» καθώς φοβούνται τη συνεχώς αυξανόμενη δυναμική της παρουσία. Εν ολίγοις, η ακροδεξιά οργάνωση ισχυρίζεται ότι τα ΜΜΕ ασκούν σκοπίμως αρνητική κριτική στην ΧΑ με σκοπό να τη βλάψουν καθώς τα εκλογικά της ποσοστά ολοένα και αυξάνονται:

«Σημεία και τέρατα τα όσα γράφτηκαν και ειπώθηκαν εις βάρος μας από τα ΜΜΕ..., είναι αγώνας θυσίας και αυτό δεν μπορούν να το καταλάβουν οι επαγγελματίες ψεύτες των ΜΜΕ και της κλεптоκρατίας..., Τόσο από τους φιλελεύθερους της ψευτοδεξιάς, όσο και από την κυριαρχούσα στα ΜΜΕ αριστερά..., τα ΜΜΕ, τα οποία μας κατηγορούν ότι δεν έχουμε πρόγραμμα....

«Έτσι λοιπόν, δεν μας αγγίζει η λάσπη και οι ψευδολογίες των ΜΜΕ, τα οποία έχουν ξεπεράσει κάθε όριο μίσους και γελοιότητας και μας συνδέουν με καταστάσεις άλλου χρόνου και άλλου τόπου...».

Αφήσαμε για το τέλος μια σημαντική θεματική η οποία καταλαμβάνει μεγάλο μέρος του ιδεολογικού κειμένου της ΧΑ. Πρόκειται για την επιρροή της Παγκοσμιοποίησης, της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) και σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, των ξένων «μεγάλων δυνάμεων». Αντιλαμβανόμαστε ότι για την ΧΑ οι ξένες δυνάμεις αποτελούν τα «ξένα αφεντικά» που αναγκάζουν το ελληνικό έθνος να υποταχτεί. Οι ισχυρισμοί ότι η χώρα μας εξυπηρετεί ξένα συμφέροντα είναι διάχυτοι σε όλο το κείμενο και τις δηλώσεις τους. Η Παγκοσμιοποίηση, σύμφωνα με τον Γενικό Γραμματέα του κόμματος, βλάπτει τα σχέδια του ελληνικού λαού προς όφελος των μεγάλων δυνάμεων. Όλα τα δεινά της χώρας και η οικονομική κρίση, αποτελούν ένα καλοστημένο σχέδιο εξωτερικών παραγόντων, δηλαδή των Ευρωπαίων:

«Όλη αυτή η ζοφερή κατάσταση διαπιστώνουμε σήμερα στα 2012, στον καιρό των Μνημονίων να κορυφώνεται επικίνδυνα και να απειλεί αυτήν την ίδια την επιβίωση του Έθνους μας..., Το ερώτημα είναι ποιος θα προλάβει πρώτος: Το διεθνές νομισματικό ταμείο ή η 4η Τουρκική στρατιά; ..., Δεν μας δίνουν λεφτά οι Γερμανοί και η κ. Μέρκελ, μας πουλάνε λεφτά. Και μας τα πουλάνε μάλιστα, πάρα πολύ ακριβά. «Οι Γερμανοί δεν είναι φίλοι μας...,

«Ναι, όλα μοιάζουν χαμένα μέσα στον νέο κόσμος της «παγκοσμιοποίησης» και για την Ελλάδα, αλλά και για την Ανθρωπότητα ολόκληρη... Το μνημόνιο εναντίον του οποίου η ΧΡΥΣΗ ΑΥΓΗ έχει τεθεί από την πρώτη στιγμή, αποδεικνύεται όλο και περισσότερο ότι θα είναι η ταφόπλακα του Έθνους...»

Συνοψίζοντας, σε αυτό το σημείο μπορούμε να αναφέρουμε επιγραμματικά τις βασικές θεματολογίες που παρουσιάζονται στα κείμενα που μελετήσαμε. Στην κορυφή της ιεραρχίας (από άποψη συχνότητας) καθίσταται με -θετική αναφορά- το έθνος (φυλή, καταγωγή, αίμα, τιμή) και ακολουθούν: το μεταναστευτικό ζήτημα, η Παγκοσμιοποίηση, η Αριστερά, το διεφθαρμένο κράτος και τα ΜΜΕ με αρνητική αναφορά, καθώς και ο φασισμός-ναζισμός με καμουφλαρισμένη θετική αναφορά. Η σύνδεση – συγκριτική μελέτη αυτών των θεματικών με τις προγραμματικές θέσεις ακολουθεί παρακάτω. Αν θέλουμε να πραγματοποιήσουμε μία σύντομη περίληψη του ιδεολογικού κειμένου της ΧΑ, αναφέροντας τόσο τις θεματικές με τη μεγαλύτερη συχνότητα, όσο και τις θεματικές πολιτικής στις οποίες δεν εστιάζει με μεγάλη βαρύτητα τότε θα επισημάνουμε περιληπτικά τα εξής:

Η ιδεολογική αφήγηση της ΧΑ εστιάζει στον αγώνα του κινήματος ενάντια στην οικονομική, πολιτική, πολιτιστική κρίση, η οποία προκύπτει ως απόρροια του «αμαρτωλού καθεστώτος», των «ξένων πλουτοκρατών» και των «διεθνών επικυρίαρχων». Ο πολυετής αγώνας της οργάνωσης, έγκειται στη σθεναρή αντίσταση στα μνημόνια και στην πίστη για ένα «ανεξάρτητο Εθνικό Κράτος». Η καταστροφή της φυλετικής ταυτότητας προκαλείται από αυτούς που εξουσιάζουν με την συμπαράσταση των «δήθεν ανεξάρτητων μέσων ενημέρωσης». Τα θεμελιώδη προβλήματα που καλείται να αντιμετωπίσει το ελληνικό κράτος σύμφωνα με την οργάνωση είναι τα εξής: α) την τουρκική απειλή, β) τους μυριάδες λαθρομετανάστες, γ) την ανεξέλεγκτη εγκληματικότητα, δ) το μαρασμό της οικονομίας, ε) την απουσία πρωτογενούς παραγωγής, στ) τη διάλυση της παιδείας, ζ) το αδύναμο σύστημα υγείας, η) την απαξίωση του εθνικού πολιτισμού των Ελλήνων κλπ. Τα πιστεύω της ΧΑ δεν ταυτίζονται ούτε με τον φιλελευθερισμό ούτε και με τον μαρξισμό, αλλά με τον εθνικισμό, διότι πάνω από όλα τοποθετούν την εθνική συνείδηση.

Σύμβολο της οργάνωσης είναι το «αρχαίο ελληνικό σύμβολο Μαίανδρος», το οποίο δε φέρει καμία σύνδεση ούτε με τη Γερμανία ούτε με την Ιταλία. Τα χρώματα της περιλαμβάνουν πρωτίστως το «κυανούν» που είναι το χρώμα της ελληνικής

σημαίας, το άσπρο, το κόκκινο και το μαύρο, σύμφωνα με τον δημόσιο και επίσημα προβαλλόμενο ισχυρισμό της, όχι διότι θυμίζουν τα χρώματα του ναζισμού, αλλά γιατί αποτελούν τα βασικά χρώματα που χρησιμοποιούσαν στα λάβαρα τους οι ήρωες του 1821.

Η ΧΑ «δρα μέσα στα πλαίσια της συνταγματικής τάξεως» για αυτό το λόγο αποτελεί ένα «απόλυτα νόμιμο πολιτικό Κίνημα». Για τα ηγετικά στελέχη και τα μέλη της ΧΑ, ιδεολογία σημαίνει πιστεύω και αγωνίζομαι για το Έθνος, για την ιδέα της φυλής, για τον ελληνικό πολιτισμό, την παράδοση, τη γλώσσα, την τέχνη, τα ήθη και τα έθιμα του τόπου μας.

Η ΧΑ αποτελεί ένα «σύγχρονο και δυναμικό κίνημα» σε ετοιμότητα να πολεμήσει «αδίστακτα όποιον επιβουλεύεται την ελληνική πατρίδα».

3.3. Συγκλίσεις και αποκλίσεις μεταξύ των προεκλογικών θέσεων και των ιδεολογικών αρχών

Σε αυτό το σημείο, έχοντας ήδη αναλύσει λεπτομερώς τις προεκλογικές θέσεις και τις ιδεολογικές αρχές της ΧΑ, κρίνεται απαραίτητο να πραγματοποιήσουμε μια συγκριτική μελέτη αυτών των δύο αναλύσεων, προκειμένου να ανιχνεύσουμε πιθανές συγκλίσεις ή και αποκλίσεις μεταξύ τους.

Καταρχάς, όσον αφορά τις συγκλίσεις που προέκυψαν κατά την μελέτη των πρωτογενών δεδομένων μας, σε επίπεδο προγραμματικών και ιδεολογικών διακηρύξεων, μπορούμε να επισημάνουμε τα εξής: η ιδεολογία της ΧΑ όπως και η προγραμματική της τοποθέτηση βασίζεται κυρίως στον εθνικοφυλετισμό και τον ρατσισμό (Γεωργιάδου 2019). Ο εθνικισμός αποτελεί την κυρίαρχη ιδέα της οργάνωσης καθώς υμνεί το έθνος με κάθε δυνατό μέσο. *«Αγωνίζεται για μια Ελλάδα που να ανήκει στους Έλληνες»*. Σύμφωνα με τη ΧΑ, η ίδρυση ενός εθνικιστικού κράτους θα βοηθήσει στη δημιουργία μιας νέας κοινωνίας και έναν νέο τύπο ατόμου. Αποτυπώνοντας την υπεροχή της φυλής, δεν είναι λίγες οι φορές που έχει επισημάνει ότι η ελληνική ταυτότητα δεν μπορεί να αποκτηθεί εκ των υστέρων, διότι είναι κάτι με το οποίο γεννιέσαι (Βασιλοπούλου & Χαλικοπούλου 2015) εφόσον Έλληνας είσαι και δε γίνεσαι εκ των υστέρων. Επομένως, για την ΧΑ απώτερος σκοπός της είναι η «αποκατάσταση» του έθνους. Γι' αυτό το λόγο, το έθνος κατέχει την πρώτη θέση στις βασικές επιδιώξεις της, τόσο στην Ιδεολογική Διακήρυξη όσο και στα δύο μανιφέστο της.

Η πρωταρχική ιδεολογία της ΧΑ ήταν και είναι ο εθνικοσοσιαλισμός, παρά τις δημόσιες τοποθετήσεις της ηγεσίας και των στελεχών της οργάνωσης, ότι δήθεν αντλούν έμπνευση μόνο από τον «λαϊκό εθνικισμό»²⁷. Εμείς θα σταθούμε σε αυτή τη φράση που ειπώθηκε από τον ίδιο τον Ν. Μιχαλολιάκο, η οποία αποτυπώνει εν συντομία ένα μέρος από την ιδεολογία της ΧΑ :

«Είμαστε εθνικοσοσιαλιστές, έχουμε θέση και όχι άρνηση. Οι θέσεις μας εναντίον της δημοκρατίας και του καπιταλισμού και υπέρ της απαλλαγμένης από την εβραϊκή επιρροή Ευρώπης είναι απόρροια της ιδεολογίας μας. Ο εθνικοσοσιαλισμός ηττήθηκε

²⁷ Ο όρος «λαϊκός εθνικισμός» χρησιμοποιείται από την ΧΑ ως μια ιδέα η οποία πρεσβεύει τον υγιή επαναστατικό εθνικισμό. Ως ιδέα τάσσεται ενάντια στον καπιταλισμό και τον φιλελευθερισμό. Κυρίαρχη θέση κατέχει πάντα η πατρίδα, το έθνος, η φυλή, το αίμα και η καταγωγή. Ονομάζεται λαϊκός εθνικισμός διότι αγωνίζεται για τα συμφέροντα του λαού.

σε μια μεγάλη μάχη, ο ιστορικός του ρόλος όμως παραμένει ενεργός και ήδη επανέρχεται στο προσκήνιο»²⁸.

Μία ακόμη ομοιότητα που εντοπίσαμε μεταξύ των δύο αναλύσεων (προεκλογικών θέσεων και ιδεολογικών αρχών) είναι η αποτελεσματικότητα και η υπεροχή που διαθέτει η συγκεκριμένη οργάνωση έναντι άλλων κομμάτων, ανίκανων, κατά τα λεγόμενά τους, να βελτιώσουν την κατάσταση της χώρας. Για την ΧΑ απαιτείται μια «οριστική λύση», κάνοντας έτσι έναν έμμεσο πλην σαφή υπαινιγμό στη ναζιστική «τελική λύση». Τοποθετείται με ακραίες δηλώσεις απέναντι στην αναποτελεσματικότητα του κράτους και των προηγούμενων κυβερνήσεων. «*Το αμαρτωλό καθεστώς των κομμάτων του πολιτικού κατεστημένου...*». Επιπροσθέτως, ασκεί αυστηρή κριτική στους αντίπαλους πολιτικούς αρχηγούς αποκαλώντας τους ανίκανους, διεφθαρμένους και υπηρέτες των ξένων συμφερόντων. Η ΧΑ ζητά τη στήριξη του ελληνικού λαού για μια ισχυρή παρουσία μέσα και έξω από το ελληνικό Κοινοβούλιο, αποκτώντας με αυτό τον τρόπο νομιμότητα προκειμένου να αναλάβουν αυτοί να φέρουν τη λύση που επιζητά ο ελληνικός λαός, υπερασπίζοντας πάνω από όλα το εθνικό συμφέρον.

Ο παράγοντας της μετανάστευσης έχει συχνή κεντρική αναφορά στις δηλώσεις της ΧΑ. Η αντιμεταναστευτική πολιτική είναι διακριτή σε όλα τα κείμενα και τις επιδιώξεις της «*Άμεση εφαρμογή των νόμων για απέλαση όλων των λαθρομεταναστών εποίκων*». Η όξυνση του μεταναστευτικού ζητήματος εργαλειοποιήθηκε από τη ΧΑ, προβάλλοντας συνεχώς ως επιχείρημα ότι ο αριθμός των λαθρομεταναστών στη χώρα μας ήταν πολύ μεγαλύτερος από όσους μετανάστες μπορούσε να δεχτεί και να διαχειριστεί η χώρα. Σε επίπεδο πολιτικών προτάσεων, η ΧΑ βρίσκεται κοντά σε άλλα ελληνικά εθνικιστικά κόμματα, όπως ο ΛΑ.Ο.Σ., προωθώντας τον αλυτρωτισμό όσον αφορά τη Βόρεια Ήπειρο και ζητώντας την απέλαση από την Ελλάδα όλων των παράτυπων μεταναστών (Ellinas 2013). «*Κακούργημα η παράνομη είσοδος, με υποχρεωτική κοινωνική εργασία*». Η έννοια της «καθαρότητας» από αίτημα μετατρέπεται σε εθνική επιβολή²⁹. Για τη ΧΑ, το βασικό πρόβλημα είναι ότι απειλείται «η συστατική αλλοίωση της εθνοφυλετικής οντότητας» άρα πρόκειται για ένα πρόβλημα φυλετικό και όχι κοινωνικό (Παπαϊωάννου 2013). Έτσι,

²⁸ Η φράση αυτή έχει αποτυπωθεί γραπτώς σε μια αδημοσίευτη συνέντευξη του Μιχαολιάκου, βρισκόταν στο αρχείο της κόρης του και τέθηκε ως αναγνωστέο έγγραφο στη δίκη.

²⁹ Η έννοια της καθαρότητας αποτελεί πολύ συχνή ορολογία στη ρητορική της ΧΑ.

αντιλαμβανόμαστε ότι η ΧΑ δεν αποτελεί το τυπικό αντιμεταναστευτικό κόμμα. Γενικά, τα ακροδεξιά κόμματα, όπως και η ΧΑ θέτουν ως μείζον θέμα τη μετανάστευση και διαδίδουν κινδύνους που απειλούν τη χώρα προς όφελός τους (Φραγκουδάκη 2013).

Ομολογουμένως, ο τρόπος που η ΧΑ προσεγγίζει το μεταναστευτικό δεν περιορίζεται απλώς στην κλασσική ακροδεξιά προπαγάνδα περί εκδίωξης και επιστροφής των μεταναστών στη χώρα τους, αλλά μέσω των απειλών που αποκάλυπτα χρησιμοποιεί, παραπέμπει ευθέως σε ριζικές λύσεις προστασίας της φυλετικής καθαρότητας, γι' αυτό άλλωστε επικαλείται φανερά μια «τελική λύση» υπονοώντας και τη χρήση βίας αν χρειαστεί (Παπαϊωάννου 2013). Αναμφίβολα, το μεταναστευτικό για την ΧΑ προβάλλεται ως ζήτημα «εθνικής τιμής» και κάθαρσης.

Άλλη μια σύγκλιση που παρατηρούμε, βάσει των πρωτογενών δεδομένων μας, είναι η επικριτική στάση της ΧΑ προς το ευρωπαϊκό και παγκόσμιο γίγνεσθαι. Η εθνική κυριαρχία και ανεξαρτησία δεσπόζει σε όλα τα ιδεολογικά της κείμενα και τα μανιφέστο της. Αν και η ΧΑ δεν εναντιώθηκε φανερά στην ΕΕ και το ΔΝΤ, ουσιαστικά όμως αυτό αποδείκνυε με τα λόγια και τις πράξεις της:

«Το Λαϊκό Εθνικιστικό Κίνημα της ΧΡΥΣΗΣ ΑΥΓΗΣ βρίσκεται στην πρώτη γραμμή του αγώνα ενάντια στο εθνοκτόνο Μνημόνιο».

Υποστηρίζει, την περίοδο που διερευνάμε, την έξοδο από το ευρώ και την καθιέρωση ενός ισχυρού εθνικού νομίσματος. Δε δέχεται το Μνημόνιο διάσωσης της Ελλάδας, ζητά την ακύρωσή του και τη διαγραφή του δημόσιου χρέους. Αρκετές ήταν οι φορές που άσκησε κριτική στην ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και άλλες ήταν οι φορές που ζητούσε την εγκατάλειψη της Ευρωζώνης (Ellinas 2013). Εναντιωνόταν με κάθε ευκαιρία στο θέμα των ανοιχτών συνόρων και την μαζική εισροή προσφύγων και μεταναστών, λέγοντας ότι:

«Αλλοιώνουν την πληθυσμιακή σύνθεση, ώστε σε λίγα χρόνια οι Έλληνες να αποτελούμε μειοψηφία στον τόπο μας και από εθνικό κράτος να μετατραπούμε σε πολυεθνικό και πολυπολιτισμικό, όπως επιβάλλει το διεθνές σύστημα της παγκοσμιοποίησης».

Συνεχίζοντας την συγκριτική μας μελέτη, αντιληφθήκαμε ότι η επίθεση κατά της Αριστεράς και του Κομμουνισμού είναι διάχυτη τόσο στο κείμενο των ιδεολογικών αρχών, όσο και στα δύο μανιφέστο που εξετάζουμε. Άλλωστε ο βασικός της εχθρός είναι ομολογουμένως η Αριστερά.

Ο Τσίπρας και ο Σύριζα τρέμουν ακόμα και να προφέρουν την λέξη «δημοψήφισμα»..., Την ίδια ακριβώς προδοτική γραμμή ακολουθεί και ο Σύριζα, που δηλώνει πως δεν πρόκειται να εκμεταλλευθεί τα ενεργειακά κοιτάσματα της χώρας για λόγους... οικολογίας!»

Δεσπόζουσα θέση ως βασικό ιδεολογικό και προεκλογικό στοιχείο φαίνεται να κατέχει ο στρατός, η διατήρηση της εξωτερικής ασφάλειας και η άμυνα. Όμως, οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι οι αναφορές στον στρατό είναι πιο εμφανείς στα μανιφέστο παρά στο ιδεολογικό κείμενο. Άρα, εδώ ίσως ανιχνεύουμε την πρώτη μικρή απόκλιση. Σαφώς και υπάρχει ως αναφορά ο στρατός και η άμυνα ως στοιχείο του ιδεολογικού κειμένου, αλλά όχι με την ίδια ένταση όσο στο προεκλογικό κείμενο (manifesto) του 2012.

Μια ακόμη απόκλιση που εντοπίζουμε ανάμεσα στις ιδεολογικές αρχές και τις προγραμματικές θέσεις είναι η αναφορά στον ναζισμό – φασισμό. Τέτοιου είδους αναφορές είναι πολύ πιο εμφανείς στα ιδεολογικά κείμενα, τα περιοδικά και τα ενημερωτικά φυλλάδια της ΧΑ, παρά στα προεκλογικά της προγράμματα. Παρατηρούμε ότι κατά καιρούς, αν και έχει προσπαθήσει να αποκρύψει τέτοιες αναφορές, έχει εξυμνήσει ποικιλοτρόπως τον ναζισμό και τον Αδόλφο Χίτλερ. Το ιδεολογικό κείμενο της Χρυσής Αυγής που κυκλοφόρησε τη δεκαετία του 1980 με τον τίτλο «Διακήρυξη Ιδεολογικών Αρχών» φαίνεται σαν να εξυμνεί τον μεταπολεμικό νεοναζισμό, με μια αίσθηση αντί-χριστιανικής και αντί-μαρξιστικής χροιάς.

Είναι αλήθεια ότι στα προεκλογικά μανιφέστο της δεν διακρίνουμε σχεδόν καθόλου τέτοιες αναφορές, γεγονός το οποίο δικαιολογείται εν μέρει, εφόσον αναφερόμαστε στα προεκλογικά προγράμματα του 2012 και του 2015, όπου διεκδικούσε την ψήφο του ελληνικού λαού, προσπαθώντας να προβάλει μια στάση πιο μετριοπαθή και όχι τόσο ακραία³⁰. Άρα, αν και οι αναφορές στον ναζισμό ήταν

³⁰ Όπως αποδείχτηκε και στο εμπειρικό κομμάτι της παρούσας έρευνας, με τη δημιουργία των διαγραμμάτων που αποτυπώνουν την τοποθέτηση της ΧΑ στην κλίμακα Αριστεράς – Δεξιάς, είναι φανερό η μετριοπαθής της στάση.

εμφανείς, τουλάχιστον στα ιδεολογικά της κείμενα, στην ουσία όμως ήταν κάτι που επιμελώς απέκρυπτε από τα επίσημα κείμενα των προεκλογικών της θέσεων.

Συνεχίζοντας με την ανίχνευση των αποκλίσεων, μπορούμε να πούμε ότι στα μανιφέστο της, η ΧΑ πραγματοποιεί πιο ξεκάθαρη αναφορά στους τομείς που επιδιώκει να πραγματοποιήσει αλλαγές (υγεία, παιδεία, οικονομία, γεωργία, δικαιοσύνη κλπ.). Παρόλο που οι αναφορές σε αυτούς τους τομείς είναι λίγες, στην πραγματικότητα όμως είναι περισσότερες από τις αναφορές που γίνονται στο ιδεολογικό της κείμενο, διότι το ιδεολογικό της κείμενο αναφέρεται κατά κύριο λόγο στο έθνος, τον στρατό, τη μετανάστευση, το διεφθαρμένο πολιτικό σύστημα και την αρνητική συμβολή των ΜΜΕ. Οι περισσότερες αναφορές στους προαναφερθέντες τομείς (υγεία, δικαιοσύνη, παιδεία, γεωργία, οικονομία κλπ.) πραγματοποιούνται, με ελάχιστη διαφορά, κυρίως στο μανιφέστο του 2015. Αναφορές όπως:

«Έμφαση στην μάθηση της Ελληνικής Γλώσσας και Ιστορίας από την νέα γενιά..., Επιβολή αυστηρών ποινών στους παρανομούντες διοικητές νοσοκομείων, ιατρούς, νοσηλευτές και διοικητικούς υπαλλήλους..., Επιδότηση της μητρότητας και γενναία ενίσχυση των τρίτεκνων και πολύτεκνων οικογενειών..., Άμεση μετάταξη σε παραγωγικές θέσεις εργασίας όσων δημοσίων υπαλλήλων δεν έχουν ουσιαστικό αντικείμενο ενασχόλησης..., Διαγραφή χρεών με κοινωνικά κριτήρια..., Αξιοποίηση των ορυκτών μας για την παραγωγή βιολογικών λιπασμάτων..., Άμεση σύνδεση αγροτικής παραγωγής και κατανάλωσης. Οριστικό τέλος στην ασυδοσία των μεσαζόντων – αεριτζήδων..., Ο ενεργειακός πλούτος δεσμεύεται.» κ.α.

Τέλος, όσον αφορά το πεδίο των ΜΜΕ, παρατηρούμε και εδώ ορισμένες διαφοροποιήσεις. Η επικριτική στάση της ΧΑ είναι πιο έντονη στο ιδεολογικό της κείμενο, στα άρθρα που έχουν δημοσιευθεί στον ιστότοπό της και όχι τόσο στα μανιφέστο που εξετάζουμε. «Τα μέσα ενημέρωσης είναι όργανα χυδαίας προπαγάνδας». Παρατηρούμε ότι στο ιδεολογικό της κείμενο είναι πιο έκδηλη η επιθετική και κατηγορηματική στάση προς τα ΜΜΕ. Ενώ, η αναφορά που πραγματοποιεί για τα ΜΜΕ στα μανιφέστο της, αρκείται στο να τα εντάσσει ως μέρος του διεφθαρμένου πολιτικού συστήματος, χωρίς ουσιαστικά να επιτίθεται ευθέως σε αυτά.

Συνοψίζοντας, αντιλαμβανόμαστε ότι τα ιδεολογικά μοτίβα που ανιχνεύουμε, τόσο στα μανιφέστο της οργάνωσης όσο και στα κείμενα των ιδεολογικών αρχών της παρουσιάζουν αρκετές ομοιότητες και ελάχιστες διαφοροποιήσεις. Στην ουσία οι θέσεις της ταυτίζονται με τις αρχές της. Αυτό που επιδιώκει ως οργάνωση είναι να επιλέγει τον τρόπο με τον οποίο θα αποτυπώσει τα πιστεύω της στα δημόσια έγγραφά της. Άλλοτε καθίσταται πιο προκλητική και άλλοτε προσπαθεί να περάσει μια στάση πιο μετριοπαθή και όχι όσο ακραία όσο φαίνεται ότι είναι, με απώτερο σκοπό να προσελκύσει περισσότερους ψηφοφόρους ακόμη και από αντίπαλες πολιτικές παρατάξεις.

Συμπεράσματα

Φθάνοντας στο τέλος αυτής της διπλωματικής εργασίας, αυτό που αξίζει να συγκρατήσουμε από το θεωρητικό μέρος είναι η πολυπλοκότητα που παρουσιάζει η ακροδεξιά κομματική οικογένεια. Το φαινόμενο της ευρωπαϊκής άκρας δεξιάς δεν είναι μόνο αντιφατικό αλλά και σύνθετο. Το γεγονός αυτό προκύπτει από την απουσία σαφών ορισμών, με συνέπεια τις δυσκολίες στον προσδιορισμό του φαινομένου. Εμείς προσπαθήσαμε να οριοθετήσουμε την άκρα δεξιά βάσει των επικρατέστερων ορισμών, κατά την κρατούσα βιβλιογραφία, παραθέτοντας έναν μέγιστο και έναν ελάχιστο ορισμό (Mudde 2007, Carter 2018). Στη συνέχεια, προσπαθήσαμε να παρουσιάσουμε την πορεία της άκρας δεξιάς στην κομματική σκηνή, μέσα από τη διάσταση της κομματικής προσφοράς και της κομματικής ζήτησης, εκ των οποίων προκύπτουν παράγοντες ικανοί να οδηγήσουν ένα πολιτικό κόμμα στην εκλογική επιτυχία ή ακόμη και στην εκλογική αποτυχία.

Ως μελέτη περίπτωσης, επιλέξαμε να ασχοληθούμε με το ακροδεξιό κόμμα της Χρυσής Αυγής. Αυτό, αν και προϋπάρχει εδώ και αρκετές δεκαετίες ως πολιτική οργάνωση, πρόσφατα, απέκτησε πολιτική ορατότητα και εκλογική εκπροσώπηση στο ελληνικό Κοινοβούλιο, ενώ ήδη η οργάνωση βρίσκεται χωρίς κοινοβουλευτική εκπροσώπηση στο περιθώριο της πολιτικής σκηνής, μετά την ολοκλήρωση της πολύχρονης δίκης και την απαγγελία των κατηγοριών περί σύστασης και διεύθυνσης εγκληματικής οργάνωσης.

Η συγκεκριμένη οργάνωση, από την πρώτη στιγμή που πρωτοεμφανίστηκε στον δημόσιο βίο, έλαβε ποικίλες μορφές και διαστάσεις, όμως ο πυρήνας της παρέμεινε επί σχεδόν τρεις δεκαετίες αμετάβλητος. Πιο συγκεκριμένα, ως προς τη βασική του σύνθεση, παρατηρούμε ότι ο κλειστός ηγετικός πυρήνας της οργάνωσης παραμένει αρκετά σταθερός από την εποχή της ίδρυσής της έως την πρόσφατη περίοδο, με τον αρχηγό να αποτελεί τον πυρήνα της οργάνωσης και στο πρόσωπο του οποίου διακρίνουμε πλήρη υποταγή και πειθαρχία. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ο αρχηγός της ΧΑ είναι σήμερα ο μακροβιότερος ηγέτης πολιτικού σχηματισμού στην Ελλάδα (Ψαρράς 2012) αν και για πολλά χρόνια η οργάνωση του είχε περιορισμένη πολιτική παρουσία.

Αυτό που ξεχωρίζει στην ΧΑ και την καθιστά μοναδική περίπτωση ακροδεξιού κόμματος είναι η φανερά νεοναζιστική ιδεολογία της. Οι ναζιστικές επιρροές διαπερνούν την ιδεολογία της ακροδεξιάς οργάνωσης και, αν και προσπαθεί να

«καμουφλάρει» αυτή την ταυτότητα, στην πραγματικότητα δεν καταβάλλει μεγάλη προσπάθεια να την αποκρύψει. Ο εθνικοσοσιαλιστικός χαρακτήρας της οργάνωσης, αποδεικνύεται και από την ίδια τη Διακήρυξη Ιδεολογικών Αρχών, συγκεκριμένα στο δεύτερο κεφάλαιο που φέρει τον τίτλο *«Είμαστε οι γιοι εκείνων που ηττήθηκαν»*.

«Μας είπανε ναζί, μία, δύο, δέκα. Δεν μας είπανε όμως ποτέ κλέφτες. Αυτά τα χέρια μπορεί καμιά φορά να χαιρετάνε έτσι χαιρετάει ναζιστικά, αλλά είναι καθαρά χέρια. Δεν είναι βρώμικα, δεν έχουν κλέψει».

Είναι εμφανές ότι το ιδεολογικό της προφίλ διαπνέεται από τον αντισημιτισμό, το μίσος και τις ακρότητες των ναζί. Μιμείται ολοφάνερα τη μιλιταριστική συμπεριφορά και δομή των ναζί· παρόλο που τα μέλη της υποστηρίζουν δημόσια ότι δεν είναι φιλοναζιστές αλλά «Έλληνες εθνικιστές» (Φραγκουδάκη 2013). Αν και η ίδια η ΧΑ πολλάκις αρνείται τη ναζιστική ετικέτα που χρησιμοποιούν οι άλλοι για να την περιγράψουν, τα έγγραφα των κομμάτων κάθε άλλο παρά αποκρύπτουν την ιδεολογική της καταγωγή από τις ολοκληρωτικές και αυταρχικές μεσοπολεμικές ιδεολογίες (Ellinas 2013). Μάλιστα σε ένα οπτικοακουστικό υλικό από την ομιλία του Νίκου Μιχαλολιάκου σε εκδήλωση νεολαίας της ΧΑ στο Γουδί ειπώθηκε η εξής φράση:

«Δεν είμαστε Λεπέν... είμαστε η σπορά των ηττημένων του 1945, είμαστε οι εθνικιστές, οι εθνικοσοσιαλιστές, οι φασίστες».

Μολονότι η ΧΑ ανήκει στην ευρύτερη ακροδεξιά κομματική οικογένεια, ουσιαστικά διαφέρει από τα υπόλοιπα ακροδεξιά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης (Έλληνας 2017) καθώς εμφανίζεται ως μια ακραία αντιμεταναστευτική και νεοναζιστική οργάνωση, σύμφωνα με το ιδεολογικό κριτήριο του Ignazi που αναφέραμε στο θεωρητικό μέρος. Από την έρευνά μας προκύπτει ότι η ΧΑ είναι το κατεξοχήν εξτρεμιστικό εθνικιστικό, ακραία αντιμεταναστευτικό και ρατσιστικό κόμμα. Πρόκειται για ένα κόμμα αντικοινοβουλευτικό, αντισυστημικό και νεοναζιστικό. Ως ιδιότυπο κόμμα η ΧΑ προβάλλει φανερά τη φιλοναζιστική αντίληψη, φέροντας γνωρίσματα πολιτοφυλακής και δρώντας ως ιδιωτικός παραστρατιωτικός μηχανισμός (militia) (Γεωργιάδου 2014). Η στρατηγική της

έγκειται στο να εδραιωθεί τόσο πολιτικά όσο και στρατιωτικά μέσω της σύγκρουσης και της χρήσης βίας.

Αξιοποιώντας τα πρωτογενή δεδομένα που είχαμε στη διάθεσή μας (προγραμματικές θέσεις και ιδεολογικές αρχές) μπορέσαμε και ανιχνεύσαμε τα βασικά ιδεολογικά μοτίβα που παρουσιάζονται στο λόγο της και αποτυπώνουν την συνολικότερη ιδεολογία της: φυλετισμός, αντισημιτισμός, νατιβισμός, ρατσισμός, αντιμαρξισμός, αντί-ιμπεριαλισμός και λαϊκισμός. Αυτό που γίνεται εύκολα αντιληπτό μελετώντας την ΧΑ είναι ότι δεν πρόκειται για το τυπικό αντιμεταναστευτικό κόμμα, καθώς οι ιδέες και κυρίως οι πρακτικές που χρησιμοποιεί είναι πολύ πιο ακραίες. Η ΧΑ φαίνεται να εμφανίζεται πιο ακραία διότι ενεργεί στο όνομα *«της φυλής, του αίματος και της καταγωγής»*. Καθίσταται ομολογουμένως αντιληπτό ότι τάσσεται φανερά κατά των Εβραίων, παρατηρώντας την οργάνωση να επιδίδεται σε ακραίες πράξεις, βεβηλώνοντας ακόμη και τάφους Εβραίων. Θεωρεί ότι η βασική απειλή του Έθνους είναι οι μετανάστες και γι' αυτό τάσσεται απέναντί τους με βίαιη ακτιβιστική δράση.

Χωρίς αμφιβολία, η ΧΑ καθίσταται ένα ακραία αντιμεταναστευτικό κόμμα, καθώς για αυτή δεν υπάρχει νόμιμη μετανάστευση. Δεν επιδιώκει απλώς να περιορίσει τη μετανάστευση, αλλά αυτό που επιδιώκει είναι να «καθαρίσει» τη χώρα από κάθε «ξένη» παρουσία. Δεν κάνει διακρίσεις ανάμεσα στους μετανάστες, καθώς για την ίδια όλοι λογίζονται ως «λαθρομετανάστες» ακόμη κι αν κάποιοι έχουν αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια (Βασιλοπούλου & Χαλικιοπούλου 2013, Γεωργιάδου 2019).

Η αντιμεταναστευτική πολιτική αποδείχτηκε ένα από τα βασικά εργαλεία της προκαλώντας την αύξηση των εκλογικών της ποσοστών. Παράλληλα με την αντιμεταναστευτική πολιτική η ΧΑ επιδόθηκε σε πράξεις βίαιου ακτιβισμού εναντίον μεταναστών, παίρνοντας με το μέρος της μερίδα των ψηφοφόρων που διαπνεόταν από τέτοιου είδους ρατσιστικές στάσεις και συμπεριφορές, συνήθως στάσεις «τιμωρητικές» για το πολιτικό σύστημα και τους αντίπαλους πολιτικούς αρχηγούς.

Επιπλέον, πρόκειται για μια οργάνωση φανερά αντισυστημική, καθώς δεν διστάζει να αποκαλεί το πολιτικό σύστημα «διεφθαρμένο» και τους πολιτικούς αντιπάλους «κλέφτες». Υποστηρίζει τις υπερεξουσίες που συγκεντρώνονται στο πρόσωπο του ενός (είτε πρόκειται για τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας σε καθολικό επίπεδο με τη συμμετοχή του λαού μέσω δημοψηφισμάτων για τα κρίσιμα εθνικά ζητήματα, είτε πρόκειται για τον ίδιο τον αρχηγό της δικής τους οργάνωσης, γεγονός το οποίο

προκύπτει από την ιδιαίτερη κομματική τους συνοχή, στο πρόσωπο του οποίου επιζητείται η πλήρης υποταγή και πειθαρχία).

Η περίοδος εκλογικής ανόδου της ΧΑ εμπίπτει σε ένα νέο πλαίσιο εκλογών, το οποίο προσδιορίστηκε από τον παράγοντα του Μνημονίου και τις επιπτώσεις του στον ελληνικό λαό, την κατάρρευση του ΠΑΣΟΚ και την αδυναμία της ΝΔ να καρπωθεί, προς όφελός της, τις απώλειες του κυβερνώντος κόμματος (Κουστένης 2014). Έτσι η ΧΑ με βασικό εργαλείο το αίσθημα της απογοήτευσης, του φόβου και της κάθαρσης προσάρμοσε την ατζέντα της για να καρπωθεί μεγάλη μερίδα του ελληνικού λαού υιοθετώντας από την μια πλευρά την αντιμνημονιακή ρητορική και από την άλλη πλευρά τον έντονο ρατσιστικό λόγο.

Εκτός αυτών, σημαντικός είναι και ο ρόλος που διαδραματίζουν τα μέσα ενημέρωσης στη δυναμική παρουσία ορισμένων κομμάτων. Έχει υποστηριχτεί ότι η «συχνή παρουσία στα μέσα ενημέρωσης δίνει την εντύπωση ότι υπάρχει πλήθος οπαδών και δημιουργεί μια εικόνα πολιτικής σπουδαιότητας» (Ελληνας 2012). Έτσι έγινε και με την ΧΑ, η οποία αξιοποίησε προς όφελός της την αυξανόμενη προβολή που τύγχανε από το 2010 και έπειτα για να αποκτήσει πολιτική ορατότητα και να εξέλθει του πολιτικού περιθωρίου. Σε αυτό το σημείο θα δανειστούμε την ορολογία «Big Bang» του Παπασαραντόπουλου³¹, για να αποτυπώσουμε την αυξημένη προβολή από τη μεριά των ΜΜΕ, τότε που ηγετικά στελέχη της ΧΑ παρευρίσκονταν ως καλεσμένοι σε αρκετές τηλεοπτικές εκπομπές, με αποκορύφωμα το περιστατικό που σημειώθηκε στην πρωινή εκπομπή του Γιώργου Παπαδάκη, «Καλημέρα Ελλάδα» με καλεσμένους τους Ηλία Κασιδιάρη, Ρένα Δούρου και Λιάνα Κανέλλη (Παπασαραντόπουλος 2014). Μετά από αυτή την πολλαπλή αναμετάδοση του περιστατικού, παρατηρήθηκε ραγδαία άνοδος στα δημοσκοπικά ποσοστά της ΧΑ.

Από το παραπάνω περιστατικό αντιλαμβανόμαστε ότι και η αρνητικού περιεχομένου προβολή από τα ΜΜΕ, μπορεί να συμβάλλει στην εκλογική άνοδο ενός πολιτικού κόμματος, διότι όπως επισημάναμε και στο θεωρητικό μέρος, τα ΜΜΕ δύναται να προσφέρουν ορατότητα σε ένα πολιτικό κόμμα είτε μέσω της θετικής προσέγγισης, είτε μέσω της αρνητικής προσέγγισης είτε ακόμη και μέσω της άγνοιας, όπου έμμεσα και όχι σκοπίμως, προβάλλονται ζητήματα που εμπίπτουν στην ατζέντα των ακροδεξιών κομμάτων. Στην περίπτωση μας δεν θεωρούμε ότι υπήρξε άγνοια από την πλευρά των ΜΜΕ.

³¹ Υπονοώντας την «έκρηξη» των εκλογικών ποσοστών μετά το συγκεκριμένο περιστατικό.

Συνεπώς, σε επίπεδο ιδεολογικών και προγραμματικών διακηρύξεων, αντιλαμβανόμαστε ότι πρόκειται για ένα νεοναζιστικό μόρφωμα του οποίου το ιδεολογικό προφίλ ενισχύεται από την ιδέα του εθνικισμού. Η ΧΑ προσομοιάζει στον φασισμό καθώς απορρίπτει τον κομμουνισμό και τον φιλελευθερισμό. Ο λόγος εναντίωσής της στον κομμουνισμό και την φιλελεύθερη δημοκρατία προκύπτει διότι, σύμφωνα πάντα με την ίδια, πρόκειται για έννοιες και ιδανικά που *«υπηρετούν ξένα συμφέροντα και προκαλούν κοινωνική σήψη»* (Βασιλοπούλου & Χαλικοπούλου 2015). Η στάση της ΧΑ απέναντι στο ευρωπαϊκό και διεθνές γίνεσθαι είναι καταγγελτική, εφόσον υποστηρίζει δημόσια ότι η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΕ ήταν ένα λάθος.

Αυτό που παραμένει αναπάντητο ερώτημα είναι αν τελικά η εκλογική της επικράτηση, τόσο στις εκλογές του 2012 όσο και στις εκλογές του 2015, κρίθηκε από τον καθοριστικό παράγοντα της ιδιαίτερης ιδεολογίας της. Θεωρούμε πως η ιδεολογία της διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο, αλλά σαφώς υπάρχει ένας ευρύτερος συνδυασμός παραγόντων που οδήγησε στην εκλογική της εκτόξευση, καθώς κρίνουμε ότι η επιτυχία της, τη δεδομένη χρονική περίοδο, ήταν πολυπαραγοντική. Άλλωστε, όπως αποδείχτηκε από την μελέτη των πρωτογενών δεδομένων και την κατασκευή των τριών διαγραμμάτων που απεικονίζουν την τοποθέτηση της ΧΑ στην κλίμακα Αριστεράς – Δεξιάς, η ΧΑ εμφανίζεται έχοντας μετριοπαθή ιδεολογία. Η συγκεκριμένη μετριοπαθής ιδεολογία φανερώνει ότι η ΧΑ δεν εμφανίζεται καθόλου ακραία, τουλάχιστον ιδεολογικά, σαν να μην εντάσσεται χωροθετικά στην κατηγορία των ακροδεξιών κομμάτων ³². Οπότε συμπεραίνουμε ότι, η ιδεολογία της ΧΑ ήταν ισχυρή, γιατί ήταν ιδιαίτερη και πρωτόγνωρη για τα ελληνικά δεδομένα, αλλά όχι υπερβολικά ακραία ή τουλάχιστον δεν εμφανίζεται ως τέτοια λαμβάνοντας υπόψη τον τρόπο που επέλεξε να τη θεματοποιήσει προεκλογικά με βάση τις θέσεις της στο προεκλογικό της πρόγραμμα.

Αν θέλουμε να αναζητήσουμε τα πραγματικά αίτια που οδήγησαν την ΧΑ στην ολοένα και αυξανόμενη εκλογική της πορεία, εκτός της ιδιαίτερης ιδεολογίας της και των προγραμματικών της τοποθετήσεων, τότε σίγουρα θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας αρχικά την επιρροή της οικονομικής κρίσης, την ανεργία και την διεθνή επιρροή για τα οικονομικά ζητήματα της χώρας (μνημόνια). Εν συνεχεία, είναι απαραίτητο να

³² Σε επίπεδο προγραμματικών και ιδεολογικών τοποθετήσεων δεν εμφανίστηκε ποτέ υπερβολικά ακραία, αλλά δε επίπεδο ακτιβιστικών δράσεων αποδείχτηκε το πιο ακραίο και βίαιο κόμμα για τα ελληνικά δεδομένα.

λάβουμε υπόψη μας, την όξυνση του μεταναστευτικού ζητήματος, την αυξημένη εγκληματικότητα σε κεντρικές πόλεις, την αγανάκτηση και την απογοήτευση των Ελλήνων πολιτών μέσω της τιμωρητικής τους στάσης. Τέλος, δεν πρέπει να αφήσουμε εκτός αναφοράς την κατάσταση του πολιτικού συστήματος, τη δεδομένη περίοδο, με την κατάρρευση του δικομματισμού. Η εισαγωγή των παραπάνω ζητημάτων στη δημόσια ατζέντα της αποτέλεσαν μέρος των προγραμματικών της θέσεων και των ιδεολογικών της αρχών. Πρόκειται για έναν συνδυασμό παραγόντων που αξιοποίησε η ΧΑ, προς όφελός της και είχε ως αποτέλεσμα την είσοδό της στο ελληνικό Κοινοβούλιο.

Αυτό που συνάγεται ως τελικό συμπέρασμα είναι ότι η ΧΑ δεν παρουσιάζεται ως το κατεξοχήν αντιφατικό ακροδεξιό φαινόμενο, αλλά ως ένα ιδιαίτερο και μοναδικής περίπτωσης ακροδεξιό κόμμα. Η ιδιαίτερη φυσιογνωμία της παρέμεινε έκδηλη ακόμη κι όταν εισήχθη στη Βουλή (χρήση έντονου ρατσιστικού – μισαλλόδοξου λόγου ³³, χρήση ναζιστικών συμβόλων, στρατιωτική παρουσία, ακτιβιστική δράση και έντονη χρήση βίας). Αν και προσπάθησε, έστω κατά το φαίνεσθαι, να «καμουφλάρει» κάθε σύνδεσή της με τον ναζισμό, είναι ολοφάνερο ότι ουδέποτε έκρυψε τις νεοναζιστικές της καταβολές. Επίσης, ουδέποτε παρουσιάστηκε ως ένα δημοκρατικό, φιλελεύθερο και κοινοβουλευτικό κόμμα, ακόμα και όταν συμμετείχε στις συζητήσεις εντός της Βουλής με τις προβλεπόμενες δημοκρατικές διαδικασίες. Επιπλέον, είναι ολοφάνερο ότι η ΧΑ αποτελεί το κατεξοχήν προσωποκεντρικό κόμμα στην κορυφή του οποίου είναι ο αρχηγός, ο οποίος βρίσκεται σε αυτό το αξίωμα από την περίοδο ιδρύσεως της οργάνωσης υποστηρίζοντας ότι εκπροσωπεί πάνω από όλα τα συμφέροντα του ελληνικού λαού. Συνεπώς, δε θα ονομάζαμε την ΧΑ ως αντιφατικό φαινόμενο, με την έννοια του αντιφατικού φαινομένου που προβάλλει η ακροδεξιά κομματική οικογένεια, εφόσον είχε ξεκάθαρη ιδεολογική συνοχή και τοποθέτηση, χωρίς να υπεκφεύγει των αξιών της και χωρίς να αποκρύπτει την πραγματική της ταυτότητα.

Αναμφίβολα η ΧΑ με την είσοδό της στην ελληνική Βουλή άφησε το στίγμα της στον κομματικό ανταγωνισμό, καλλιεργώντας την ιδέα μιας «εθνικιστικής λύσης» και αποτέλεσε παγκόσμιο φαινόμενο μελέτης περίπτωσης, ως ένα πρωτόγνωρο κόμμα της ευρύτερης κομματικής οικογένειας της άκρας δεξιάς.

³³ Ο μισαλλόδοξος λόγος είναι ο προκλητικός και εκφοβιστικός λόγος που προκαλεί διακρίσεις και διεγείρει το μίσος μεταξύ των ανθρώπων. Οι διακρίσεις αφορούν τη διαφορετικότητα των ανθρώπων λόγω του χρώματος, της φυλής, της καταγωγής, της θρησκείας και των σεξουαλικών προτιμήσεων. Πιο αναλυτικά βλ. <https://www.greek-language.gr/>

Βιβλιογραφία – Πηγές

Ελληνόγλωσση

- Βασιλοπούλου, Σ. & Χαλικοπούλου, Δ. (2015). *Η εθνικιστική λύση της Χρυσής Αυγής – κρίση του έθνους-κράτους και άνοδος της άκρας δεξιάς στην Ελλάδα*. Εκδόσεις Επίκεντρο. Θεσσαλονίκη.
- Βούλγαρης, Γ. & Νικολακόπουλος, Η. (2014). *2012 – ο διπλός εκλογικός σεισμός*. Εκδόσεις Θεμέλιο. Αθήνα.
- Γεωργιάδου, Β. (2004). *Το Πολιτικό Κράμα της Ακροδεξιάς*. Πρόλογος στην ελληνική έκδοση. Σε P. Hainsworth, επιμ., *Η Ακροδεξιά. Ιδεολογία-Πολιτική-Κόμματα*. Επιμέλεια Β. Γεωργιάδου, μετάφραση Θ. Αθανασίου. Εκδόσεις Παπαζήσης. Αθήνα.
- Γεωργιάδου, Β. (2008). *Η άκρα δεξιά και οι συνέπειες της συναίνεσης – Δανία – Νορβηγία – Ολλανδία – Ελβετία – Αυστρία – Γερμανία*. Εκδόσεις Καστανιώτη. Αθήνα.
- Γεωργιάδου, Β. (2014). *Ψήφος-ρεβάνς των επισφαλών και νέες πολιτικές ευκαιρίες. Η εκλογική άνοδος της Χρυσής Αυγής στις βουλευτικές εκλογές του 2012*.
- Γεωργιάδου, Β. (2014). *Από την Εθνική Παράταξη στη Χρυσή Αυγή. Δεξιός λαϊκισμός και εξτρεμισμός στην Ελλάδα της κρίσης*.
- Γεωργιάδου, Β. (2019). *Η άκρα δεξιά στην Ελλάδα – 1965-2018*. Εκδόσεις Καστανιώτη. Αθήνα.
- Έλληνας, Α. (2012). *Τα μέσα Ενημέρωσης και η Άκρα Δεξιά στη Δυτική Ευρώπη, παίζοντας το χαρτί του Εθνικισμού*. Εκδόσεις Επίκεντρο. Θεσσαλονίκη.
- Κουντούρη, Φ. (2017). 'Η επικοινωνιακή διάσταση της πολιτικής : η διαμόρφωση του κομματικού σκηνικού υπό την κυριαρχία των ΜΜΕ στον δημόσιο χώρο'. Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, 35, 57-88.
- Κουστένης, Π. (2014). 'Αποδόμηση και αναδόμηση των εκλογικών ταυτίσεων. Η κοινωνιολογική ανίχνευση του λεκανοπεδίου'. Βούλγαρης, Γ. & Νικολακόπουλος, Η. (2014). *2012 – ο διπλός εκλογικός σεισμός*. Εκδόσεις Θεμέλιο. Αθήνα.
- Mudde, C. (2011). *Λαϊκιστικά Ριζοσπαστικά Δεξιά Κόμματα στην Ευρώπη*. Επιμέλεια: Πέτρος Παπασαραντόπουλος, Εκδόσεις Επίκεντρο. Θεσσαλονίκη.

- Mudde, C. (2018). *Εξτρεμισμός και Δημοκρατία στην Ευρώπη*. Επιμέλεια: Πέτρος Παπασαραντόπουλος. Εκδόσεις Επίκεντρο. Θεσσαλονίκη.
- Παπαδάκης, Κ. (2020). *Το άλλο άκρο στο εδώλιο: δικαιοσύνη ή ατιμωρησία ξανά»* Γ' έκδοση. Εκδόσεις Τόπος. Αθήνα.
- Παπαθανασοπουλος, Σ. (2000). *Επικοινωνία και Κοινωνία από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα*. Εκδόσεις Καστανιώτης. Αθήνα.
- Παπαϊωάννου, Κ. (2013). *Τα καθαρά χέρια της Χρυσής Αυγής – εφαρμογές ναζιστικής καθαρότητας*. Εκδόσεις Μεταίχμιο. Αθήνα.
- Παππάς, Τ.Σ. (2002). «*Το τέλος του χαρισματικού; Πολιτική κρίση, χαρισματική ηγεσία και Δημοκρατία στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα*», τ.χ. 19 , Ελληνική επιθεώρηση πολιτικής επιστήμης.
- Παππάς, Τ.Σ. (2014). «Populism and Crisis Politics in Greece». Macmillan Publishers Limited. Ελληνική έκδοση «Λαϊκισμός και κρίση στην Ελλάδα. Εκδόσεις Ίκαρος (2015). Μετάφραση: Πάρις Ασλανίδης,
- Παπασαραντόπουλος, Π. (2014). *Εξτρεμισμός και πολιτική βία στην Ελλάδα – το Big Bang της Χρυσής Αυγής*. Εκδόσεις Επίκεντρο. Θεσσαλονίκη.
- Paul Hainsworth, (2004). *Η ακροδεξιά – Ιδεολογία – Πολιτική – Κόμματα*. Επιμέλεια της Ελληνικής Έκδοσης: Βασιλική Γεωργιάδου. Εκδόσεις Παπαζήση. Αθήνα.
- Ralf Melzer & Sebastian Serafin, (2014). *Ο δεξιός εξτρεμισμός στην Ευρώπη*. Μετάφραση: Ελίζα Παπαδάκη. Εκδόσεις Πόλις. Αθήνα.
- Σεφεριάδης, Σ.Ι. Επιμέλεια και Εισαγωγή, Sartori G. (2004). «*Σημασιολογία, έννοιες, συγκριτική μέθοδος*». Εκδόσεις Παπαζήση. Αθήνα.
- Σπυρόπουλος, Φ. (2006). *Εισαγωγή στο συνταγματικό δίκαιο*. Εκδόσεις Σακούλας. Αθήνα.
- Συλλογικό έργο (2017). *Ναζισμός: Το Ολοκαύτωμα των αξιών*. Εκδόσεις Ρόδον.
- Φραγκουδάκη, Α. (2013). *Ο Εθνικισμός και η άνοδος της ακροδεξιάς*. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια. Αθήνα.
- Χασαπόπουλος, Ν. (2013). *Χρυσή Αυγή – η ιστορία, τα πρόσωπα και η αλήθεια*. Εκδόσεις Λιβάνη. Αθήνα.
- Ψαρράς, Δ. (2012). *Η μαύρη Βίβλος της Χρυσής Αυγής*. Εκδόσεις Πόλις. Αθήνα.

Ξενογλώσση

- Adams, J., Clark, M., Ezrow, L. & Glasgow, G. (2006). 'Are Niche Parties Fundamentally Different from Mainstream Parties? The Causes and the Electoral Consequences of Western European Parties'. *American Journal of Political Science* 50(3): 513-529.
- Benoit, K. and Laver, M. (2006). 'Party Policy in Modern Democracies' London: Routledge.
- Betz, H. G. (1993). 'The new Politics of Resentment. Radical Right-Wing Populist Parties in Western Europe'. *Comparative Politics* τομ. 25(4).
- Betz, H. G. (1994). 'Radical Right-Wing Populism in Western Europe'. New York: St. Martin's Press.
- Betz, H.-G. & Immerfall, S., επιμ., (1998). 'The New Politics of the Right. Neo-populist Parties and Movements in Established Democracies'. MacMillan.
- Betz, H. G. (2002). 'Conditions favouring the success and failure of radical right-wing populist parties in contemporary democracies.' Book: *Democracies and the populist challenge*. Palgrave Macmillan, London p. 197-213.
- Carter, E. (2002). 'Proportional Representation and the Fortunes of Right-Wing Extremist Parties'. *West European Politics* 25(3):125-146.
- Carter, E. (2005). *The Extreme Right in Western Europe: Success or failure?* Manchester University Press.
- Carter, E. (2018). 'Right-wing extremism/radicalism: reconstructing the concept'. *Journal of Political Ideologies* 23(2): 157-182.
- Dinas, E., Georgiadou, V., Konstadinidis, I. & Rori, L. (2013). 'From dusk to dawn Local party organization and party success of right-wing extremism'. *Party Politics* 22(1): 80-92.
- Eatwell, R. (2003). 'Ten Theories of the Extreme Right. In *Right-wing Extremism in the Twenty-First Century*'. London: Frank Cass 47-73.
- Eatwell, R. (2004). 'The New Extreme Right Challenge. In *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*'. London: Routledge pp. 1-16.
- Ellinas, A. (2013). 'The Rise of Golden Dawn: The New Face of the Far Right in Greece'. *South European Society and Politics* 18(4): 543-565

- Evans, A. J. (2005). 'The dynamics of social change in radical right-wing populist party support'. *Comparative European Politics* 3(1): 76–101.
- Fairclough, N. (2015). *Language and Power*. London: Routledge. 3^η έκδοση.
- Gemenis, K. (2013). 'What to Do (and Not to Do) with the Comparative Manifestos Project Data'. *Political studies*. 61(Suppl. S1): 3-23.
- Georgiadou, V., Rori, L. (2014). 'Economic Crisis, Social and Political Impact. The New Right-wing Extremism in Greece'. In J. Pastor, N. & R. Pedemonte (Eds.), *Anuari del Conflict Social 2013*, 3 (pp. 322-339). Barcelona: Observatori del Conflict Social, Universitat de Barcelona.
- Georgiadou, V. & Mavropoulou, J. (2021). 'Anti-establishment coalition governments in Southern Europe: Greece and Italy' *Panteion University* p.1-37.
- Halikiopoulou, D. & Vasilopoulou, S. (2013). 'In the Shadow of Grexit: The Greek Election of 17 June 2012'. *South European Society and Politics*. 18(4): 523-542.
- Hainsworth, P. (Ed.) (2008). *The extreme Right in Western Europe*. London and New York: Routledge. Taylor and Francis e-books.
- Hobbes, T., Locke, J., Rousseau, J., Kant, I., Hegel, G.W.F. (2005). *Θεωρίες Της Πολιτικής Και Του Κράτους*. Συλλογικός τόμος. Μετφρ. Αγγελίδης Μανόλης, Επιμ. Τσουκαλάς Κ. Άγγελος. Εκδόσεις Σαββάλας.
- Holt, K. (2018). 'Alternative Media and the Notion of Anti-Systemness: Towards an Analytical Framework'. *Media and Communication*, 6(4): 49-57.
- Ignazi, P. (1992). 'The silent counter-revolution: Hypotheses on the emergence of extreme-right wing parties in Europe.' *European Journal of Political Research* 22(1-2): 3–34.
- Ignazi, P. (1996). 'The Re-emergence of the Extreme Right in Europe'. *Institut für Höhere Studien* p.1-15.
- Ignazi, P. (1996). 'New challenges: Post materialism and the extreme right'. *South European Society and Politics*. 10(2): 300-319. Working paper 1996/91.
- Ignazi, P. (2003). 'Extreme Right Parties in Western Europe'. Oxford University Press.
- Inglehart, R. (1977). 'The Silent Revolution'. Princeton: Princeton University Press.

- Kitschelt, H. (1992). 'The formation of party systems in East Central Europe'. *Politics & Society* 20(1): 7-50.
- Kitschelt, H. and McGann, A.J. (1995). 'The Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis'. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Kitschelt, H. (2004). 'Diversification and Reconfiguration of Party Systems in Postindustrial Democracies'. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Kitschelt, H. (2007). 'Growth and Persistence of the Radical Right in Postindustrial Democracies: Advances and Challenges in Comparative Research'. *West European Politics* 30(5): 1176-1206.
- Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschier, S. and Frey, T. (2006). 'Globalization and the Transformation of the National Political Space: Six European Countries Compared'. *European Journal of Political Research* 45(6): 921-956.
- Lamprianou, I. & Ellinas, A. (2017). 'Institutional Grievances and Right-Wing, Extremism: Voting for Golden Dawn in Greece'. *South European Society and Politics* 22 (1): 43-60.
- Mazzoleni, G. & Schulz, W. (1999). "Mediatization" of Politics: A Challenge for Democracy?' *Political Communication* (16)3: 247-261
- Mazzoleni, G. Stewart, J. & Horsfield, B. eds. (2003). 'The Media and Neo-Populism: A Contemporary Comparative Analysis'. Westport, CT: Praeger
- Minkenberg, M. (1998) *Die neue radikale Rechte im Vergleich: USA, Frankreich, Deutschland* (Opladen/Wiesbaden: Westdeutscher Verlag).
- Minkenberg, M. (2002). 'The radical right in postsocialist central and eastern Europe: Comparative observations and interpretations.' *East European Politics & Societies* 16(2): 335-362.
- Mudde, C. (1995). 'Right-wing extremism analyzed. A comparative analysis of the ideologies of three alleged right-wing extremist parties (NPD, NDP, CP'86)'. *European Journal of Political Research* 27(2): 203-224.
- Mudde, C. (2004). 'The Populist Zeitgeist', *Government and Opposition*, 39:4, 541-563.
- Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge University Press. New York.

- Mudde, C. & Kaltwasser C. (2017). *Populism: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Mudde, C. & Kaltwasser C. (2018). ‘Studying Populism in Comparative Perspective: Reflections on the Contemporary and Future Research Agenda’. *Comparative Political Studies* 51(13): 1667-1693.
- Norris, P. (2005). ‘Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market. Cambridge’. Cambridge University Press.
- Norris, P. and Inglehart, R. (2019). ‘Cultural Backlash: Trump, Brexit and Authoritarian Populism’. New York: Cambridge University Press.
- Papadimitriou, D. (2014). ‘The Golden Dawn and the Extreme Right in Greece’. *E- International Relations*.
- Schmitt, C. (1929). *Der Begriff des Politischen*. Berlin, Germany: Dunckler & Humblot. *The Concept of the Political: Expanded Edition* (2007). George Schwab (Translator). The University of Chicago Press.
- Smith, A. (1827). *The Wealth of Nations*. Books: I, II, III, IV, V. MetaLibri the digital edition (2007).
- Taggart P. (1995). ‘New populist parties in Western Europe’. *West Eur. Polit.* 18: 34-51
- Taggart P. (2006). ‘Populism and representative politics in contemporary Europe’. *Journal of Political Ideologies* 9(3): 269-288
- Tarrow, S. (1998). *Power in movement. Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge University Press. 2nd edition.
- Weber, M. (1978). *Economy and society*. επιμ. Guenther Roth, Claus Wittich. University of California Press.

Διαδικτυακές πηγές:

- <https://web.archive.org/web/20190715164535/http://www.xryshaygh.com/kini/ma/ideologia>
- <https://manifesto-project.wzb.eu/>
- https://goldendawnwatch.org/wp-content/uploads/2015/04/YPOMNHEMA_POL_AGWGHS_TELIKO.pdf
- <https://www.greek-language.gr/>

- Πόρισμα Ντογιάκου-Υπόμνημα Πολιτικής Αγωγής
- Περιοδικό Χρυσή Αυγή, Ο δρόμος της Χρυσής Αυγής: Ρομαντισμός και Ρεαλισμός 28/07/2012
- Χρυσή Αυγή για Πίστη, Πατρίδα, Ελευθερία! 15/06/2012
- Ποιοι φοβούνται την Χρυσή Αυγή; - Άρθρο του Ν. Γ. Μιχαλολιάκου 13/08/2013
- Η συνεχής άνοδος της Χρυσής Αυγής και η αμηχανία ενός ολόκληρου καθεστώτος. 17/06/2013

Παράρτημα

Πίνακας 1: Μανιφέστο 2012. Σύνολο 186 έγκυρων αναφορών (policy categories).

ΑΝΑΦΟΡΕΣ/ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
38	601.1	Εθνικός τρόπος ζωής: Θετικός	Γενικά
23	305.1	Πολιτική αρχή	Κομματική ικανότητα
22	104	Στρατός	Θετικός
11	304	Φαυλοκρατία	-
9	103.2	Αντί- ιμπεριαλισμός	Ξένη χρηματοοικονομική επιρροή
9	607.3	Πολυπολιτισμικό- τητα: Θετική	Δικαιώματα ιθαγενών: Θετικά
8	605.1	Νόμος και τάξη	Γενικά: θετικό
7	506	Επέκταση της εκπαίδευσης	-
7	503	Ισότητα: Θετική	-
6	608.2	Πολυπολιτισμικό- τητα: Αρνητική	Ενσωμάτωση μεταναστών: Εξομοίωση
6	414	Οικονομία	-
5	504	Επέκταση κράτους πρόνοιας	-
5	201.2	Ελευθερία και ανθρώπινα δικαιώματα	Ανθρώπινα δικαιώματα
4	109	Διεθνισμός: Αρνητικός	-

4	502	Πολιτισμός: Θετικός	-
3	413	Εθνικοποίηση	-
2	102	Διεθνείς ειδικές σχέσεις: Αρνητικές	-
2	410	Οικονομική ανάπτυξη: Θετική	-
2	603	Παραδοσιακή ηθική: Θετική	-
2	101	Διεθνείς ειδικές σχέσεις: Αρνητικές	-
2	103.1	Αντί- ιμπεριαλισμός	Κέντρο-κρατικός αντί-ιμπεριαλισμός
2	202.1	Δημοκρατία	Γενικά: Θετική
1	406	Προστατευτισμός Θετικός	-
1	110	Ευρωπαϊκή κοινότητα: Αρνητική	-
1	412	Ελεγχόμενη οικονομία	-
1	408	Οικονομικοί στόχοι	-
1	703.1	Γεωργία και αγρότες	Θετικό
1	607.2	Πολυπολιτισμικό- τητα: Θετική	Ενσωμάτωση μεταναστών: ποικιλομορφία
1	301	Αποκέντρωση: Θετική	-

Πίνακας 2: Υπολογισμός της συχνότητας (salience) των θεματικών κατηγοριών πολιτικής (policy categories) σε ποσοστό επί τοις 100 (%).

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
601.1	20,43%
305.1	12,36%
104	11,82%
304	5,91%
103.2	4,83%
607.3	4,83%
605.1	4,30%
506	3,76%
503	3,76%
608.2	3,22%
414	3,22%
504	2,68%
201.2	2,68%
109	2,15%
502	2,15%
413	1,61%
102	1,07%
410	1,07%
603	1,07%
101	1,07%
103.1	1,07%
202.1	1,07%
406	0,53%
110	0,53%
412	0,53%
408	0,53%
703.1	0,53%

607.2	0,53%
301	0,53%

Πίνακας 3: Μανιφέστο 2015. Σύνολο 172 έγκυρων αναφορών (policy categories).

ΑΝΑΦΟΡΕΣ/ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
25	103.2	Αντί- ιμπεριαλισμός	Ξένη χρηματοοικονομική επιρροή
19	605.1	Νόμος και τάξη	Θετικό
18	601.1	Εθνικός τρόπος ζωής: Θετικός	Γενικά
12	103.1	Αντί- ιμπεριαλισμός	Κέντρο-κρατικός αντί-ιμπεριαλισμός
10	305.1	Πολιτική αρχή	Πολιτική αρχή: αρμοδιότητα κόμματος
10	504	Επέκταση κράτους πρόνοιας	-
9	104	Στρατός: Θετικός	-
8	304	Φαυλοκρατία	-
8	202.1	Δημοκρατία	Γενικά: Θετική
8	703.1	Γεωργία και αγρότες	Θετικό
6	413	Εθνικοποίηση	-
6	506	Επέκταση της εκπαίδευσης	-

6	601.2	Εθνικός τρόπος ζωής: Θετικό;	Μετανάστευση: Αρνητική
4	603	Παραδοσιακή ηθική: Θετική	-
4	203	Συνταγματισμός: Θετικός	-
4	410	Οικονομική ανάπτυξη: Θετική	-
3	501	Προστασία περιβάλλοντος	-
3	607.3	Πολυπολιτισμικό- τητα θετική	Δικαιώματα ιθαγενών: Θετικά
2	102	Διεθνείς ειδικές σχέσεις: Αρνητικές	-
2	101	Διεθνείς ειδικές σχέσεις: Θετικές	-
2	414	Οικονομία	-
1	406	Προστατευτισμός: Θετικός	-
1	502	Πολιτισμός: Θετικός	-
1	703.2	Γεωργία και αγρότες	Αρνητικό

Πίνακας 4: Υπολογισμός της συχνότητας (salience) των θεματικών κατηγοριών πολιτικής (policy categories) σε ποσοστό επί τοις 100 (%).

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
103.2	14,53%
605.1	11,04%
601.1	10,46%
103.1	6,97%
305.1	5,81%
504	5,81%
104	5,23%
304	4,65%
202.1	4,65%
703.1	4,65%
413	3,48%
506	3,48%
601.2	3,48%
603	2,32%
203	2,32%
410	2,32%
501	1,74%
607.3	1,74%
102	1,16%
101	1,16%
414	1,16%
406	0,58%
502	0,58%
703.2	0,58%